

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FILOZOFICKÁ FAKULTA

ÚSTAV ČESKÝCH DĚJIN

Bakalářská práce

Jaroslav Najbert

Odsun Němců z Poličska 1945-1947

Transfer of Germans from Polička's region in 1945-1947

Praha 2009

vedoucí práce: Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval profesoru Janu Rychlíkovi za laskavé vedení práce, Stanislavu Konečnému a Vladimíru Velešíkovi za pomoc a konzultaci a dále všem, kteří mi větším nebo menším dílem pomohli při vzniku práce: Věře Chemišincové, Davidu Junkovi, Adolfu Kleinovi, Anně Korbářové, Marii Kořistkové, Angele Kubíkové, Otakaru Aleši Kuklovi, Anděle Němcové, Jarmile Olčerové, Marii Páralové, Václavu Ripplovi a Pavle Škrancové.

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval samostatně a použil jen uvedené prameny a literaturu.
2. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna veřejnosti pro účely výzkumu a studia.

V Poličce 4. 4. 2009

Jaroslav Najbert

Bibliografický záznam

NAJBERT, Jaroslav. *Odsun Němců z Poličska 1945-1947*. Praha : Karlova univerzita, Filozofická fakulta, 2009. 73 s. Vedoucí bakalářské práce Prof. PhDr. Jan Rychlík, DrSc.

Anotace

Bakalářská práce *Odsun Němců z Poličska 1945-1947* mapuje proces vysídlení sudetoněmeckého obyvatelstva z území bývalého poličského okresu po druhé světové válce. Okolnosti jevu v českém prostředí běžně označovaného jako »odsun« se autor snaží popsat v širších souvislostech. Součástí práce je proto i zmapování bezpečnostní situace v okrese a činnosti Okresního národního výboru v Poličce v roce 1945. Současně se snaží postihnout politický a národnostní vývoj v národnostně smíšené oblasti Poličska s přihlédnutím k faktorům, které po roce 1945 ovlivnily přístup zdejších obyvatel k Němcům.

Hlavní přínos práce autor spatřuje v popsání průběhu a okolností tzv. divokého odsunu, během kterého bylo v červenci 1945 ze svých domovů vyhnáno přes 2 000 Němců. Pozornost zaměřil také na přípravy organizovaného transferu v oblasti pardubické úřadovny Osídlovací úřadu v Praze a na zmapování transportů, které byly z poličského okresu vypravovány do sběrných středisek v okrese Havlíčkův Brod a Lanškroun. Vzhledem k národnostně smíšenému charakteru oblasti je věnována větší pozornost i situaci osob ze smíšených manželství.

Annotation

The Bachelor Thesis „Resettlement of Germans from Polička’s region between 1945-1947” maps the process of expulsion of the Sudeten-German population from the area of former Polička district after the Second World War. The author strives to describe the wider circumstances of the event commonly referred to as »resettlement«. Therefore the thesis includes the description of the security situation in the region and the activities of the District National Committee (Okresní národní výbor) in Polička in 1945. The author’s effort focused on political and national development in the multinational Polička area with regard to those factors that affected the attitude of local people towards the Germans after 1945.

The main contribution of the thesis is the description of the course and circumstances of the resettlement of more than 2000 Germans in July 1945. The author draws attention to the preparation of the resettlement by the Pardubice regional branch of the Settlement Office in Prague (Osídlovací úřad v Praze) and the transports that were set out from Polička region to the detention camps located in the districts of Havlíčkův Brod and Lanškroun. Considering

the multinational character of the monitored area great attention was paid to the situation of mixed marriages.

Klíčová slova

Odsun Němců, okres Polička, jihozápadní část Hřebečska, 1945-1947

Keywords

Transfer of Germans, region Polička, south-west part of lingual island Hřebečsko, 1945-1947

Obsah

1. ÚVOD.....	8
1.1 CHARAKTERISTIKA TÉMATU	8
1.2 PŘEDMĚT BĀDÁNÍ	8
1.3 O PRAMENECH.....	9
2. ODSUN NĚMCŮ Z ČESKOSLOVENSKA	11
2.1 VÝVOJ POVÁLEČNĚHO ŘEŠENÍ SUDETONĚMECKÉ OTÁZKY	11
2.2 FAKTICKÝ PRŮBĚH ODSUNU	12
2.2.1 <i>Fáze odsunu</i>	12
2.2.2 <i>Divoký odsun</i>	13
2.2.3 <i>Organizovaný transfer</i>	14
3. NÁRODNOSTNÍ A POLITICKÝ VÝVOJ POLIČSKA DO ROKU 1945.....	18
3.1 VÝVOJ DO ROKU 1918.....	18
3.2 OBDOBÍ 1918-1938	18
3.3 OBDOBÍ 1938-1945	19
3.3.1 <i>Mnichovská krize</i>	19
3.3.2 <i>Poslední měsíce války</i>	21
3.3.3 <i>Formování Revolučního národního výboru</i>	23
4. KONEC VÁLKY A LÉTO 1945.....	25
4.1 ČINNOST REVOLUČNÍHO NÁRODNÍHO VÝBORU	25
4.2 KONSOLIDACE POMĚRŮ	27
4.3 OČISTA OD ZRÁDCŮ, KOLABORANTŮ A NEPŘÁTEL STÁTU	28
4.4 BEZPEČNOSTNÍ POMĚRY V OKRESE.....	29
4.4.1 <i>Posádkové velitelství v Poličce</i>	29
4.4.2 <i>Rudá armáda</i>	31
4.5 SITUACE V NĚMECKÝCH OBCÍCH V PRVNÍCH MĚSÍCÍCH PO OSVOBOZENÍ.....	33
4.5.1 <i>Obsazení obcí Rudou armádou</i>	33
4.5.2 <i>Činnost místních správních komisí</i>	34
4.5.3 <i>Počínání Národní a obecních stráží, majetkové krádeže</i>	35
4.6 POSTAVENÍ NĚMECKÝCH OBYVATEL V ROCE 1945	36
4.6.1 <i>Restrikce a protiněmecká opatření</i>	36
4.6.2 <i>Nasazování Němců na práce</i>	38
4.6.3 <i>Stav německého obyvatelstva a jeho evidence</i>	40
4.7 POMSTA ZA IVANA BANDĚŘEVA.....	41
5. DIVOKÝ ODSUN NEBOLI VYHNÁNÍ V ČERVENCI 1945.....	43
5.1 OKOLNOSTI VYHNÁNÍ	43
5.2 DIVOKÝ ODSUN Z OKRESU LITOMYŠL	44
5.3 DIVOKÝ ODSUN Z OKRESU POLIČKA.....	45

5.4 NÁSLEDKY DIVOKÉHO ODSUNU	50
6. ORGANIZOVANÝ ODSUN V ROCE 1946.....	52
6.1 PARDUBICKÁ POBOČKA OSÍDLOVACÍHO ÚŘADU V PRAZE A PLÁN ODSUNU	52
6.2 TRANSPORTY Z PARDUBICKÉ OBLASTI	54
6.3 TRANSPORTY Z OKRESU POLIČKA	55
7. POSTAVENÍ VYBRANÝCH SKUPIN NĚMECKÉHO OBYVATELSTVA.....	60
7.1 SMÍŠENÁ MANŽELSTVÍ	60
7.2 ANTIFAŠISTÉ	62
7.3 SPECIALISTÉ	63
8. OSÍDLOVACÍ PROCES.....	64
9. ZÁVĚR.....	66
10. POUŽITÉ PRAMENY A LITERATURA	70
11. SEZNAM PŘÍLOH.....	73

Seznam zkratek

ABS - archiv bezpečnostních složek

ČSR - Československá republika

INV - ilegální národní výbor

JZ - jihozápadní

MMG Polička - Městské muzeum a galerie Polička

MNV - místní národní výbor

MV - ministerstvo vnitra

NA ČR - Národní archiv České republiky

NKVD - Narodnyj komissariat vnutrennych děl

NSDAP - Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei

ONV - okresní národní výbor

SA - Sturmabteilung

SdP - Sudetendeutsche Partei

SNB - Sbor národní bezpečnosti

SOkA Sy - Státní okresní archiv Svitavy

SKR - Spojenecká kontrolní rada

SS - Schutzstaffel

SSSR - Svaz sovětských socialistických republik

USA – United States of America

1. Úvod

1.1 Charakteristika tématu

Události let 1945-1946, které naše veřejnost vnímá souhrnně jako odsun Němců z Československa, jsou významnou kapitolou českých moderních dějin a velkou tragédií česko-německých vztahů. Vypořádat se s »odsunem« bylo problematické jak pro Čechy, tak pro sudetské Němce. Často se otázka vysídlení zneužívala pro politické cíle, o nekonečných diskuzích mezi představiteli české a sudetoněmecké publicistiky a historiografie ani nemluvě.

V současnosti je možno říci, že téma poválečného vysídlení Němců z Československa bylo v posledních letech poměrně dobře zpracováno českými i německými historiky, vydána byla řada publikací a pramenných edic. Těžiště bádání se tak přesouvá na regionální úroveň, kde nám sondy a studie menšího rozsahu pomáhají doplnit syntetické poznatky.

Vysídlení německého obyvatelstva z Poličska se dotkl Milan Skřivánek ve své studii *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947*.¹ Poličský okres byl sice součástí jím sledovaného území, svou práci však zaměřil na oblast Svitavska a Moravské Třebové, pro které měl větší množství pramenů. Poměry v poličském okrese tak zpracoval jen okrajově a navíc je část jeho závěrů (zejména co se týče divokého odsunu) nepřesná.

1.2 Předmět bádání

Předmětem mé bakalářské práce je jev v českém prostředí běžně označovaný jako »odsun«.² Zaměřuji se na širší okolnosti a průběh tohoto jevu v letech 1945 až 1947 na území Poličska. Sledované území má rozsah v roce 1945 obnoveného okresu Polička. Poličský okres je zajímavý z toho hlediska, že od počátku svého vzniku byl oblastí smíšenou, přičemž přibližně čtvrtina obyvatel byla německé národnosti.³ Navíc německé osídlení zasahovalo hluboko do českomoravského vnitrozemí. Hlavní pozornost je věnována devíti obcím okresu,

¹ SKŘIVÁNEK, Milan. *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947* [redakčně připravil Vladimír Wolf]. 1. vyd. Hradec Králové : Historický klub, pobočka Hradec Králové, 1995.

² Přehled jednotlivých fází vysídlení německého obyvatelstva uvádím v kapitole 2. Termíny užívané k označení transferu německého obyvatelstva z Československa v sobě v různých jazycích skrývají určitá významová zatížení. Ve své práci jsem se rozhodl pro kombinování termínů používaných tradičně českou i německou historiografií. Pro období neorganizovaného vysídlování používám jednak termín »divoký odsun«, jednak termín »vyhánění« (v něm. die Vertreibung). Pro pozdější organizovanou fázi používám pojmy »organizovaný odsun«, »organizovaný transfer« nebo »vysídlení« (die Zwangsaussiedlung).

³ Podle sčítání obyvatel z roku 1930 žilo na území okresu 32 930 obyvatel, z toho 8 245 Němců.

kteřé měly převahu německého obyvatelstva⁴ a v roce 1938 byly odtrženy od československého území a staly se součástí Sudetské župy: Banín (německy Bohnau), Česká Dlouhá (Böhmisch Wiesen, dnes součástí Březové nad Svitavou), Česká Radiměř (Böhmisch Rothmühl, dnešní Radiměř), Jedlová (Schönbrunn), Limberk (Laubendorf, dnešní Pomezí), Modřec (Riegersdorf), Německá Bělá (Deutsch Bielau, dnešní Bělá nad Svitavou), Nová Bělá (Neu Bielau, dnešní Lavičné) a Stašov (Dittersbach). Tyto obce ležely v jihozápadní části výrazného německého jazykového ostrova, jenž je v literatuře znám pod termínem Hřebečsko (německy Schönhengst nebo Schönhengstgau). V práci se chci zaměřit na situaci v okrese v roce 1945 a kladu důraz na poměry panující v těchto obcích a na okolnosti divokého odsunu, během kterého bylo v červenci 1945 ze svých domovů vyhnáno přes dva tisíce obyvatel.

Dalším cílem práce je popsat průběh organizovaného vysídlení německých obyvatel v roce 1946. Pozornost jsem zaměřil zejména na přípravy transferu v oblasti pardubické úřadovny Osídlovacího úřadu v Praze a na zmapování transportů, které byly z poličského okresu vypravovány do sběrných středisek.

1.3 O pramenech

Práce pramenně vychází z materiálů uložených ve Státním okresním archivu Svitavy se sídlem v Litomyšli (SOkA Sy). Jedná se o fondy Okresní národní výbor Polička (ONV Polička) a Místní národní výbor Polička (MNV Polička) – konkrétně dochovaná korespondence z let 1945 a 1946, materiály k odsunu Němců, agenda dočasného posádkového velitelství v Poličce a knihy Zápisů pléna a rady ONV z let 1945 a 1946. Dále jsem v menší míře využil fondy místních národních výborů jednotlivých obcí.

Přehled transportů ze sběrných středisek jsem zpracoval podle odsunových seznamů uložených v Národním archivu ČR v Praze (NA CR), fond Ministerstvo vnitra II-Nová registratura (MV II-NR). Okrajově jsou zastoupeny prameny z Archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra ČR Kanice u Brna (ABS Kanice) a Městského muzea a galerie Polička (MMG Polička).

Pochopitelně se prameny z nejkritičtějšího období, tedy od května do srpna 1945, dochovaly jen v omezeném rozsahu. K dispozici nejsou ani presidiální spisy ONV a MNV v Poličce, ani agenda většiny místních správních komisí. Popis bezpečnostní situace v okrese a průběhu divokého odsunu znemožňují dále dvě skutečnosti. Prameny okresního četnického

⁴ V roce 1930 v nich žilo 7657 Němců, tedy přibližně 93% německé populace okresu

velitelství a velitelství Sboru národní bezpečnosti, uložené v archivu v Kanicích u Brna, procházely v době vzniku práce stále ještě inventarizací. Agenda 30. pěšího pluku z Vysokého Mýta, který prováděl divoký odsun v roce 1945, byla pro změnu v roce 2002 zasažena povodní a je dočasně nedostupná.

Pro popis nejkritičtějšího období bylo proto klíčové použití pramenů německé provenience, v tomto případě kronik nebo tzv. »heimatbuch«, sepsaných na základě starších kronik a vzpomínek přímých účastníků vyhánění. Tyto prameny samozřejmě reflektují všechny události tendenčním pohledem sudetoněmecké historiografie, většina z nich pochopitelně postrádá schopnost sebereflexe a vyváženost při popisu a interpretaci období a krizových jevů mezi lety 1918-1946.⁵ Nalezneme v nich však množství faktických informací, ke kterým nemáme adekvátní náhradu v českých pramenech. Bohužel jsou i tyto prameny neúplné, k dispozici je máme jen pro pět obcí.⁶

Nedostatek pramenů jsem se pokusil nahradit orálně historickým výzkumem se zbytky pamětníků. Šedesát let je však k lidské paměti nemilosrdně dlouhá doba, která setřela většinu faktických informací, individuální vzpomínky překryla kolektivní paměť. K některým traumatickým vzpomínkám na jevy divokého revolučního období, které se naopak nedají nikdy zapomenout, se pro změnu pamětníci nechtějí, nebo vnitřně nedokážou vracet. Snažil jsem se na základě všech jmenovaných zdrojů sestavit obraz tehdejších událostí podle svého nejlepšího vědomí a svědomí. Zároveň respektuji přání pamětníků některé citlivé informace, zejména týkající se »divokého« léta 1945, nezveřejňovat.

⁵ Je to naprosto pochopitelné, uvědomíme-li si, že jejich spoluautoři se stali často v dětském věku obětí vyhnání, které v nich zanechalo traumatizující vzpomínky do konce života. Jistou výjimku tvoří vědecká práce Hanse Jandla z České Radiměře

⁶ Banín a Česká Radiměř (uloženo na Obecním úřadě Radiměř), Limberk (uloženo na Obecním úřadě v Pomezí), Německá Bělá (v držení Anny Korbářové, kronikářky obce) a Stašov (v držení Marie Páralové a Anděly Němcové, Stašov)

2. Odsun Němců z Československa

2.1 Vývoj poválečného řešení sudetoněmecké otázky

Budoucnost soužití Čechů a Slováků s Němci byla jednou z nejvýznamnějších otázek, kterou v průběhu války řešila československá politická reprezentace v londýnském exilu. Prezident Edvard Beneš společně s exilovými politiky postupně rozpracoval několik variant řešení sudetoněmecké otázky. V úvahu přicházela například kombinace hraničních úprav a odsunu nebo odsunutí jen části »proviniálních« Němců, ale také určitý typ poválečného federálního uspořádání. V domácím odboji, který byl bezprostředně konfrontován s realitou nacistického okupačního režimu, a následně i v zahraničním odboji se postupně začal prosazovat požadavek na tvrdý a nekompromisní postup vůči německé menšině po válce. Proti tomuto požadavku neúspěšně vystupovala sudetoněmecká emigrace ve Velké Británii, jejímž vedoucím představitelem byl předválečný sociální demokrat Wenzel Jaksch. A tak byl od roku 1942 stále častěji formulován požadavek na odsun Němců. O něm také vyjednával Beneš s představiteli států antihitlerovské koalice, kteří mu v průběhu roku 1943 vyslovili v obecné rovině souhlas.⁷

Návrh řešit národnostní konflikty přesunem části obyvatelstva se neobjevil v Evropě poprvé. Ve dvacátých letech došlo k výměně obyvatel mezi Řeckem a Tureckem. A vzhledem k tomu, jakou roli sehrály německé menšiny při destabilizaci středoevropského regionu, prosadil se princip řešení německé otázky přesídlením těchto menšin do Německa v evropské politice bez větších problémů.⁸

Na konci roku 1943 tak nebylo pochyb o tom, že Edvard Beneš společně s vedoucími složkami domácího i zahraničního odboje budou prosazovat poválečnou podobu Československa jako slovanského národního státu bez ochrany menšin, které měly být z velké části odsunuty.⁹ Své požadavky na realizaci transferu většiny německého obyvatelstva formulovala československá vláda v memorandu z 23. listopadu 1944 určeného Spojencům. V něm byla odmítnuta možnost řešení menšinového problému změnou hranic. Předpokládaný odsun dvou třetin československých Němců měl probíhat lidsky, spořádaně a pod mezinárodní kontrolou, přičemž z něho měli být vyjmuti všichni aktivní antifašisté.

⁷ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa*. 1. vyd. Praha: Academia, 1991, s. 32-33

⁸ KUČERA, Jaroslav. *Odsun nebo vyhnání? : sudetští Němci v Československu v letech 1945-1947*. 1. vyd. Jinočany : H&H, 1992, s. 6

⁹ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa*. 1. vyd. Praha: Academia, 1991, s. 36

Memorandum dále upravovalo podmínky konfiskace německého majetku a státně občanská opatření.¹⁰ Dokument představoval ucelený program, se kterým mohla československá reprezentace vystupovat na mezinárodním poli.

Představitelé Velké Británie a USA prozatím odmítali dát Benešovi závazný souhlas s transferem, dokud nebude záležitost dohodnuta v rámci ujasnění celkového postupu proti Německu na společné schůzi Velké trojky. Otázka rozsahu a způsobu provedení transferu zůstávala až do jara 1945 nadále otevřená, o nemožnosti soužití Čechů i Slováků s Němci však panovala zásadní shoda mezi představiteli domácího i zahraničního odboje a požadavek odsunu měl podporu rozhodující většiny české společnosti.¹¹ Bez konečného souhlasu obou velmocí tedy v březnu 1945 odjížděl Beneš s dalšími londýnskými politiky do Moskvy na setkání s komunisty a sovětskými činiteli. Zde vyšlo najevo, že Sovětský svaz rozhodně podporuje realizaci transferu, a určitým způsobem tak vyvolal tlak na západní velmoci, aby k odsunu zaujaly jednoznačný postoj. Jasné stanovisko velmocí pak přinesly závěry Postupimské dohody až v srpnu 1945.

Nejistota kolem postoje velmocí k zamýšlenému odsunu se promítla i do formulace tzv. Košického vládního programu, ve kterém nebyl odsun jednoznačně zmíněn a program celkově nestanovil konkrétní postup řešení sudetoněmeckého problému v obnovené republice. Principy zakotvené v programu mohly mít různý výklad přizpůsobující se okolnostem.¹² V článku VIII bylo stanoveno, že „*ti Němci a Maďaři, kteří budou souzeni a odsouzeni pro zločin proti republice a proti českému a slovenskému národu, budou zbaveni československého občanství a vypovězeni z republiky navždy, pokud je nestihne trest hrdelní. Němci a Maďaři, kteří se přistěhovali na území Československé republiky po Mnichovu 1938, budou z republiky vykázáni ihned, pokud nepodléhají trestnímu stíhání. Výjimku činí osoby, které pracovaly ve prospěch Československa.*“¹³

2.2 Faktický průběh odsunu

2.2.1 Fáze odsunu

Kromě přesunů obyvatelstva v důsledku blížící se fronty, které ještě v období války organizovaly německé úřady a armáda, rozlišujeme proces vysídlení německého obyvatelstva

¹⁰ Tamtéž, s. 44

¹¹ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa*. 1. vyd. Praha: Academia, 1991, s. 18

¹² Tamtéž, s. 51

¹³ *Košický vládní program : program nové československé vlády národní fronty Čechů a Slováků*. 5. vyd. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1984, s. 22

z Československa do tří etap. První z nich je tzv. divoký odsun, násilné vyhánění obyvatel, které začalo bezprostředně po osvobození a mělo být ukončeno v srpnu 1945 na základě komuniké postupimské konference. V tomto dokumentu byly vlády států, kterých se odsun týká, požádány, aby prozatím přerušily hromadné vysídlování, dokud nebudou stanoveny podmínky řádného transferu. Druhá etapa, označovaná jako organizovaný odsun, probíhala od podzimu 1945 do jarních měsíců 1947 a její koordinaci zajišťovaly československé úřady s jednotkami okupačních armád v Německu. Na něj navazoval tzv. dodatečný odsun za účelem scelení rodin, umožňující zároveň vystěhování těm Němcům, kteří dobrovolně nebo z přinucení zůstali na území republiky. Jeho dílčí akce probíhaly až do 50. let.

2.2.2 Divoký odsun

Časově se vymezuje osvobozením Československa a Postupimskou konferencí, tedy od května do srpna 1945. Bylo to období vrcholného českého nacionalismu, který byl namířen proti německé menšině. Až na ojedinělé výjimky zachvátila český národ jako celek vlna protiněmecké nenávisti a odporu jako reakce na šestiletou ztrátu svobody a krutost okupační moci. Předpoklad tvrdého nakládání s Němci byl po zkušenostech nacistického útlaku přirozený. To, s jakou razancí, s jakými důsledky a doprovodnými jevy se fakticky naplnil, však v mnoha případech předčilo původní očekávání.¹⁴ Nekompromisní zúčtování s nacisty a rychlé vysídlení co největšího počtu Němců prosazovaly všechny politické strany (nejaktivnější v tomto ohledu byli národní socialisté a komunisté) a s radikálními projevy mnohých politiků včetně prezidenta Beneše se ztotožňovaly široké vrstvy české společnosti. Ačkoliv Košický vládní program do jisté míry stanovoval rozlišený přístup k německým obyvatelům podle míry jejich provinění za války, v praxi bylo s Němci často zacházeno podle zásady kolektivní viny.

Většina obyvatelstva schvalovala opatření zaváděná proti Němcům, i když zůstávala ve svém hněvu pasivní a akcí proti nim se nezúčastňovala, popřípadě jim přihlížela.¹⁵ Události tohoto období se vyznačovaly spontánností a nekontrolovatelností protiněmecké averze, která byla spojená s akty zvůle, násilí a ponižování. Ztráta politických a občanských práv a svobod, restrikce a diskriminace, preventivní zatýkání a internování, vyhlášení výjimečného stavu, braní rukojmích, rozsudky stanných soudů, popravy, vraždy, mučení a

¹⁴ STANĚK, Tomáš. *Perzekuce 1945 : perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996, s. 10

¹⁵ KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990, s. 135

násilí všeho druhu – to vše dotvářelo atmosféru, v níž česká společnost prodělávala proces oddělení od nedávné minulosti a účtování s těmi, kdo se podíleli na tragédiích předchozích let.¹⁶ Na mnoha místech docházelo v průběhu letních měsíců k vyhánění německých obyvatel z jejich domovů, které ve spolupráci s místními správními orgány a polovojenskými formacemi prováděli vojáci československé armády. Jednotky vysílané v květnu do pohraničí dostaly od revolučního vojenského velitelství v Praze instrukce s dodatkem „*všechny Němce vykažte z území historických hranic.*“¹⁷ Nejznámějším divokým odsunem byl pochod přibližně 20 tisíc brněnských Němců k rakouským hranicím zahájený 30. května.

Od června bylo divoké vysídlování zkoordinováno a zefektivněno, železniční transporty byly po předchozí domluvě se Sověty směřovány výhradně do jejich okupační zóny. Určit přesný počet osob, které byly během letních měsíců roku 1945 vyhnány z Československa, je samozřejmě problematické. Různé prameny uvádějí rozmezí od 500 tisíc do 800 tisíc osob, v závislosti na tom, zda jsou do těchto čísel zahrnuti vyhnání sudetští Němci, uprchlíci z východu nebo říšští občané, kteří naše území opustili více méně dobrovolně.¹⁸

Dalším z jevů období divokého odsunu byly násilné excesy, které měly za následek velké množství obětí na civilním obyvatelstvu. Průběh a okolnosti těchto událostí jsou dnes už dobře popsány v literatuře, zmiňme zde ty nejzávažnější: popravy německých civilistů v Postoloprtech na přelomu května a června (z hromadného hrobu bylo exhumováno 763 ostatků těl),¹⁹ poprava transportu karpatských Němců v Horních Moštěnicích u Přerova 18. června (265 obětí)²⁰ nebo lynčování německých obyvatel Ústí nad Labem po výbuchu továrny v Krásném Březně 31. července (40-100 obětí).²¹

2.2.3 Organizovaný transfer

Organizovaný transfer spadá do období od podzimu 1945 do jarních měsíců roku 1947 (i když oficiálně byl ukončen už v říjnu 1946). Rámcové podmínky pro přípravu

¹⁶ STANĚK, Tomáš. *Perzekuce 1945 : perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996, s. 8

¹⁷ Tamtéž, s. 23

¹⁸ STANĚK, Tomáš. *Poválečné »excesy« v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 43

¹⁹ Tamtéž, s. 114-129

²⁰ Tamtéž, s. 274-279

²¹ Tamtéž, s. 151-156

organizované vysídlovací akce vytvořily rozhodnutí postupimské konference o spořádaném a humánním odsunu Němců a dekret prezidenta republiky č. 33/1945 Sb. z 2. srpna s navazujícími předpisy.

Ve znění XIII. článku Závěrečné zprávy z jednání v Postupimi uznaly mocnosti požadavek transferu německého obyvatelstva, které dosud zůstávalo v Polsku, Maďarsku a Československu. Konkrétní rozvrh transferu měla dojednat Spojenecká kontrolní rada (SKR). Do té doby, než SKR stanoví konkrétní opatření k provádění odsunu, měly vlády od hromadného přesídlování upustit.²² Hned druhý den vláda rozhodnutí postupimské konference projednala, spojenci byli o výsledku jednání oficiálně informováni nótou 16. srpna. Československá vláda předpokládala vysídlení 2.500 000 osob v průběhu jednoho roku.²³ Požadavek zastavení hromadného vysídlování vláda přijala, i když odsun (zejména do sovětského okupačního pásma) nadále pokračoval.²⁴

Příprava odsunu byla poměrně náročná a protáhla se do konce roku 1945. Značné uspokojení přineslo schválení nové varianty odsunu Němců podle zásad dohodnutých v Postupimi SKR 20. listopadu 1945. Z Československa mělo být odsunuto 2,5 milionu Němců, z toho 750 tisíc do sovětského a 1 750 tisíc do amerického pásma. Českoslovenští představitelé se tak mohli při organizaci odsunu opřít o autoritu mocností.²⁵

Přípravy řádného transferu vstoupily do vrcholného stádia na přelomu roku 1945/46, kdy vláda 14. prosince schválila a 31. prosince publikovala Ústřední směrnice k provádění soustavného odsunu Němců z Československa. Ve směrnicích se zdůrazňovalo, že „*všechny orgány při provádění odsunu zúčastněné jsou povinny dbáti toho, aby odsun byl prováděn způsobem spořádaným a lidským.*“²⁶ V jednotlivých částech se rozpracovávaly pokyny k evidenci, třídění, přepravě a soustředění Němců apod. Současně bylo stanoveno, na které osoby se odsun nevztahuje. Pozornost byla také věnována zajištění majetku odsunutých a jejich vybavení do sběrných středisek a transportů. I když byly pokyny pozdějšími nařízeními

²² CHURANĚ, Milan. *Postupim a Československo : mýtus a skutečnost*. Praha : Libri, 2001, s. 128

²³ BENEŠ, Zdeněk et al. *Rozumět dějinám : vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. 1. vyd. Praha : Pro Ministerstvo kultury České republiky vydala Gallery, 2002, s. 211

²⁴ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa*. 1. vyd. Praha: Academia, 1991, s. 103

²⁵ Tamtéž, s. 111

²⁶ SOkA Sy, fond MNV Polička, kt. 3/4, Ústřední směrnice k provádění soustavného odsunu Němců z Československa č. B-300/1990

upřesněny, znamenalo schválení směrnic a následné přijetí nezbytných opatření pro zabezpečení celé akce v regionech v podstatě ukončení příprav k řádnému odsunu.²⁷

Rámcové plány odsunu vypracovával pro oblast českých zemí se schválením Ústřední komise pro vnitřní osídlení Osídlovací úřad v Praze. Řízením transferu bylo pověřeno ministerstvo vnitra a jeho technické zajištění bylo v kompetenci speciálního štábu ministerstva národní obrany. Součinnost všech zúčastněných institucí a složek zajišťoval zvláštní Úřad pro odsun Němců ministerstva vnitra, do jehož čela byl jmenován vládní zmocněnec A. Kučera.²⁸

Ústřední komise pro vnitřní osídlení při vládě, osídlovací výbor parlamentu a Osídlovací úřad v Praze a Bratislavě současně plánovaly a řídily osídlovací proces. Vyhláškou osídlovacího úřadu a Fondu národní obnovy byly 23. listopadu zveřejněny směrnice o zřízení oblastních osídlovacích poboček (úřadoven).²⁹

Polička společně s dalšími deseti politickými okresy východních Čech náležela do kompetence oblastní úřadovny v Pardubicích.³⁰

Na rozdíl od transportů v letních měsících roku 1945, které mířily rovnou za hranice, byli Němci v etapě organizovaného odsunu dodáváni do sběrných středisek, odkud měli být po jednom až dvou týdnech vypravováni do Německa. Podle některých zpráv bylo v Českých zemích připraveno 104 sběrných středisek.³¹ Pro poličský okres jsou doloženy čtyři sběrné tábory – Bartoušov, Bedřichov a Štoky v okrese Havlíčkův Brod a Lanškroun ve stejnojmenném okrese.

S organizovanými transporty, které prozatím směřovaly jen do americké okupační zóny, se započalo v prvních měsících roku 1946. Realizace transferu konkretizovaly směrnice z 15. dubna, ve kterých byl kladen důraz na vybavení transportů, přesnou evidenci a zákaz odsunu osob českého (slovenského) původu. Z transportu měli být vyjmuti členové národnostně smíšených rodin, specialisté a kvalifikovaní zemědělci.³²

Na jaře se českoslovenští příslušníci snažili obnovit odsun i do ruské zóny, ale marně. Sověti poukazovali na přelidněnost ve své zóně a argumentovali tím, že už v roce 1945 přijali

²⁷ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa*. 1. vyd. Praha: Academia, 1991, s. 169

²⁸ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa*. 1. vyd. Praha: Academia, 1991, s. 112

²⁹ Tamtéž, s. 107

³⁰ Podrobněji v kapitole 6.1 Pardubická pobočka Osídlovacího úřadu v Praze a plán odsunu

³¹ STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. 1. vyd. Senoř u Ostravy: Tilia, 1996, s. 129

³² STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa*. 1. vyd. Praha: Academia, 1991, s. 186-187

na svém území statisíce vysídlelců z ČSR.³³ Řádný transfer do sovětské okupační zóny byl zahájen od května, kdy se současně zdokonalily přípravy a organizace celé akce. V té době už se výrazně začala projevovat souvislost transferu s hospodářskými problémy.³⁴

Počet vysídlovaných Němců dosahoval maxima v červenci, kdy republiku každý den opouštělo v transpotech 14 400 Němců. Hlavní etapa odsunu pokračovala do podzimu. Slavnostní shromáždění u příležitosti vypravení posledního transportu proběhlo 29. října v Karlových Varech za přítomnosti několika ministrů, poslanců a činitelů všech orgánů, které se na vysídlení podílely. Tím byla zakončena etapa organizovaného odsunu, během které bylo z republiky podle informací ministra vnitra Noska vysídleno přibližně 2 165 000 Němců.³⁵ Určit přesný počet osob, které území Československa opustily v rámci organizovaného vysídlování, je obtížné. Podle zpráv o vypravovaných transpotech byly do Německa odsunuty celkem 2 232 541 osob.³⁶

V menším měřítku se pak transfer z republiky realizoval v průběhu následujících čtyř let. Současně byli Němci z pohraničí rozptylováni do vnitrozemí. Podmínky tohoto dodatečného odsunu z převážné většiny rodinných příslušníků již dříve odsunutých osob, už byly stanoveny novými zvláštními předpisy.³⁷

³³ Tamtéž, s. 186-187

³⁴ Tamtéž, s. 198

³⁵ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa*. 1. vyd. Praha: Academia, 1991, s. 226

³⁶ Tamtéž, s. 237

³⁷ BENEŠ, Zdeněk et al. *Rozumět dějinám : vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. 1. vyd. Praha : Pro Ministerstvo kultury České republiky vydala Gallery, 2002, s. 215

3. Národnostní a politický vývoj Poličska do roku 1945

3.1 Vývoj do roku 1918

Už od dob prvního osídlení ve 13. století bylo Poličsko národnostně smíšenou oblastí. Samo město bylo v rámci kolonizační politiky Přemysla Otakara II. založeno německými kolonisty. Jeho počestění je spojováno s husitskými válkami, během kterých byl odtud vyhnán německý katolický patriciát. Vznikem politického okresu v roce 1850, se jeho součástí stalo i devět převážně německých obcí. V další obci Brněnci tvořili němečtí obyvatelé výraznou menšinu. Pro Jedlovou, Limberk, Modřec a Stašov byla Polička přirozeným spádovým centrem, mezi oběma etnickými skupinami převládalo pozitivní společenské i hospodářské soužití, znalost obou jazyků byla pro velkou část zdejších obyvatel samozřejmostí.

Jak se na regionální úrovni projevoval stoupající celonárodní rozpor mezi oběma etniky, zatím důkladně prozkoumáno není. Podle mého názoru k hospodářsky motivovaným nacionálním střetům vzhledem k zemědělskému charakteru území nebyly předpoklady. Stejně tak k politickým – národnostní složení většiny obcí okresu bylo jednoznačné ve prospěch české nebo německé většiny a menšinové etnikum v obci své postavení přirozeně chápalo. Přínosná by z tohoto hlediska mohla být případná etnografická sonda v těch obcích, u kterých nebyl poměr tak jednoznačný (např. Brněnec, Česká Dlouhá nebo Německá Bělá). Zajímavé by bylo i zmapování vztahů zdejších německých obcí s městem Svitavy, tradičním centrem německého nacionalismu.

3.2 Období 1918-1938

Dosud nejkritičtějším obdobím v česko-německém soužití se stal rok 1918 a vyhlášení Československé republiky. Německé obyvatelstvo Hřebečska odmítlo myšlenku stát se součástí nově vznikajícího státu. Po řadě střetů s československými politiky vneslo německé obyvatelstvo politické požadavky na národnostní sebeurčení s odkazem na 14 mírových bodů amerického prezidenta Woodrowa Wilsona. Následně němečtí politici vyhlásili čtyři německé provincie v rámci tzv. Německého Rakouska. Obyvatelé Hřebečska samozřejmě uvítali, že se jejich kraj měl stát součástí provincie Sudetenland. Ve Svitavách i Moravské Třebové byly ustanoveny Národní rady, které se na konci října vyslovily pro připojení k Německému Rakousku. Venkovské obce okresů Litomyšl a Polička se sdružily do tzv. Okresní rady pro německé obce okresu Litomyšl a Polička. Od 10. listopadu pak působila v Moravské Třebové Německá krajská rada pro Hřebečsko. Koncem snah o odtržení bylo obsazení pohraničí

československým vojskem. V půlce listopadu byla obsazena i Moravská Třebová, v prosinci Svitavy a okolní obce. Následně předala sudetská vláda správu československé vládě.³⁸ Definitivní rozhodnutí o osudu německého obyvatelstva přineslo rozhodnutí pařížské mírové konference ve prospěch ČSR, resp. ve prospěch požadavku zachování historických hranic.

Konec války a nejistoty budoucího vývoje a následné zklidnění poměrů německé obyvatelstvo převážně zemědělských obcí jistě uvítalo. Na základě rozhovorů s pamětníky a s přihlédnutím k závěrům studie Josefa Kučery o vývoji německé iredenty v jihozápadní části Hřebečska³⁹ je však třeba upozornit na skutečnost, že většina politicky uvědomělých Němců se s nově vzniklým státem vnitřně nikdy neztotožnila. Němci navíc nedobře nesli letité posilování českého živlu v dříve německých obcích. Negativně vnímali přistěhovalectví, zakládání českých menšinových škol (případ Banína, Stašova nebo Německé Bělé) a upřednostňování českých zaměstnanců ve státních úřadech. Po celá dvacátá léta bylo soužití Čechů a Němců relativně klidné, ale výrazně ho ovlivnila hospodářská krize a zejména to, co ji následovalo – nacionální sudetoněmecké hnutí, zastupované od roku 1935 Sudetoněmeckou stranou (SdP) Konráda Henleina. Výrazného úspěchu dosáhla v parlamentních volbách v roce 1935 i v německých obcích poličského okresu, i když si v některých obcích stále silné pozice udržovali němečtí agráři (Svaz německých zemědělců), sociální demokraté (Německá sociálně demokratická strana dělnická) a Německá křesťansko-sociální strana lidová.⁴⁰ Úspěchu dosáhla SdP i ve volbách do okresního zastupitelstva, ve kterém obsadila jeden z 12 mandátů. Nadále však měli silnější pozici němečtí agráři, kteří obsadili mandáty dva.⁴¹ Během následujících tří let nacházel politický program SdP podporované hitlerovským Německem mezi sudetoněmeckým obyvatelstvem stále větší podporu, z nedalekých Svitav se stala bašta henleinovského hnutí.

3.3 Období 1938-1945

3.3.1 Mnichovská krize

Moc Henleinovy strany vzrostla poté, kdy se s ní na jaře 1938 sloučily Německá křesťansko-sociální strana lidová a Svaz německých zemědělců. Ne všichni jejich členové

³⁸ SKŘIVÁNEK, Milan. *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947* [redakčně připravil Vladimír Wolf]. 1. vyd. Hradec Králové : Historický klub, pobočka Hradec Králové, 1995, s. 10-12

³⁹ KUČERA, Josef. *K vývoji německé iredenty v jihozápadní části tzv. Hřebečska v předmnichovské ČSR*. In Sborník prací východočeských archivů č. 7, Státní oblastní archiv Zámorsk, 1990, s. 111-146

⁴⁰ Tamtéž, s. 100-101

⁴¹ Volby do Okresního zastupitelstva v Poličce 26. května 1935. *Jitřenka*. 1935, roč. 54, č. 11, s. 167

však s tímto postupem souhlasili a demokratičtí Němci po boku s Čechy manifestovali věrnost Československé republice například na májových oslavách ve Svitavách.⁴²

Mnichovská krize výrazně zasáhla do života Poličského okresu, protože jeho část včetně Poličky samotné obsadila 10. října německá armáda jako součást tzv. V. pásma záboru. Zatímco obyvatelé německých obcí nadšeně vítali a oslavovali vojáky německé Wehrmacht, z Poličky urychleně utíkalo 1500 uprchlíků, kvapně byly evakuovány úřady, okresní četnické velitelství a zejména Vojenská továrna,⁴³ která se stala patrně hlavním důvodem, proč byla »česká« Polička⁴⁴ společně s přístupovými komunikacemi k továrně obsazena. Společně s okresním městem byly obsazeny i další ryze české vesnice nebo jejich části – Brněnec, Chrastavec, Korouhev, Rohozná, Starý Svojanov a Vítějeves. I s obsazenými německými vesnicemi se tak rozloha okresu i počet obyvatel snížily více jak o třetinu.⁴⁵

I když se zanedlouho armáda stáhla z vnitřního města, Poličkou probíhala následujících šest týdnů demarkační čára a německá armáda ji opustila až 24. listopadu. Území okresu se stalo předmětem jednání česko-německé komise, která nakonec po dlouhých jednáních rozhodla o navrácení českých obcí Česko-Slovenské republice. Všech devět německých obcí však bylo odtrženo a přičleněno k Říši.

Období roku 1938 považují za klíčové ve vývoji česko-německých vztahů na území Poličska a myslím, že se prožitek Mnichova výrazně podepsal na poválečných postojích a jednání většiny Čechů vůči Němcům. Zatímco Češi prožívali obrovské ponížení a oprávněné pocity křivdy při obsazení svých domovů německou armádou, Němci neskrývali své nadšení. Vzájemným vztahům moc neprospívaly ani organizované pořádkové oddíly »ordnerů« rekrutované z řad místních mladých Němců. Stížnosti na jejich postup přicházely ze všech míst okresu: „*Postup ordnerů v obsazeném území vůči českému obyvatelstvu byl hrubý, osobující si více pravomocí než jim přísluší, lid všelikým způsobem šikanovali a jejich osobní cti uráželi.*“⁴⁶

⁴² KONEČNÝ, Stanislav. *Polička za mnichovské krize : okupace města německou armádou ve dnech 10. října - 24. listopadu 1938*. 1. vyd. Litomyšl : Státní okresní archiv Svitavy, 2003, s. 34

⁴³ Vojenská muniční továrna v Poličce (od 1. 1. 1938 Vojenská továrna I v Poličce), stavěna od roku 1922 na pozemku města v lese u komunikace ke Korouhvi.

⁴⁴ Podle sčítání obyvatel v roce 1930 žilo ve městě 149 Němců a 5891 Čechů

⁴⁵ KONEČNÝ, Stanislav. *Polička za mnichovské krize : okupace města německou armádou ve dnech 10. října - 24. listopadu 1938*. 1. vyd. Litomyšl : Státní okresní archiv Svitavy, 2003, s. 111

⁴⁶ Hlášení četnické stanice Svojanov ze 17. listopadu 1938. Citace převzata z KONEČNÝ, Stanislav. *Polička za mnichovské krize : Okupace města německou armádou ve dnech 10. října - 24. listopadu 1938*. 1. vyd. Litomyšl : Státní okresní archiv Svitavy, 2003, s. 145

Vrcholem nepřátelství byla aktivita obyvatel Limberka, Modřece nebo Jedlové, kteří během krize i v následujících měsících násilným způsobem upravovali vytyčované hranice tak, aby co největší území připadlo Říši. V Poličce tak například násilně přičlenili k záboru místní část Paseky, podobně si počínali v Hamrech, kde navíc dočasně obsadili českou menšinovou školu. Nejznámější a literaturou dobře popsanou hraniční provokací je ozbrojený přepad Moravské Chrastové z 30. na 31. října, kdy přišli při opětovném dobývání města československými ozbrojenými složkami o život čtyři čeští vojáci. Při přepadu se »ordneři« dostali i na hranici poličského okresu v Brněnci a u osady Půlpecen.

3.3.2 Poslední měsíce války

Území, které bylo po Mnichovské krizi odtrženo, připadlo k Sudetské župě. Nová hranice přerušila na více než šest let staleté místní kontakty a narušila přirozený pohyb zboží i obyvatel. Poličský politický okres byl v roce 1940 zrušen a obce byly přičleněny k působnosti Okresního úřadu Litomyšl (sem náležela i Polička) a Okresního úřadu v Boskovicích. Městská správa byla zrušena, obecní zastupitelstvo rozpuštěno a nahrazeno jmenovanou správní komisí kontrolovanou Němci.⁴⁷ Přímou správu v německých obcích sledovaného území vykonával landrát ve Svitavách.

Vojenská továrna byla začleněna do koncernu Škodových závodů a její výroba se podřídila řízené zbrojní výrobě. Pro nuceně nasazené dělníky byl v Poličce u sokolovny zřízen internační pracovní tábor. Zmínku zde zaslouží i známá postava Oskara Schindlera, svitavského rodáka. Pobočka koncentračního tábora Gross-Rosen se zbrojní továrnou, ve které zaměstnával židovské vězně, byla umístěna v Brněnci. V blízké Německé Bělé byl pro změnu zřízen zajatecký tábor, odkud byli zajatci nasazováni na zemědělské práce na německých statcích.⁴⁸

Oblast poličského okresu nebyla přímo zasažena válečnými akcemi a až do dubna byl v oblasti relativní klid. Od podzimu 1944 před sebou východní fronta hrnula německé utečence z východního Pruska, Pomořan a Slezska. Zástupy uprchlíků, které se ve zbídačeném stavu pohybovaly krajem a nocovaly ve zdejších obcích, jistě nepůsobily na morálku místních Němců dobře. V Poličce byly bývalá budova Okresního úřadu i

⁴⁷ KONEČNÝ, Stanislav; RŮŽIČKA, Jindřich. *Polička : věnné město českých královen*. Vyd. 1. Praha : město Polička v nakladatelství Argo, 2001, s. 89-91

⁴⁸ GRUNTOVÁ, Jitka. *Výsadek Jána Majera* [online]. 2005, inet24 © 2009 [cit. 2009-03-31]. Dostupný z WWW: <<http://www.obec-bela.cz/vysadek-jana-majera>>. GRUNTOVÁ, Jitka; PAKOSTA, Oldřich. *Osvobození území svitavského okresu v květnu 1945*. In *Vlastivědný sborník okresu Svitavy 1985*. Okresní muzeum dělnického hnutí ve Svitavách a Okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 1985, s. 15

Masarykovy školy útočištěm německých dívek a skupiny Hitlerjugend. Gymnázium bylo upraveno na polní lazaret.⁴⁹ Před blížící se frontou byly na přístupových komunikacích budovány protitankové zátarasy (v Poličce ve všech ulicích vedoucích do centra), od února probíhala poslední mobilizace branné moci v německých obcích, kde byl ze zbylých mladíků a starců narychlo vycvičen Volkssturm - domobrana. Němečtí muži byli v té době už odvedeni do Wehrmacht, jejich práci v zemědělství nahrazovaly pracovní síly nuceně nasazených dělníků a válečných zajatců (z Polska, SSSR). O odbojové aktivitě nemáme žádné zprávy, podle zjištěných poznatků Němci žádným způsobem neusnadnili pád nacistického režimu a obnovení moci československými úřady. Většina pasivně, v únavě z válečné mizérie a zároveň s velkým strachem z budoucnosti očekávala konec války.

Od přelomu roku 1944 a 1945 vzrůstala aktivita různých partyzánských složek, posilovaných uprchlými válečnými zajatci a sovětskými výsadkáři. Pro partyzánskou činnost byly na Českomoravské vrchovině poměrně vhodné podmínky. Na území okresu podnikali partyzáni většinou zásobovací výpady, zbraně získávali přepady četnických stanic, při kterých jim byli četníci nápomocni.⁵⁰ K větším sabotážním akcím docházelo na úseku železniční tratě z Poličky do Skutče. Okupační moc činnost partyzánů natolik znepokojovala, že na její likvidaci do Poličky v listopadu 1944 vyslala speciální oddíl Schutzpolizei o síle 120 mužů. Jeho velitel Ludwig Schulze, po válce odsouzený mimořádným lidovým soudem k trestu smrti, pro boj s ruskými partyzány využil i příslušníků Ruské obrozenecké armády, tzv. vlasovců.⁵¹

S partyzány ve velké míře sympatizovalo místní obyvatelstvo, v Poličce vznikla rozsáhlá zásobovací síť.⁵² Na partyzánské oddíly byli napojeni členové ilegálního revolučního národního výboru i poličští četníci, mezi nimi budoucí okresní velitel praporčík Jaroslav Tuž a budoucí velitel poličské stanice strážmistr Josef Černý.⁵³

K aktivnímu vystoupení došlo až v květnových dnech, kdy docházelo ke střetům partyzánů a Rudé armády s ustupujícími jednotkami Wehrmacht. V přestřelkách padlo nebo bezprostředně v zajetí zemřelo větší množství příslušníků branné moci, kteří byli pohřbeni na

⁴⁹ RIPPL, Václav. Polička v letech 1944 a 1945 (4). *Jitřenka*. Červen 1993, roč. 67, č. 6, s. 66

⁵⁰ ABS Kanice, fond bývalá Krajská správa SNB Hradec Králové, Památník Okresního četnického velitelství Polička, nestránkováno. 24. dubna byla potřetí přepadena stanice ve Svojanově, odzbrojeny byly i stanice v Bystrém, Rohozné nebo Borové.

⁵¹ ABS Kanice, fond bývalá Krajská správa SNB Hradec Králové, Památník Okresního četnického velitelství Polička, nestránkováno.

⁵² RIPPL, Václav. Polička v letech 1944 a 1945 (4). *Jitřenka*. Červen 1993, roč. 67, č. 6, s. 66

⁵³ ABS Kanice, fond bývalá Krajská správa SNB Hradec Králové, Památník Okresního četnického velitelství Polička, nestránkováno.

různých místech v neoznačených hrobech. Němci se snažili probít na západ ve Svojanově a Německé Bělé.⁵⁴ Nemáme konkrétní zprávy o provádění odvetných exekucí na zajatcích, jak tomu bylo například v nedaleké Proseči nebo v Chotěnově, nelze je však vyloučit.⁵⁵

V dubnu a květnu se k uprchlíkům přidala ustupující nacistická vojska a příslušníci maďarské armády. Poslední voj německých vojsk při svém překotném ústupu zcela zatarasil hlavní komunikace, takže si tanky a ostatní motorizované jednotky razily cestu polními cestami i zemědělským porostem. Ústup, který kulminoval v Poličce 5. května, „*se nakonec slil v nepřetržitý proud trénů a pěších útvarů. Tento nekonečný had vojsk, koní a povozů se valil městem dnem i nocí.*“⁵⁶ Cíl byl jasný – dostat se jakýmkoliv způsobem z dosahu sovětských vojsk na západ. Sedmého května vykonal na náměstí v Poličce přehlídku ustupujících vojsk sám velitel skupiny armád Střed generál (od 5. května s hodností polního maršála) Franz Schörner.⁵⁷

Postup Rudé armády byl tak rychlý, že nacisté nestihli většinu Hřebečska vyklidit, jako tomu bylo v některých okresech severní Moravy a Slezska v březnu 1945. Obyvatelstvo německých obcí tak evakuováno nebylo a lze předpokládat, že okres v prvních květnových dnech opustili pouze říšští státní úředníci a největší prominenti nacistického režimu.⁵⁸

3.3.3 Formování Revolučního národního výboru

Ilegální národní výbor byl ustanoven v Poličce už v roce 1943. Jeho formování je spojeno s osobou Adolfa Klimeše,⁵⁹ bývalého starosty města a budoucího předsedy revolučního i okresního národního výboru v Poličce. Díky napojení na odbojovou organizaci V boj působící v Lysé nad Labem (nedaleko Lysé se narodil a během války sem pravidelně zajížděl) zorganizoval pětičlennou odbojovou skupinu, kterou dále tvořili profesor místního gymnázia Eduard Vencovský, tajemník Národního souručenství Klement Břicháček, bývalý

⁵⁴ GRUNTOVÁ, Jitka; PAKOSTA, Oldřich. *Osvobození území svitavského okresu v květnu 1945*. In Vlastivědný sborník okresu Svitavy 1985. Okresní muzeum dělnického hnutí ve Svitavách a Okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 1985, s. 15

⁵⁵ STANĚK, Tomáš. *Poválečné »excesy« v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 195. Staněk uvádí zastřelení 68 zajatců jednotkami Rudé armády v Chotěnově i exekuci na 8-9 osobách muži z partyzánského oddílu Jermak v Proseči.

⁵⁶ RIPPL, Václav. Polička v letech 1944 a 1945 (4). *Jitřenka*. Červen 1993, roč. 67, č. 6, s. 66

⁵⁷ ABS Kanice, fond bývalá Krajská správa SNB Hradec Králové, Památník Okresního četnického velitelství Polička, nestránkováno.

⁵⁸ RIPPL, Václav. Polička v letech 1944 a 1945 (4). *Jitřenka*. Červen 1993, roč. 67, č. 6, s. 66

⁵⁹ Adolf Klimeš, berní úředník, nar. 8. května 1880 ve Staré Lysé u Lysé nad Labem, v Poličce od 1907, v letech 1920-23 a 1931-38 starosta města, v roce 1945 první předseda ONV v Poličce, umírá 15. července 1946

řídící učitel Josef Mach a Josef Viktora. Tato pětice vytvořila 28. října 1943 ilegální revoluční národní výbor, jeho předsedou byl zvolen Adolf Klimeš.⁶⁰

Ilegální národní výbor (INV) se v následujících měsících scházel pravidelně každý týden a těchto porad se účastnili i další odbojáři. Významnou úlohu sehrál štábní kapitán Jan Kubíček, který byl pověřen zpravodajskou službou o síle německých posádek v okolí a který na jejím základě vypracoval plán odzbrojení německých vojáků. Nepostradatelné byly informace četnického strážmistra Černého a praporčíka Tuže, kteří INV varovali před připravovanými opatřeními gestapa ve městě. Velitel hasičského sboru Bohdan Špojcar zase vykonával zpravodajskou službu ve Škodových závodech.⁶¹

Největším úspěchem ilegálního národního výboru bylo navázání kontaktu s partyzánskou skupinou Švarcava,⁶² které se však po velkém úsilí zdařilo až na začátku roku 1945. Pro další vývoj byla zásadní schůzka v továrně Bohuslava Martinů v Poličce. Adolf Klimeš se zde v polovině dubna setkal se členy partyzánské skupiny, kteří vystupovali jako zástupci České národní rady. Z jejich rukou převzal instrukce o národních výborech a získal pověření ustanovit v Poličce místní a rozšířený okresní národní výbor pro všechny obce bývalého okresu ze stavu v roce 1938.⁶³

⁶⁰ MMG Polička, Materiály k roku 1945, Jak vznikl v Poličce revoluční Národní výbor, s. 1-2

⁶¹ Tamtéž, s. 3

⁶² O činnosti nemáme žádné konkrétní zprávy, patrně se jednalo o skupinu partyzánského oddílu Jermak nebo Dr. Miroslav Tyrš. Srov. GLOSER, Jaroslav ml. *Partyzánské hnutí*. In Okres Svitavy a protifašistický odboj. Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků ve Svitavách ve spolupráci s Okresním muzeem dělnického hnutí ve Svitavách, 1985, s. 89-98

⁶³ MMG Polička, Materiály k roku 1945, Jak vznikl v Poličce revoluční Národní výbor, s. 3

4. Konec války a léto 1945

4.1 Činnost revolučního národního výboru

První neoficiální setkání budoucích členů revolučního národního výboru se konalo v radnici v kanceláři okresního soudu 3. května, tedy v době, kdy už nebylo pochyb o brzkém konci války. Zde padlo poprvé rozhodnutí o ustanovení místního národního výboru v čele s Eduardem Vencovským⁶⁴ a okresního národního výboru, jehož předsedou se měl stát Adolf Klimeš.⁶⁵ Stále ještě ilegální národní výbor měl v té době už několik měsíců připravený plán na převzetí města, muniční továrny a zajištění některých Němců a kolaborantů.

Události však nabraly rychlý spád a vše se muselo přizpůsobit nové situaci. Od 3. května se totiž Polička stala hlavní ústupovou trasou německého a maďarského vojska před jednotkami IV. ukrajinského frontu. Znamenalo to, že městem dnem i nocí procházely tisíce vojáků. Situace se zhoršila v sobotu 5. května, kdy vzhledem k povstání v Praze a jiných městech vyhlásil německý velitel města v Poličce výjimečný stav. V místech, kam na náměstí ústí hlavní ulice, byly pro prevenci ozbrojeného povstání umístěny 4 tanky. Během následujícího dne naléhala na předsedu Klimeše řada občanů i členů obou národních výborů, aby vydal pokyn k ozbrojenému vystoupení.

Rozrušení vyvolávaly zprávy rozhlasu o bojích v Praze. Vojenské vystoupení v Poličce však bylo nemožné. Ve městě a v muniční továrně dále setrvala silná vojenská posádka, nemluvě o ustupujících jednotkách. I partyzánské velitelé varovali Klimeše před neuváženým povstáním, které by za této situace nemělo žádný smysl a jehož následky by byly tragické. Bylo alespoň rozhodnuto, že se 8. května vyslanci revolučního výboru pokusí vyjednat poklidné převzetí města s vojenským velitelem.⁶⁶ Večer před tím dala německá branná moc městským rozhlasem jasně najevo, že chce ve městě udržet klid: „*Shromažďování zakázáno, kde budou více jak dva lidi pohromadě, bude se střílet.*“⁶⁷

Ráno 8. května neúspěšně vyjednávali předseda Klimeš a praporčík Tuž o kapitulaci německých jednotek s německým plukovníkem – velitelem města, který odmítl předat své muže do rukou civilní správy. Současně však přislíbil, že Polička vojensky hájena nebude a že

⁶⁴ Eduard Vencovský, nar. 14. února 1900 v Prostějově, 1926 jmenován na státní reálné gymnázium v Poličce, 1938-41 starosta města, člen Obrany národa, v květnu 1945 několik dní působil ve funkci předsedy MNV v Poličce, poté ve funkci prvního náměstka předsedy MNV. Zemřel 7. 7. 1991 v Poličce

⁶⁵ MMG Polička, Materiály k roku 1945, Jak vznikl v Poličce revoluční Národní výbor, s. 5

⁶⁶ Tamtéž

⁶⁷ Tamtéž, s. 7

všechny vojenské jednotky město opustí. Ještě dopoledne převzali Adolf Klimeš a Eduard Vencovský správu nad městem z rukou dosavadního předsedy správní komise Františka Smejkal a jeho náměstka Karla Dudka. Téhož dne odpoledne se konalo v zasedací síni městské spořitelny první společné zasedání místního i okresního národního výboru. Předsedou dvanáctičlenného okresního národního výboru byl zvolen Adolf Klimeš, předsedou 27členného místního národního výboru se stal Eduard Vencovský.⁶⁸

K ozbrojenému vystoupení ve městě nakonec nedošlo a květnová revoluce se v Poličce obešla bez ztrát na životech. Jedinou výjimkou byl Josef Lexa, kterého Němci 8. května zastřelili při pokusu sundat silniční značení.⁶⁹ Muniční továrna byla s pomocí dělníků zajištěna ozbrojeným oddílem z Korouhve, německé strážce uprchly a o život přišel pouze německý účetní. I občané z dalších obcí okresu vytvářeli patrně pod vedením partyzánských jednotek ozbrojené skupiny a začali odzbrojovat německé vojáky.⁷⁰

„Byl to tenkrát v úterý 8. května pro všechny věrné Čechy nádherný májový den. Samo nebe přichystalo k našemu osvobození překrásné májové počasí. Od rána vlají v Poličce skoro se všech domů československé prapory. Poprvé opět po 6 dlouhých, krutých letech. Lidé chodí svátečně ustrojeni, radost je veliká. »Německo kapitulovalo«, letí od úst k ústům.“⁷¹ I s odstupem dvou let psaná vzpomínka zní dnes možná trochu pateticky, ale velice dobře vystihuje tehdejší květnovou atmosféru. Čeští obyvatelé měli před očima naprostý rozklad německé armády prchající na západ. První ruské tanky se objevily 9. května po poledni. Ulice a chodníky zaplnily davy lidí. „Všude jásot a mávání prapory v našich barvách.“⁷² Poličkou procházely konkrétně jednotky 38. armády generála K. S. Moskalenka (její součástí byla i československá vojenská jednotka v SSSR) a 18. armády generálplukovníka A. J. Gastiloviče (náčelníkem politického oddělení byl v té době ještě neznámý Leonid Iljič Brežněv).⁷³ S nadšenou reakcí Čechů kontrastuje záznam z Limberka, který jasně vypovídá o tom, jak vnímali příchod Rudé armády němečtí obyvatelé: „Po

⁶⁸ PAKOSTA, O.; TAJSTROVÁ, C. *Městský národní výbor Polička (1941)1945 – 1976 : Z dějin původce fondu*. Dílčí inventář, 1994, s. I, ev. č. 232. Eduarda Vencovského nahradil ve funkci 12. května ředitel měšťanské školy Josef Hlavsa.

⁶⁹ RIPPL, Václav. Polička v letech 1944 a 1945 (4). *Jitřenka*. Červen 1993, roč. 67, č. 6, s. 66

⁷⁰ AMV ČR Kanice, fond bývalá KS SNB Hradec Králové, Památník Okresního četnického velitelství Polička, nestránkováno

⁷¹ MMG v Poličce, Materiály k roku 1945, Jak vznikl v Poličce revoluční Národní výbor, s. 8

⁷² MMG v Poličce, Materiály k roku 1945, Jak vznikl v Poličce revoluční Národní výbor, s. 9

⁷³ KONEČNÝ, Stanislav; RŮŽIČKA, Jindřich. *Polička : Věnné město českých královen*. Vyd. 1. Praha : město Polička v nakladatelství Argo, 2001, s. 91

několika hodinách mrtvolného ticha a mučivého strachu se objevily přízraky z Východu. Od tohoto okamžiku začaly našemu národu jen útrapy.⁷⁴

4.2 Konsolidace poměrů

Bezprostředně po odchodu posledních německých jednotek převzal správu Národní výbor okresu a města Poličky, který započal činnost 11. května. Záhy vydal slavnostní provolání: „*Draží občané! Čekají nás v těchto osudových chvílích velké úkoly. Kromě zúčtování s našimi nepřáteli musíme zabezpečiti výživu všech příslušníků našeho národa, musíme se dále starati o rychlou obnovu našeho národního, hospodářského, kulturního a sociálního života.*“ Aby se předešlo revoluční anarchii, upozornil dále Národní výbor, že „*všechna dosavadní nařízení zůstávají v platnosti až do doby, kdy budou vydána nařízení nová.*“⁷⁵

Okres Polička byl obnoven v původních hranicích z roku 1938 na základě vládního nařízení č. 4/1945 z 5. května. Toto nařízení dále vymezovalo rozsah působnosti nově ustanovovaných národních výborů a také stanovilo, že v obcích, které měly většinu státně nespolehlivého (tedy německého) obyvatelstva, budou zřízeny tzv. správní komise. To byl případ i devíti obcí s převahou německého obyvatelstva, ve kterých se komisaři ujali funkcí patrně 15. května. V Brněnci byl vzhledem k české většině ustanoven místní národní výbor.⁷⁶ Do provedení nutných úprav zajišťovaly nadále zásobování potravinovými lístky okresní národní výbory v Boskovicích a v Litomyšli (mj. Polička a pohraniční obce).

Konsolidaci poměrů na Poličsku umožnilo rychlé obnovení činnosti Okresního národního výboru, v jehož čele stály osoby s vysokým společenským kreditem a se zkušenostmi nabytými před válkou – předseda Adolf Klimeš a vrchní rada politické správy Václav Žizka.⁷⁷ K dispozici měli ihned zkušené úředníky působící za války na Okresním úřadě v Litomyšli. I přes počáteční komplikace (k dispozici nebyly místnosti pro úřadování, nábytek, psací stroje, dřívější agenda zůstala v Litomyšli, Svitavách a Boskovicích) byl

⁷⁴ KOBLISCHKE, Wenzel. *Laubendorf, Geschichte und Chronik : Schicksal einer sudetendeutschen Bauerngemeinde*, s. 68

⁷⁵ MMG Polička, Materiály k roku 1945, Provolání Národního výboru okresu a města Poličky

⁷⁶ SOkA Sy, fond ONV Polička, kn 17, zápis z 2. schůze pléna ONV z 2. 6. 1945, s. 4. GRUNTOVÁ, Jitka; PAKOSTA, Oldřich. *Osvobození území svitavského okresu v květnu 1945*. In Vlastivědný sborník okresu Svitavy 1985. Okresní muzeum dělnického hnutí ve Svitavách a Okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 1985, s. 6.

⁷⁷ JUDr. Václav Žizka, nar. 8. července 1885 v Chudenicích u Klatov, v Poličce od 1933, v krizovém roce 1938 zastával funkci okresního hejtmána, po 1945 člen Rady ONV v Poličce a vrchní rada politické správy. Zemřel 11. 2. 1949

schopen národní výbor během týdne organizovat život na okrese. Naléhavě bylo potřeba zajistit zásobování obyvatelstva, převzít správu v pohraničních obcích, zadržet německé zrádce a kolaboranty a v součinnosti s Rudou armádou zajistit bezpečností poměry v okrese.

4.3 Očista od zrádců, kolaborantů a nepřátel státu

Potřeba zajistit provinilé Němce a kolaboranty, příslušníky gestapa, SA, SS a aktivisty NSDAP byla společností vzhledem k prožitku okupace vnímána více než naléhavě. K prvnímu zatýkání došlo okamžitě po osvobození, jednalo se o osoby, u kterých bylo udavačství nebo spolupráce s okupační mocí všeobecně známá. Zadrženi měli být všichni členové nacistických organizací. Do konce června pak bylo zajištěno 182 osob, mezi nimi 149 Němců. Příkaz k zatčení vydával ONV, zejména v německých obcích však docházelo k velkým vlnám zatčení sovětskou NKVD. Například poslední květnový týden bylo v Baníně a v Radiměři zadrženo 31, respektive 32 mužů.⁷⁸ Neznámý počet mužů byl rovnou odvezen na polské území do ruského zajetí.⁷⁹

Vězeňské kapacity naprosto nedostačovaly množství zatčených, kteří byli nejdříve drženi v provizorních podmínkách, například v Radiměři v kůlně obecního domu nebo ve sklepích. Následoval transport do věznice okresního soudu v Poličce nebo do Svitav, kde byli vězni i několik týdnů drženi, aniž by s některými z nich proběhlo řádné vyšetřování jejich provinění. V Poličce musel místní národní výbor vzhledem k velkému přílivu vězňů uvolnit pro účely věznění pivovarskou sladovnu.⁸⁰

Není pochyb o tom, že řadě osob bylo v těchto revolučních chvílích ukřivděno (tragické následky mělo ponížení pro člena správní komise v Poličce lékárníka Karla Dudka, který spáchal sebevraždu). Zejména zatýkání Němců probíhalo v prvních týdnech víceméně živelně. Postačovalo jakékoliv, i domnělé podezření z nepřátelské činnosti. Kromě toho NKVD důvody zatčení vůbec neuváděla.⁸¹

S odstupem šedesáti let je nutno chápat jako všeobecně přijímané a samozřejmé ponižující jednání s lidmi, kteří během války projevovali sympatie k Němcům. Například dívkám, které měly za okupace intimní vztahy s Němci nebo vlasovci, byly ostříhány vlasy a

⁷⁸ SOkA Sy, fond ONV Polička, kt 107, Výkazy zatčených osob v okrese Polička

⁷⁹ KOBLISCHKE, Wenzel. *Laubendorf, Geschichte und Chronik : Schicksal einer sudetendeutschen Bauerngemeinde*. s. 68. DOLESCHAL, Josef. *Bohnau*. 1952, s. 124

⁸⁰ ABS Kanice, fond bývalá Krajská správa SNB Hradec Králové, Památník Okresního četnického velitelství Polička, nestránkováno

⁸¹ SOkA Sy, fond ONV Polička, kt 107, Výkazy zatčených osob v okrese Polička. JANDL, Hans. *Rothmül und seine Bewohner : Versuch einer Dokumentation*. 1970, s. 76.

musely vykonávat veřejně prospěšné práce. Podobná opatření postihla i kolaborující občany. Němečtí vězni byli dlouhodobě nasazováni na různé práce i mimo okres (viz dále).

4.4 Bezpečnostní poměry v okrese

Po osvobození se na území okresu nacházelo větší množství příslušníků německé branné moci a nezajištěná munice zanechaná ustupující armádou. Německé obce nebyly pod kontrolou československých orgánů. V Poličce zastihl konec války příslušníky maďarské armády a řadu objektů bylo nutné zabezpečit proti krádežím.

Už 9. května po odchodu německé posádky vykonávali strážní službu ve městě místní hasiči a skupiny dobrovolníků. Do služeb národního výboru se přihlásili i četní důstojníci bývalé československé armády, kteří pomohli utvořit pravidelné ozbrojené oddíly. 12. května tedy předseda Místního národního výboru Josef Hlavsa povolal všechny muže v Poličce ve věku od 18 do 45 let do vznikajícího oddílu Národní stráže. Muži se 14. a 15. května hlásili u odvodní komise v areálu sokolovny, kde byli zaevidováni a rozděleni do několika oddílů podléhajících vznikajícímu posádkovému velitelství.⁸²

Současně došlo 16. května k reorganizaci četnických stanic. V České Radiměři byla stanice obnovena (4 četníci), v Jedlové byla zřízena nová (také 4), další stanice sídlily v Poličce (9 četníků a okresní velitel), Borové (3), Bystrém (4), Korouhvi (4), Svojanově (4), Rohozné (3) a Vítějevsi (5). Všichni velitelé četnických stanic byli zbaveni svých funkcí a podrobeni přešetření své činnosti v době okupace. Novým okresním velitelem byl jmenován praporčík Jaroslav Tuž.⁸³ Z příslušníků předválečného četnictva, partyzánů, a dalších ozbrojených skupin byly 19. května na základě směrnic ministerstva vnitra zformovány Sborny národní bezpečnosti, jejichž členové prováděli domovní prohlídky a zajišťovali Němce.

4.4.1 Posádkové velitelství v Poličce

Významnou roli při zajišťování bezpečnostních poměrů sehrála československá armáda. Provizorní organizace vojenské správy dosáhla takového stupně, že mohly být 14. května vydány organizační směrnice dočasného posádkového velitelství v Poličce, podléhajícího velitelství v Hradci Králové.⁸⁴ Posádkovým velitelem byl ustanoven major

⁸² MMG Polička, Materiály k roku 1945, Povolání mužů ke službě u Národní stráže č. 3047/3. SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 57/2, Směrnice ku provedení nástupu do služby u Národní stráže č. j. 2/1945

⁸³ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 57/2, Zařadovací seznam četníků v okrese Polička a seznam sídel četnických stanic č. j. 5/1-1945

⁸⁴ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 57/2, Posádkový rozkaz č. 1 ze 14. 5. 1945

pěchoty Emanuel Jaeger, který byl před osvobozením ve spojení s ilegálním národním výborem. Z bývalých příslušníků československé armády a nejmladších ročníků byla utvořena vojenská jednotka 1. pěší rota města Poličky pod vedením poručíka pěchoty Rudolfa Stuchla. Pěší rotu o síle čtyř řádných čet a jedné náhradní tvořilo 189 mužů a 20 poddůstojníků. Ti pod vedením bývalých důstojníků prodělali urychlený základní pořádkový a bojový výcvik. Důraz byl kladen na výcvik se zbraněmi – podle vzpomínek příslušníka jednotky Václava Rippla si většina mladých mužů z pušky »v životě nevystřelila«. Muži byli označeni páskami s česko-ruským nápisem »Československá armáda«, ubytováni byli v kasárnách, respektive v dřevěných ubikacích v areálu Sokolovny, sloužících za války pro ubytování nuceně nasazených dělníků. Ženatým mužům bylo umožněno přenocovat s rodinou.⁸⁵

Po překonání počátečního nevojenského vzhledu jednotky a prodělání základního výcviku (který se podle dochovaných fotografií stal atrakcí pro místní dívky a mládež) byla pěší rota nasazena na území okresu k zajištění německých obcí a vyčištění lesů od zbytků německých vojáků. Konala pořádkovou a strážní službu německých zajatců. Strážní oddíly pod vedením důstojníků byly přiděleny i do českých obcí. Po necelých dvou týdnech byla jednotka redukována a většina mužů zařazena do Národní stráže. Ze zbytku byl utvořen úderný oddíl o síle asi 65 mužů, kteří obsadili německé obce a byli k dispozici komisařům.⁸⁶

Posádkovému velitelství byl kromě hospodářské, lékařské a veterinární služby (v okolí Poličky se volně pohybovaly asi tři tisíce koní, kterým musela být poskytnuta náležitá péče) dále podřízen zbrojní oddíl pod vedením majora Josefa Kubíčka. Jeho mužstvo mělo na starost sběr a likvidaci zbraní a munice zanechaných při ústupu německou armádou a také službu v muniční továrně. Jednotka pomáhala s likvidací munice ve všech obcích i v okolních okresech.

Zajištěný materiál byl uskladňován nejdříve v areálu muniční továrny, později i v areálu sokolovny, kde došlo 31. května k neštěstí a výbuch miny usmrtil čtyři osoby.⁸⁷ Oběti na životech si vyžádal i výbuch munice v lese nedaleko Borové. Podle německých pramenů přišli při manipulaci s municí o život i někteří na sběr nuceně nasazení Němci.⁸⁸

⁸⁵ SOkA Sy, fond ONV Polička, kt. 57/2, Počáteční organizace a směrnice pro výkon služby u první pěší rotě města Poličky z 15. května 1945 č. j. 5/45

⁸⁶ SOkA Sy, fond ONV Polička, kt. 57/2, Posádkový rozkaz č. 9 z 26. 5. 1945

⁸⁷ RIPPL, Václav. Polička v letech 1944 a 1945 (9). *Jitřenka*. Prosinec 1993, roč. 67, č. 12, s. 129

⁸⁸ JANDL, Hans. *Rothmül und seine Bewohner : Versuch einer Dokumentation*. 1970, s. 142. KLIMPERLE, Franz Josef. *700 Jahre Dittersbach Chronik*. 1992, s. 212

Pro sběr zajatců a běženců byl vyčleněn zvláštní oddíl kapitána v záloze Ludvíka Mauera. Všichni zajatci byli okamžitě předáváni ruským silám, které pro jejich koncentraci zřídily provizorní tábor na louce u městského pivovaru v Poličce. Do té doby využívalo zajatce posádkové velitelství k nasazování na různé úklidové práce. Podle údajů bezpečnostních orgánů bylo na území okresu během května zadrženo 30 tisíc německých vojáků, kteří dále putovali do svitavského zajateckého tábora.⁸⁹ Poličský tábor byl zrušen 27. května a posledních 46 zajatců bylo předáno ruským jednotkám.⁹⁰

Tento oddíl zajišťoval i koncentraci německých uprchlíků. Zadrženi běženci měli být zbaveni koní a povozů a s ponecháním osobních věcí posláni domů. Pro bezpečný průchod jim měly být udělovány speciální legitimace. Nelze si ale dělat iluze, že se těmito pokyny v prostředí mocenského vakua někdo řídil. Běženci byli olupováni téměř o všechno. V České Radiměři se podobné »přehlídky« konaly pod vedením správního komisaře a velitele četnické stanice. O jejich jednání musela jednat Rada ONV. Komisař Štěpánek se následně vzdal funkce a také byl zbaven správcovství radiměřského družstevního pivovaru.⁹¹

Poslední složkou byla městská policejní a strážní služba pod vedením kapitána v záloze Petra Vlka, jejíž muži byli označeni páskou »Národní stráž«. Do jejich řad byla zařazena i přibližně třicítka česko-ruských tlumočnicků, vykonávajících službu na rušných křižovatkách ve městě nebo v kanceláři národního výboru.⁹²

Likvidaci posádkového velitelství a 1. pěší roty si vynutila částečná mobilizace vyhlášená prezidentem Benešem na den 5. června. Důstojníci a ročníky podléhající mobilizaci byli k 1. červnu propuštěni ze služby, zbývající muži byli i s výstrojí přiděleni k Národní stráž (viz dále), nad kterou převzal veškerou pravomoc okresní národní výbor.⁹³

4.4.2 Rudá armáda

Není pochyb o tom, že ruští vojáci největší měrou přispěli k likvidaci nebezpečí, které představovaly potulující se jednotky německých vojáků. Na druhou stranu to byli právě vojáci Rudé armády, kteří svým neukázněným chováním ztěžovali bezpečnostní poměry, svévolně

⁸⁹ ABS Kanice, fond bývalá Krajská správa SNB Hradec Králové, Památník Okresního četnického velitelství Polička, nestránkované

⁹⁰ SOkA Sy, fond ONV Polička, kt. 57/2, Posádkový rozkaz č. 10 z 28. 5. 1945

⁹¹ SOkA Sy, fond ONV Polička, kn 17, zápisy ze schůzí Rady ONV z 16. 6., s. 12 a z 23. 6., s. 34

⁹² SOkA Sy, fond ONV Polička, kt. 57/2, Organizace posádkové velitelství, příloha k dennímu rozkazu č. 1. Tamtéž, Rozpis tlumočnických služeb Národní stráže.

⁹³ SOkA Sy, fond ONV Polička, kt. 57/2, Posádkový rozkaz č. 13 z 31. 5. 1945

zasahovali do majetkových poměrů obyvatel a zejména v pohraničních obcích si počínali jako na dobytém nepřátelském území.

Docházelo k rekvizici dopravních prostředků (automobilů i kol) a náhradních dílů, rádií, látek a oděvů, hospodářům vojáci odebírali pícniny, obilí, rekvírovali dobytek a koně.⁹⁴ Značným problémem bylo samotné ubytování vojska a jeho stravování. Rusové „byli ubytováni ve všech staveních i pod širým nebem a spali i v lesích pod stany a v dřevěných kolnách,“⁹⁵ píše se v Památníku okresního velitelství SNB.

Kritická byla situace i v Poličce. Vojáci obsadili velké množství bytů ve městě a požadovali po obyvatelích osobní věci, textilie, potraviny a palivo. Armádou byla obsazena i budova okresního národního výboru a gymnázia, ze kterých byl odvážen nábytek. Z Pražanovy pily vojáci odvezli všechno palivové a stavební dříví, Národní stráž přistihla nejednou ruské vojáky při nočních loupežích ve skladech a továrnách. Výroba ve městě i na okrese byla dočasně paralyzována. Jediným podnikem, který pracoval naplno, byl měšťanský pivovar. Zakázky měl jak jinak – od armády. Požadavky kladené na pivovar Rudou armádou byly tak vysoké, že sládek musel žádat o zproštění pivovarských dělníků od všeobecné pracovní povinnosti na odklizení silničních zátarasů, aby mohl být vojákům zajištěn dostatek „hotového výrobku“.⁹⁶

Slabost pro konzumaci alkoholu ilustrují i zápisy v poličských úmrtních matrikách, kde je u šesti ruských vojáků z osmi uvedena jako příčina smrti „otrava metylalkoholem.“⁹⁷

Rozhodně není na místě generalizovat tyto dochované zprávy a vytvářet negativní obraz osvobozené armády. Řada lidí má naopak dodnes v Poličce na jednotlivé ruské vojáky příjemné vzpomínky. Je však nesporné, že nebylo v silách důstojníků udržet disciplínu u mužů, kteří mnohdy prošli celou východní frontou a pro které byly mír a pobyt na území spojení zcela novou zkušeností.

Pobyt Rudé armády ve městě i na celém okrese byl takovou zátěží, že 23. května místní a okresní národní výbor připravily dopis ministru vnitra, kterého žádaly o intervenci u ruských vojenských úřadů i ve vládě, „neboť sjednání nápravy jest existenční otázkou našich

⁹⁴ SOkA Sy, fond ONV Polička, kt. 57/2, Dopis ministrovi vnitra popisující poměry na okrese

⁹⁵ ABS Kanice, fond bývalá Krajská správa SNB Hradec Králové, Památník Okresního četnického velitelství Polička, nestránkované

⁹⁶ SOkA Sy, fond ONV Polička, kt. 57/2, Žádost měšťanského pivovaru v Poličce ze 14. 5. 1945 a služební hlášení hlídky Národní stráže

⁹⁷ MMG Polička, Materiály k roku 1945, příčiny úmrtí uvedené v neoznačené zprávě pod názvem Pomník padlým rudoarmějcům na centrálním hřbitově v Poličce. Příčina úmrtí? Záměna metylalkoholu s etanolem v úřední zprávě, nekvalitně vypálená domácí slivovice, nebo následek více než vědeckého zájmu o preparované exponáty v biologické laboratoři poličského gymnázia

lidí v celém poličském okrese.“⁹⁸ Předseda MNV si v dopise stěžuje: „*Sklady hotového zboží v továrnách na okrese i v místě jsou rozebírány a nelze tomu zabránit. Přístup do podniků majitelům i osazenstvu jest znemožněn. (...) Družstevní podniky – družstva v Poličce, Vítějvsi a Radiměři, státní velkostatek v Baníně, Německé Bělé a v Limberku jsou zbavovány zásob živého i mrtvého inventáře. Státní lihovar v Baníně a družstevní lihovar v Radiměři jest rovněž zabrán. Podnikatelům a řemeslníkům jest odebírán materiál bez povolení.*“⁹⁹

Snahy o pozdějším vyčíslování škod způsobených pobytem Rudé armády moc úspěšné nebyly. Její zástupce uznal jen 7 žádostí o náhradu – jen v těchto případech dosáhla celková výše téměř 668 tisíc korun!¹⁰⁰ O způsobu odškodnění však Rusové nejednali a ONV neviděl z požadované sumy s největší pravděpodobností ani korunu.

4.5 Situace v německých obcích v prvních měsících po osvobození

4.5.1 Obsazení obcí Rudou armádou

Nejhorší situace v prvních týdnech po osvobození byla v bývalých pohraničních obcích, které Rudá armáda obsadila během 9. a 10. května. „*Lidské bestie byly vypuštěny,*“ komentuje počínání vojáků kronikář Limberka.¹⁰¹ Současně se mezi osvobozenými ruskými, srbskými a polskými dělníky, kteří byli na německých statcích nuceně nasazeni na zemědělské práce, objevily radikální výzvy k zúctování s německými sedláky. V Německé Bělé chtěli Poláci vypalovat německé statky. Energický zákrok místních Čechů jim v tom naštěstí zabránil.¹⁰²

Rusové obsazovali usedlosti, při domovních prohlídkách odcizovali veškerý movitý majetek a rekvírovali dobytek, přičemž tohoto počínání nebyly ušetřeny ani smíšené rodiny. V německých pramenech je shodně popisováno znásilňování žen i dívek. Nová československá správa v obci neexistovala, vojáci si mohli dělat, co chtěli. Respektive co jim dovolili jejich důstojníci. Podle vzpomínek Václava Rippla, který jako člen 1. pěší roty přijel se svou jednotkou v druhé půlce května hledat pracovní síly do Stašova, byly živnosti vyrabované a německé ženy odevzdaně vojákům říkaly, že stejně není co ukrást, protože už

⁹⁸ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 57/2, Dopis ministrovi vnitra popisující poměry na okrese

⁹⁹ Tamtéž

¹⁰⁰ SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 17, zápis ze 6. schůze Rady ONV z 26. 7. 1945, s. 52

¹⁰¹ KOBLSCHKE, Wenzel. *Laubendorf, Geschichte und Chronik : Schicksal einer sudetendeutschen Bauerngemeinde*, s. 68

¹⁰² SOKA Sy, fond MNV Bělá, inv. č. 62, Podání zprávy o národním odboji v obci pro vojenský historický ústav ze 4. 9. 1945, č. j. 741/I-45

jim všechno vzali. Příslušníci NKVD zajišťovali Němce podezřelé z členství v nacistických organizacích, Volkssturm a Wehrmacht.

Krajní zoufalství z nastalé situace a obava z budoucnosti dohnaly několik Němců k sebevraždě. Nejotřesnější zaznamenané případy se týkají hromadných sebevražd celé rodiny. V Německé Bělé Wilhelm Ratzka, předválečný starosta a uznávaný vedoucí místních sedláků, raději zastřelil manželku a všechny děti (malého syna a dcery ve věku 18 a 20 let), než aby je vystavil zacházení ruských vojáků. Sám se střílil brokovnicí do hlavy.¹⁰³ Ve Stašově taktéž bývalý starosta Emil Klodner zastřelil bezprostředně po příchodu Rusů svou manželku, tři děti (ve věku 3, 15 a 17 let) a nakonec i sám sebe. Podle německých pramenů spáchali kromě rodiny Klodnerových ve Stašově 2 lidé sebevraždu a dva byli zabití ruskými vojáky. Dva příslušníci Wehrmacht, kteří se po válce vraceli domů, byli na katastru obce zastřeleni patrně některým z partyzánských oddílů.¹⁰⁴ Další zprávy dokládá kronika Německé Bělé, kde spáchaly sebevraždu dvě osoby – starosta Stefan Felkl a úředník Reiffisenky Emanuell Gisl.¹⁰⁵ V Baníně se oběsil jistý Johann Balzer.¹⁰⁶ Z ostatních obcí zprávy buď nemáme, nebo nejsou konkrétní. České prameny uvádí pouze sebevraždu stašovského celního úředníka Antonína Jandla, který se údajně zastřelil v červenci 1945 v lese.¹⁰⁷

4.5.2 Činnost místních správních komisí

Přibližně týden po osvobození začal přebírat správu v německých obcích okresní národní výbor prostřednictvím jmenovaných komisařů. Byli jimi zejména lidé s odbojovou minulostí, někdy také za okupace perzekuovaní, kteří vzhledem k neutěšeným poměrům v pohraničních obcích skýtali alespoň vnější záruku energického postupu. Je zajímavé si povšimnout, že hlavními komisaři nebyli jmenováni místní Češi, kteří v obcích prožili válku a podle mého názoru by bývali eventuelně mohli chovat k Němcům sympatie, ale lidé »zvenku« - z Poličky a Rohozné.¹⁰⁸

Posádkové velitelství do pohraničních obcí poslalo k zajištění bezpečnostních poměrů jednotky 1. pěší roty města Poličky a Národní stráže. V průběhu června se »za pochodu«

¹⁰³ SELINKA, Anton. *Chronik des Ortes Deutsch-Bielau Schonhengstgau*. 1969, s. 78

¹⁰⁴ KLIMPERLE, Franz Josef. *700 Jahre Dittersbach Chronik*. 1992, s. 211-213, 266

¹⁰⁵ SELINKA, Anton. *Chronik des Ortes Deutsch-Bielau Schonhengstgau*. 1969, s. 78

¹⁰⁶ DOLESCHAL, Josef. *Bohnau*. 1952, s. 125

¹⁰⁷ ABS Kanice, fond bývalá Krajská správa SNB Hradec Králové, Památník Okresního četnického velitelství Polička, nestránkováno

¹⁰⁸ SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 1, zápis o 1. schůzi ONV v Poličce z 2. 6. 1945, s. 2

tvořily místní správní komise, úředně jmenované okresním národním výborem až na konci léta.¹⁰⁹ Z nově příchozích osídlenců a z příslušníků Národní stráže byly v obcích pod velením správních komisařů vytvářeny ozbrojené obecní stráže (Příloha č. 2). Jejich činnost sice měla být podle výnosu ministerstva národní obrany k 17. červnu zastavena, ale okresní národní výbor souhlasil, aby byly strážní oddíly v obcích nadále ponechány.¹¹⁰

Podle mého názoru byly tyto jednotky spíše než zárukou bezpečnosti demonstrací síly a prostředkem, jak udržovat německé obyvatelstvo v atmosféře strachu. Je vhodné zmínit, že ozbrojené stráže asistovaly při divokém odsunu a až poté byly (s výjimkou Poličky) rozpuštěny.¹¹¹

4.5.3 Počínání Národní a obecních stráží, majetkové krádeže

Značné ztráty na movitém majetku nejsou spojeny jen s pobytem Rudé armády, ale právě s řáděním jednotek, které měly pořádek zjednat. V mnoha případech si někteří jejich členové počínali jako pověstní revoluční, respektive »rabovací« gardisté. Už 15. května upozorňoval komisař pro správu obce Jedlová, že oddíly vysílané do sudetských obcí se dopouštějí drancování na místním obyvatelstvu. Posádkový velitel major Jaeger okamžitě vyhlásil zákaz jakéhokoliv drancování. Nepřístojnosti však pokračovaly, proto musel svůj rozkaz 18. května opakovat: „*Všem příslušníkům ozbrojených československých jednotek zakazují co nejpřísněji jakékoliv drancování a osvojování si cizího majetku.*“¹¹² Na vylupování obchodů a další rušivé události vyvolané často příslušníky Národní stráže upozorňoval i místopředseda Václav Žižka na první schůzi Rady ONV 9. června.¹¹³

Německé prameny shodně vypovídají i o znásilňování žen příslušníky revolučních jednotek. Mládenci z Národní stráže se patrně na více místech dopouštěli násilností na místním obyvatelstvu. „*Svévolně porážejí dobytek a rabují jak v obydlích, tak v domovech evakuantů. Surově si počínají k německému obyvatelstvu, často bez příčiny,*“ komentuje počínání strážních jednotek v Radiměři úřední zpráva.¹¹⁴

¹⁰⁹ SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 17, s. 91-92, zápis ze schůze Rady ONV z 11. 9. 1946

¹¹⁰ V Poličce 30, v Radiměři a Jedlové 20, v Limberku 15 a ve Stašově 6, neznámý počet též v Německé Bělé (SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 17, zápis ze schůze Rady ONV 16. 6. 1945, s. 13)

¹¹¹ SOKA Sy, fond MNV Bělá nad Svitavou, kt 1, inv. č. 63, zpráva ONV z 2. 8. pod č. j. 559/I-45 o likvidaci národní stráže v Bělé nad Svitavou. K rozpuštění a odzbrojení přikročeno ihned po provedené evakuaci

¹¹² SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 57/2, posádkové rozkazy č. 2 z 15. 5. a č. 5 z 18. 5.

¹¹³ SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 17, zápis ze schůze Rady ONV 9. 6. 1945, s. 4

¹¹⁴ SKŘIVÁNEK, Milan. *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947* [redakčně připravil Vladimír Wolf]. 1. vyd. Hradec Králové : Historický klub, pobočka Hradec Králové, 1995, s. 40

Lze konstatovat, že u vojenských a revolučních jednotek chyběla sebekázeň, spolehlivost při plnění jim svěřených úkolů a také se neosvědčily v hospodaření a zacházení s národním majetkem. Je však potřeba upozornit na nutnost rozlišovat mezi jednotlivými osobami. Mladé muže, kteří léta okupace strávili v podřízeném postavení civilistů v zázemí bez možnosti aktivního zasahování do událostí, vynesla revoluční situace do naprosto opačného postavení. Zbraň v ruce tak část z nich legitimovala k tomu, aby si uzurpovali víc pravomocí, než jim náleželo, přičemž se mohla naplno uvolnit jejich válečná frustrace a současně u některých projevit sklony k patologickému chování. Pokud v malých oddílech selhala autorita důstojníka, který nejen že krádežím nezabránil, ale dokonce je schvaloval, dopouštěli se logicky aktivní jedinci krádeží a násilností.

Další jev, hojně se vyskytující v pohraničních obcích, bylo tzv. zlatokopectví. Na sousedním Svitavsku jsou zaznamenány případy, kdy během roku 1945 osídlenci opouštěli usedlosti bez vyúčtování, popřípadě vystřídali několik usedlostí krátce za sebou. Zjistit škody na usedlostech, které zabírali různí zlatokopové a jiné živly bez úředního pověření a do zavedení národní správy byli dávno pryč, je dnes už nemožné. Pokud se někde dochoval soupis majetku, jako například v Jedlové, je u drtivé většiny živností připsáno, že chybí vnitřní vybavení nebo zásoby.¹¹⁵

Zprávy dochované většinou z jednání Rady nebo pléna ONV konstatují daný stav, nikoliv průběh nebo rozsah krádeží. Pro ilustraci uveďme zápis z památníku poličské stanice SNB: „*Přestože se v roce 1945 příslušníci SNB snažili zachrániti národní majetek a zabrániti jeho zcizení (...) bylo postupem času u mnohých nepoctivých osob zabaveno mnoho různého majetku, jenž měl připadnout státu. Tyto hodnoty byly mnohatisícové.*“¹¹⁶ Zpřesnění poznatků může přinést analýza nezinventarizovaných pramenů SNB v Poličce.

4.6 Postavení německých obyvatel v roce 1945

4.6.1 Restrikce a protiněmecká opatření

Jedním z průvodních jevů změny poměrů bylo okamžité zavádění opatření a omezení vůči osobám německé národnosti. Ta se týkala nejdříve jejich zásobování, dále majetkových vztahů, práva volného pohybu a pracovního nasazení.

¹¹⁵ VELEŠÍK, Vladimír. *Osídlování svitavska v letech 1945-1947*. In Pomezí Čech a Moravy (svazek 4) : Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 2000, s. 202. SELINKA, Anton. *Chronik des Ortes Deutsch-Bielau Schonhengstgau*. 1969, s. 79

¹¹⁶ ABS Kanice, fond bývalá Krajská správa SNB Hradec Králové, Památník Okresního četnického velitelství Polička, nestránkováno

Obyvatelé německých obcí okresu byli dočasně zahrnuti do lístkového systému Okresního úřadu v Litomyšli. Příděly jim byly sníženy na množství, které za války odpovídalo přidělům pro židovské obyvatele.

Přechodná opatření v německých obcích publikoval ONV v Poličce na konci července a doplnila je vojenská vyhláška ze začátku srpna. Němci se nesměli volně pohybovat mimo domovskou obec. Byla jim též zakázána návštěva hostinců a jiných zábavných podniků, nesměli tvořit hloučky a dokonce navštěvovat sousedy. Panoval zákaz nočního vycházení. Dovoleno nebylo navštěvovat bohoslužby v jiných obcích. I v téměř úplně německých obcích byly vyhlášky vylepovány v češtině, nařízení komisí případně překládána do němčiny. Němčina nemohla zaznít ani při nedělních bohoslužbách. Pošta podléhala cenzuře.

Na veřejnosti byli Němci označováni bílými páskami s nápisem »N«, což zejména v Poličce bylo často porušováno. Současně se museli prokazovat osobními legitimacemi. Cizím osobám byl pobyt v obcích zakázán. To se týkalo hlavně vracejících se válečných zajatců. Ti byli zadržováni orgány SNB a po výslechu eskortováni do zajateckého tábora v Brně.¹¹⁷

Další omezení se týkalo osobního majetku, který se stal vlastnictvím státu a s nímž nemohli Němci volně nakládat. Nad jejich nemovitostmi byla vykonávána národní správa a následně byly konfiskovány. Pokud něco Němcům zůstalo po krádežích Rudé armády, následovalo zabavování movitého majetku ze strany Čechů. Odevzdány měly být kola a motocykly, fotoaparáty, šicí stroje, radiopřijímače, zkrátka vše, co mělo alespoň nějakou cenu. Samozřejmostí bylo zajištění peněžních vkladů, se kterými nemohli Němci volně disponovat. Zabavený majetek Němců a kolaborantů měl být zinventarizován a uskladněn v Poličce ve skladišti ONV. Na přerozdělení zabaveného majetku, který měl být přednostně věnován občanům postiženým německou perzekucí, byla ustanovena pětičlenná komise. Běžnou praxí však bylo, že komisaři obcí rozdávali zabavený majetek svévolně.¹¹⁸

Podle svědectví Němců však orgány, které měly dohlížet na dodržování omezení, pravidelně překračovaly svoje pravomoci. Při domovních prohlídkách, které se opakovaně stávaly příležitostí k šikaně a ponižování, docházelo např. v Radiměři ke svévolnému zabavování osobních věcí, prádla, povlečení a šperků. Ve stejné obci asi

¹¹⁷ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 104, zpráva velitelství stanice SNB Česká Radiměř o zatčení válečných zajatců z 1. 11. 45. Tamtéž vyhláška ze 4. 8. 1945 a vyhláška č. 3468/45 ze 30. 7. 1945 jako příloha zápisu Rady ONV kn 17

¹¹⁸ SOKA SY, fond MNV Bělá, inv. č. 62, Pokyny ONV komisařům ze 7. června pod č. j. 660/1945. Tamtéž fond ONV Polička, kn 17, zápis ze schůze Rady ONV z 9. 6., s 5 a ze schůze 26. 7., s. 52.

neprobíhaly zcela korektně ani výsledky zadržených válečných zajatců. Hans Jandl vzpomíná, jak ho v průběhu zadržení místní četník a komisař bičovali, hrozili mu zastřelením, a dokonce si musel vykopat vlastní hrob. Součástí šikany dalšího Němce bylo pojídání nedopalků nebo lízání podpatků.¹¹⁹ S přihlédnutím k tomu, že podobným brutálním způsobem probíhaly v Radiměři i přípravy k divokému odsunu, je pravděpodobné, že takovéto zacházení místních orgánů s Němci bylo naprosto běžné. V porovnání s ostatními obcemi se však patrně jednalo o extrém. Nesmíme však přehlížet, že platný právní řád nedával nikomu pravomoc provinilé osoby tělesně týrat.¹²⁰

4.6.2 Nasazování Němců na práce

Zcela logicky byli Němci využíváni jako pracovní síla. Zpočátku bylo toto opatření prováděno živelně a to dvěma způsoby - nasazení Němců, kteří zůstali ve svých domovech a těch, kteří byli dočasně internováni a u kterých se pracovní nasazení stalo určitou formou perzekuce. Nejčastějším druhem činnosti byla práce v zemědělství, volní Němci (v tomto případě převážně Němky) bez zaměstnání byli přidělováni národním správcům nebo českým osídlencům, v období žní byla v případě potřeby vyhlášena všeobecná pracovní povinnost. Jednotlivé rodiny byly dlouhodobě nasazovány mimo bydliště do vzdálenějších obcí nebo mimo okres. Jinak se spíše setkáváme s tím, že na poličský okres byly přiděleny osoby z okolních obvodů Svitav, Moravské Třebové a Ústí nad Orlicí.¹²¹ Až do března sem dokonce byli přiděleni Němci z oblasti Komárna na Slovensku.¹²²

Zpočátku byli Němci nasazováni na práce bez nároku na plat. Později upravoval pracovní činnost osob, které pozbyly státního občanství, dekret č. 71/1945 Sb. z 19. září, který mimo jiné stanovoval 20% srážku ze mzdy.

Ještě v průběhu května byli němečtí muži odvečeni ruskými vojáky do zajetí do osvětimského tábora (zprávy máme ze tří míst, ale patrně byli odvečeni muži z většiny německých obcí). Zde byli rozděleni na tři skupiny – část z nich byla odvečena na práci do Sovětského svazu, další byli posláni do uhelných dolů a zbylí byli přiděleni jako pracovní síla

¹¹⁹ JANDL, Hans. *Rothmül und seine Bewohner : Versuch einer Dokumentation*. 1970, s. 88

¹²⁰ STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. 1. vyd. Senoř u Ostravy: Tilia, 1996, s. 76

¹²¹ Například v říjnu 41 osob ze Svitavska, v únoru 52 osob z České Třebové

¹²² Ze Slovenska přes 30 osob. SOkA SY, fond ONV Polička, kt 105, Pravidelné měsíční výkazy č. j. 142 pres k č. j. B-300/116 Ministerstva vnitra z 28. 7. 1945

do zemědělství. Jejich návrat se protáhl i na několik let, zejména z první skupiny se někteří domů už nevrátili.¹²³

Povahu perzekučního opatření mělo nucené pracovní nasazení těch osob, které byly hned v květnu zadrženy pro podezření z činnosti v nacistických organizacích. Svědectví z Radiměře nasvědčují tomu, že byli Němci běžně posíláni i mimo území okresu – do Letovic, Svitav, Moravské Chrastové nebo Skalice nad Svitavou.¹²⁴ Pracovní činnost byla různá – úklidové práce (úklid budovy ONV v Poličce), odklizení vojenského materiálu a munice, překládání železničního nákladu a dokonce odbahnění rybníka. Během vykonávání prací se Němci stávali obětmi šikany a ponižujícího zacházení ze strany příslušníků Národní stráže, kteří je při práci hlídali. Podobným »rajónovým« scénám přihlíželo i místní obyvatelstvo, které toto zacházení schvalovalo a dokonce k němu pobízelo.¹²⁵ Vyskytl se však i případ, kdy právě skupina civilistů ochránila Němce nasazené v prostoru poličského nádraží od surového bití jejich stráží.¹²⁶

Během několika týdnů se začala projevat nutnost rozlišovat mezi Němci. 20. června informoval Adolf Klimeš všechny předsedy MNV, komisaře a stanice SNB o skupinách Němců, na které se opatření nevztahují. Sem náležely osoby postižené politickou a rasovou perzekucí navrátilší se z vězení a táborů, aktivní antifašisté a specialisté nutní pro udržení provozu závodů. Těmto osobám měla být poskytnuta ochrana osobní a majetková.¹²⁷ Odlišný přístup se postupem času prosadil i k občanům rakouské národnosti, kteří měli být, pokud se za války výrazným způsobem neprovinili, ze zaváděných omezení vyjmuti.¹²⁸ Tyto pokyny však byly uděleny až na konci července a v prvních týdnech po válce nebylo mezi Němci a Rakušany nijak rozlišováno. Kdo mluvil německy, byl automaticky pokládán za Němce.

Komplikované bylo také uplatňování omezení u osob pocházejících ze smíšeného manželství. Tomuto problému se věnuji samostatně v kapitole 7.1.

¹²³ KOBLSCHKE, Wenzel. *Laubendorf, Geschichte und Chronik : Schicksal einer sudetendeutschen Bauerngemeinde*, s. 68, SELINKA, Anton. *Chronik des Ortes Deutsch-Bielau Schonhengstgau*. 1969, s. 77, DOLESCHAL, Josef. *Bohnau*. 1952, s. 123-124

¹²⁴ JANDL, Hans. *Rothmül und seine Bewohner : Versuch einer Dokumentation*. 1970, s. 82-84

¹²⁵ KOBLSCHKE, Wenzel. *Laubendorf, Geschichte und Chronik : Schicksal einer sudetendeutschen Bauerngemeinde*, s. 69. Na šikanu a rajónové cvičení internovaných kolaborantů a Němců na prostranství před sokolovnou v Poličce vzpomíná i Václav Rippl. Revoluční doba tehdy umožnila »samozvaným« partyzánům, aby si na internovaných osobách vybíjeli své násilné sklony: „*Ozvat se, že se dějou takovýhle věci, a byl jste tam hned místo nich. V těch prvních dnech to byla zvěle,*“ vzpomíná Václav Rippl

¹²⁶ JANDL, Hans. *Rothmül und seine Bewohner : Versuch einer Dokumentation*. 1970, s. 93

¹²⁷ SOKA Sy, fond MNV Bělá nad Svitavou, inv. č. 62, oběžník pod č. j. 1285-II/1945 z 20. 6. 1945

¹²⁸ SOKA Sy, fond MNV Polička, kt. 3/2, Rakouští státní příslušníci - postup při zajišťování, č. j. 3435/45 z 28. 7. 1945

4.6.3 Stav německého obyvatelstva a jeho evidence

Zjistit přesný počet Němců na okrese v květnu 1945 je téměř nemožné. Konec války totiž na sledovaném území zastihl značný počet německých uprchlíků. Patrně se jednalo o tisíce osob, které byly směřovány do svitavského uprchlického tábora a většina z nich patrně opustila okres do několika měsíců (například na konci června sem bylo vypraveno z České a Moravské Radiměře asi 450 uprchlíků).¹²⁹ Určitá část uprchlíků a říšských přistěhovalců však zůstala na okrese až do období řádného transferu. Svědčí o tom například záznam o dobrovolném odchodu 17 osob 17. června 1946.¹³⁰

První seznamy Němců vypracovávali komisaři obcí v souvislosti s připravovaným divokým odsunem. Podle zprávy, kterou ONV v Poličce podstoupil posádkovému velitelství ve Vysokém Mýtě, se před vyhnáním v devíti německých obcích a Brněnci nacházelo 8477 obyvatel, z toho 7803 Němců¹³¹ (pro srovnání podle sčítání v roce 1930 bydlelo v těchto deseti obcích 9236 osob, z toho 7912 Němců).¹³² Po vyhnání klesl počet Němců v polovině července na 5727 a do začátku srpna o dalších dvě stovky.¹³³

Pravidelné čtrnáctidenní výkazy o změnách počtu osob německé národnosti byly pořizovány od léta 1945. Místní národní výbory měly původně vyhotovovat seznamy za účelem evidence nekontrolovatelně vysídlovaných Němců z okresu.¹³⁴ Povinnost vypracovávat čtrnáctidenní výkazy pak zůstala v platnosti i v průběhu organizovaného odsunu v roce 1946.

Podle těchto výkazů určených ministerstvu vnitra máme přehled o stavu Němců na okrese pro období od září 1945 do srpna 1946. Až do prvního organizovaného transportu se počet Němců v okrese výrazně neměnil, pohyboval v rozmezí 5670 (listopadu 1945) do 5569 (únor 1946). Rozdíl tvořil různý počet osob pracovní nasazených z okolních obvodů Svitav,

¹²⁹ SKŘIVÁNEK, Milan. *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947* [redakčně připravil Vladimír Wolf]. 1. vyd. Hradec Králové : Historický klub, pobočka Hradec Králové, 1995, s. 45.

¹³⁰ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 109, č. j. 14637/1946. Místní správní komise v České Radiměři: Dobrovolný odchod Němců – uprchlíků do Anglického okupačního pásma v Německu.

¹³¹ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 107, zprávy komisařů obcí ONV v Poličce podstoupené pod č. j. 44/1945 posádkovému velitelství ve Vysokém Mýtě

¹³² KONEČNÝ, Stanislav. *Polička za mnichovské krize : okupace města německou armádou ve dnech 10. října - 24. listopadu 1938*. 1. vyd. Litomyšl : Státní okresní archiv Svitavy, 2003, s. 190

¹³³ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 107, zprávy komisařů obcí ONV v Poličce podstoupené pod č. j. 44/1945 posádkovému velitelství ve Vysokém Mýtě, SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 105, vypracovaný seznam jako příloha k č. j. 102 pres z 2. 8. 1945

¹³⁴ Výnos ministerstva vnitra z 28. července 1945, specifikovaný 27. srpna (SOKA Sy, fond MNV Polička, kt. 2/5, č. j. 142

Moravské Třebové a Ústí nad Orlicí.¹³⁵ Počet Němců nasazených mimo poličský okres většinou nepřesáhl 10 osob.¹³⁶

Velký význam pro vytvoření přesné evidence měl výnos ministerstva vnitra z 5. listopadu 1945, podle kterého měly správní úřady a bezpečnostní orgány vést speciální lístkovou kartotéku Němců. Jejím účelem bylo zavedení jednotné evidence příslušníků německé národnosti, která měla sloužit zejména pro účely spořádaného soustavného odsunu. Podle ní se totiž zhotovovaly seznamy osob určených k vysídlení. Povinné hlášení všech příslušníků německé národnosti na evidenčních lístcích nařídilo ministerstvo vnitra podle návrhu a plánu osídlovacího úřadu v Praze k 1. prosinci 1945.¹³⁷ Lístky v několika exemplářích¹³⁸ vyplňovali sami Němci, otec nebo matka za celou rodinu. Jejich kontrolu prováděly místní národní výbory a doplňovaly je např. výnosy ministerstva vnitra o získání československého státního občanství. Systém evidence byl značně komplikovaný a byla s ním spojena rozsáhlá agenda.

4.7 Pomsta za Ivana Banděreva

O výrazných excesech nebo popravách německých obyvatel na území poličského okresu konkrétní informace nemáme. Jedinou výjimkou jsou události v Baníně a Březové nad Svitavou, kde byli ruskými vojáky týráni bývalí příslušníci Volkssturmu a následně bez soudu popraven bývalý příslušník německé domobrany. Důvodem tohoto zacházení bylo podezření z usmrcení rusínského parašutisty.

Na konci dubna 1945 byl na katastru obce Německá Bělá ubit a dokonce snad i zaživa pohřben příslušník Volkssturmu z Banína a Německé Bělé Ivan Banděrev, člen desantu Jána Majera, vysazeného v oblasti ke sledování pohybu německých jednotek a provozu na železniční trati Česká Třebová-Brno. Další dva parašutisté byli zajati a transportováni z Banína do lanškrounské úřadovny gestapa. S přihlédnutím k závěrům Jitky Gruntové a prostudování německých pramenů z Banína a Německé Bělé lze konstatovat, že když se po osvobození o smrti svého druha dozvěděli ruští vojáci, zadrželi všechny muže podezřelé

¹³⁵ Například v říjnu 41 osob ze Svitavska, v únoru 52 osob z České Třebové

¹³⁶ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 105, č. j. 142 pres., výkazy pro ministerstvo vnitra k č. j. B-300/116 z 28. 7. 1945

¹³⁷ Zavedení evidenčních lístků pro německé příslušníky. Výnos ministerstva vnitra č.j. B-300/1183 ze dne 5.11.1945. (SOKA Sy, fond MNV Polička, kt. 2/5)

¹³⁸ Jeden si Němci ponechali, další zůstal v evidenci MNV a po jednom výtisku byly doručeny okresním úřadům ochrany práce a stanicím SNB. Do lístků byly zapisovány i informace o provedení soustavného odsunu nebo dobrovolného odchodu

z účasti v domobraně a bytím a týráním se od nich snažili dozvědět okolnosti a patrně i jméno toho, který Banděreva ubil. Němci byli drženi v Březové nad Svitavou. Jeden z nich se podle vzpomínek březovských Čechů pokusil v noci o sebevraždu. Druhý den ho ruští vojáci za přítomnosti členů české Národní gardy zastřelili u mlýna za kostelem v Březové. Josef Doleschal zastřeleného ve své kronice identifikuje, měl to být Heinrich Czerny z Banína. Zbylí muži byli poté odvezeni do ruského zajetí.¹³⁹

¹³⁹ DOLESCHAL, Josef. *Bohnau*. 1952, s. 123-124. SELINKA, Anton. *Chronik des Ortes Deutsch-Bielau Schonhengstgau*. 1969, s. 79. GRUNTOVÁ, Jitka. *Výsadek Jána Majera* [online]. 2005, inet24 © 2009 [cit. 2009-03-31]. Dostupný z WWW: <<http://www.obec-bela.cz/vysadek-jana-majera>>

5. Divoký odsun neboli vyhnání v červenci 1945

5.1 Okolnosti vyhnání

Divoký odsun německých obyvatel z poličského okresu provedený 13. července byl součástí rozsáhlých vysídlovacích a evakuačních akcí probíhajících v prostoru 1. vojenské oblasti. Podle rámcových součtů evakuovaných Němců, sestavených na základě situačních správ vojenských velitelů, bylo do konce července z českých zemí přes 1. vojenskou oblast odsunuto téměř 450 tisíc Němců.¹⁴⁰ Vyhnání Němců z poličského okresu nebylo ojedinělým aktem a je třeba na něj nahlížet v širších souvislostech. Z regionálního hlediska byl součástí vyhánění Němců z jihozápadní části hřebečského jazykového ostrova, při kterém bylo na konci června vyhnáno asi 8350 Němců z litomyšlského okresu (tedy přibližně 75%).¹⁴¹ Ve stejné době jako z poličského okresu bylo vyhnáno i přibližně 1500 Němců z Lanškrounska.¹⁴² Pro transport bylo využito po předchozích úmluvách se spojenci dočasné průchodnosti hranic mezi Děčínem a Božím Darem.

Velitel 1. vojenské oblasti generál Klapálek vydal 7. června nařízení, podle něhož se měly připravit podmínky pro evakuaci Němců nejdříve z vnitrozemí, a následně v prostoru od bývalých protektorátních hranic ke státním hranicím z roku 1938.¹⁴³ Tuto »evakuaci« z politických okresů Litomyšl a Polička prováděli za součinnosti s okresními národními výbory příslušníci 30. pěšího pluku Aloise Jiráka, který byl dislokovaný ve Vysokém Mýtě. Agenda pluku byla bohužel zasažena povodní v roce 2002 a jakékoliv materiály osvětlující pozadí vysídlovací akce jsou v současné době, pokud se zachovaly, nepřístupné. Nedochovala se ani agenda divizního velitelství v Hradci Králové. Pozadí příprav divokého odsunu tedy vzhledem k absenci pramenů neznáme. Impulz k evakuaci ale s největší pravděpodobností vzešel od československé armády, a ne od okresních národních výborů.

Podle dochovaných zpráv totiž ve Svitavách vyvíjeli už v první polovině června důstojníci 30. pěšího pluku na svitavské představitele nátlak, aby dali souhlas k urychlenému a neplánovanému odsunu Němců z oblasti a připravili jejich seznamy. Současně se vyjádřili ve smyslu, že mají příkaz z vyšších míst. Návrh byl zejména kvůli možnému hospodářskému

¹⁴⁰ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa 1945-1947*. Praha 1991, s. 76

¹⁴¹ ABS Kanice, fond Hlavní velitelství ZNB Praha 1945-1946, kt A17, Pravidelné zprávy pro ministra vnitra

¹⁴² STANĚK, Tomáš. *Poválečné »excesy« v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005, s. 191

¹⁴³ Tamtéž, s. 38

dopadu odmítnut, protože Svitavy byly nejprůmyslovějším centrem oblasti a ztráta specialistů a továrních dělníků by přinesla obrovské hospodářské škody.¹⁴⁴ Návrh na evakuaci svých Němců tedy patrně obdrželi i představitelé poličského a litomyšlského okresu.

Domnívám se, že při provádění divokého odsunu hrály významnou roli především dva faktory - převážně zemědělský charakter zdejších obcí a příliv nových osídlenců, pro které bylo potřeba uvolnit usedlosti.

5.2 Divoký odsun z okresu Litomyšl

Velká část německého obyvatelstva z litomyšlského okresu byla se vší razancí vyhnána mezi 25. a 29. červnem. Obce byly obklíčeny za asistence četnictva, hasičů i civilistů. Němci byli rozděleni podle předem připravených seznamů, dostali dvě hodiny na sbalení nejnutnějších věcí a potravin. Odsun probíhal v několika směrech. Jedním z dočasných míst soustředění byla i Květná nedaleko Poličky. Odtud byli místní Němci společně s obyvateli Karle a Chmelíka hnáni do Poličky, kde byly vojskem přistaveny vagony.

„Tady byli nuceni pod hrozbou zastřelení odevzdat cennosti, zlato a vkladní knížky, pokud vůbec nějaké zachránili již při konfiskaci majetku doma. Také pěkné kusy oblečení jim byly odebrány. Nebylo jim dopřáno ani polévky, kterou si připravili v kýblu, a tu jim jejich učitelé /ozbrojení čeští civilisté/ vylili před očima. Téměř během byli nuceni projít Poličkou k nádraží, cestou je česká chátka bila a nadávala jim. Na nádraží byli donuceni /asi po 60 osobách/ nasednout do dobytčáku a bez jídla a vody a jakékoliv lékařské péče převáženi do ruské okupační zóny.“¹⁴⁵

Vybavení transportů, do kterých byli se svými dětmi zařazeni i někteří Češi podezřelí z kolaborace, bylo naprosto nedostatečné. Cesta na znečištěných otevřených vagonech za nepříznivého počasí byla silně traumatizující, vlak dlouho bloudil po německém území, cestou byl několikrát okraden a po celou dobu trpěli vyhnání Němci hladem a žízní.¹⁴⁶

¹⁴⁴ SKŘIVÁNEK, Milan. *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947* [redakčně připravil Vladimír Wolf]. 1. vyd. Hradec Králové : Historický klub, pobočka Hradec Králové, 1995, s. 41

¹⁴⁵ WALLA, Leopold. *Blumenau*, s. 6-7, český překlad dostupný z <<http://www.kvetna.cz/historie>> [cit. 12-12-2008]. Nekompromisní a násilné zacházení českých strážů zejména se starými lidmi, kteří nedrželi tempo pochodu, dosvědčil i Otokar Aleš Kukla, který se jako třináctiletý chlapec stal náhodným svědkem vyhánění /dopis O.A. Kukly z 15. prosince 2007, v majetku autora/

¹⁴⁶ SKŘIVÁNEK, Milan. *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947* [redakčně připravil Vladimír Wolf]. 1. vyd. Hradec Králové : Historický klub, pobočka Hradec Králové, 1995. s. 44-45

Stejně podmínky čekaly na poličské Němce, kteří byli vyhnáni ze svých domovů o dva týdny později.

5.3 Divoký odsun z okresu Polička

O vyhnání Němců z Poličska bylo rozhodnuto v druhé polovině června. Prvního července totiž Okresní národní výbor v Poličce žádal na Velitelství 30. pěšího pluku ve Vysokém Mýtě technické zajištění odsunu (Příloha č. 3). Podle návrhu mělo být 12. července přistaveno 30 vagonů + 2 vagony pro zavazadla do vlakové stanice Polička a 21+2 do stanice Březová-Brněnec. ONV prosil o včasné vyrozumění před provedením odsunu, aby mohl připravit jeho průběh.

Předpokládaný počet odsunutých měl být v jednotlivých obcích: Banín 150, Německá Bělá 250, Brněnec 35, Česká Dlouhá 30, Jedlová 500, Limberk 500, Modřec 70, Lavičné 50, Česká Radiměř 450, Stašov 300 a dále 400 z Moravské Radiměře, která sice nespádala pod správu poličského ONV, ale s Českou Radiměří těsně sousedila. Celkově tak mělo být vysídleno 2330 Němců. Transport měl směřovat přes Pardubice a Prahu na Teplice-Šanov či Liberec. Současně bylo žádáno, aby pro udržení hospodářského života bylo v okrese zanecháno zbylých 5300 Němců. Odhadovaný počet českých rodin potřebných pro dosídlení usedlostí byl 350 až 500.¹⁴⁷

Samotný divoký odsun provedený 13. července se nakonec lišil nejen v počtu vyhnaných osob, ale i v samotném průběhu.

Seznamy rodin, které byly dle dobového termínu určeny k »evakuaci«, vypracovávali v přísném utajení komisaři obcí a okresní národní výbor je měl k dispozici začátkem července (Příloha č. 4). Podle pozdějších úředních záznamů bylo z deseti obcí vysídleno 2 118 osob, tj. 27%. Nejvíce z Jedlové – 515 a z Limberka - 463, dále 302 osob z Radiměře, 269 z Německé Bělé, 189 ze Stašova, 147 z Banína, z České Dlouhé 72, z Brněnce 65, z Modřece 50 a z Lavičného 46.¹⁴⁸

Pro Němce nebyly přistaveny vagony v Poličce ani v Březové nad Svitavou. Byli pod přísným dohledem hnáni pěšky do Svitav (včetně nejvzdálenější Jedlové – tzn. téměř 20 kilometrů). Zde pod otevřeným nebem strávili noc v evakuačním táboře nedaleko vlakového nádraží a druhý den ráno byli vypraveni k německým hranicím. Svitavy v prvních

¹⁴⁷ SOKA Svitavy, fond ONV Polička, kt 107, čj. 10/45, Žádost ONV v Poličce z 1. července 1945 na Velitelství pěšího pluku 30 ve Vysokém Mýtě

¹⁴⁸ SOKA Svitavy, fond ONV Polička, kt. 107, zprávy komisařů obcí pro ONV v Poličce z 13. až 17. července 1945

poválečných měsících sloužily jako repatriační středisko pro německé uprchlíky z různých oblastí (zejména ze Slezska), které v oblasti JZ části Hřebečska zastihl konec války během jejich útěku před frontou. V několika táborech ve městě současně probíhalo shromažďování uprchlíků s koncentrací místních Němců. Táborové kapacity tak bylo využito i při soustředění Němců z obcí poličského okresu před jejich transportem. Podle zjištění Milana Skřivánka bylo z oblasti Svitav a jejich okolí do druhé srpnové dekády odvezeno 10 500 osob. Dílem se jednalo o repatrianty, dílem o oběti divokého odsunu.¹⁴⁹

K samotnému průběhu akce neexistují prameny české provenience.¹⁵⁰ Při rekonstrukci událostí tak můžeme využít pouze vzpomínek posledních žijících pamětníků z českého a zejména z německého prostředí.

Akci za asistence příslušníků Sboru národní bezpečnosti i obecních stráží provedli českoslovenští vojáci, kteří dorazili do obcí den před vyháněním. Přípravy na rozsáhlou vysídlovací akci probíhaly za přísného utajení. Samotní Němci o chystaném vysídlení až do poslední chvíle nic netušili a pro řadu z nich to byl velký šok. Žádné centrální pokyny ONV pro výběr Němců do transportu patrně neexistovaly. Osobně se domnívám, že výběr byl motivován snahou o co největší hospodářský zisk z uvolněných usedlostí. Ze všech obcí byli vysídlováni především sedláci, živnostníci a majitelé usedlostí v dobrém stavu. Většinu vyhnáných tvořili staří lidé, ženy a děti. Rozhodně nemohlo být hlavním záměrem dostat za hranice aktivní nacisty, jak by se dalo předpokládat. Většina funkcionářů německých stran a spolků totiž v té době byla internována v Poličce nebo ve Svitavách, či je odvedla Rudá armáda do zajetí. Běžně také docházelo k vyhánění žen s dětmi, jejichž manželé byli v zajetí nebo se dosud nevrátili z fronty.¹⁵¹

Každopádně praxe vyhánění byla taková, že se okamžitá evakuace z republiky měla vztahovat na osoby starší pětapadesáti let, práce neschopné a také děti do věku 14 let v doprovodu někoho z rodičů. Tyto zásady obsahovalo rozhodnutí vlády z 15. června. Ponecháno v republice mělo být tedy práce schopné obyvatelstvo.¹⁵²

¹⁴⁹ SKŘIVÁNEK, Milan. *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947* [redakčně připravil Vladimír Wolf]. 1. vyd. Hradec Králové : Historický klub, pobočka Hradec Králové, 1995, s. 42 a 80

¹⁵⁰ Veškerá agenda 30. pěšího pluku z Vysokého Mýta, který prováděl odsun, byla zasažena povodní. Agenda oblastního velitelství v Hradci Králové ani prezidiální spisy ONV v Poličce se nedochovaly. V Národním archivu nebyla nalezena ani zpráva radního politické správy Václava Žižky pro Ministerstvo vnitra o průběhu odsunu. Využitelný materiál možná obsahuje fond Okresního velitelství SNB Polička uložený v ABS Ministerstva vnitra ČR v Brně-Kanicích, který však v době vzniku práce ještě procházel inventarizací

¹⁵¹ JANDL, Hans. *Rothmül und seine Bewohner : Versuch einer Dokumentation*. 1970, s. 94-97

¹⁵² STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. 1. vyd. Senoř u Ostravy: Tilia, 1996, s. 88

Přípravy se podle všeho místně lišily, ale koncentrace osob určených k divokému odsunu probíhaly všude za dramatických okolností. V Německé Bělé i v Baníně byli Němci den před vyhnáním podrobni domovním prohlídkám, při kterých jim bylo odebráno jídlo, oblečení a poslední hodnotné věci. Strach z nejistoty a zděšení umocňovala náhlá přítomnost vojáků. Na střelbu a časté prohlídky si Němci za dva měsíce už zvykli, ale nikdo z nich nečekal to, co přišlo následujícího dne.

Jak popisuje Anton Selinka, v Německé Bělé členové obecní stráže (označováni v německých pramenech běžně »Partisanen«) společně s vojskem obsadili za vydatné střelby v brzkých ranních hodinách 13. července usedlosti a přikázali Němcům, aby se během půl hodiny připravili na cestu. S sebou si směli vzít pouze nejnútnejší oblečení a jídlo na sedm dnů. Místem soustředění byl zdejší státní dvůr v centru obce, kam byli Němci zahráni, následovala lékařská prohlídka. Kolem desáté hodiny pak vyrazili pod ozbrojeným dohledem pěšky směrem na Banín a Hradec nad Svitavou do Svitav, staří lidé a malé děti byli vezeni na vozech. Jejich stráže je cestou obraly téměř o všechno.¹⁵³

Josef Doleschal z Banína popisuje ve své rodinné kronice 13. červenec jako „*patrně nejčernější den v banínské historii*.“¹⁵⁴ V pět hodin ráno vtrhli vojáci do stavení a přikázali: „*Za dvě hodiny se musí celá rodina dostavit do statku (státní statek, pozn. autora), vezměte si jídlo na tři dny.*“¹⁵⁵ Odtud pak byli pod dohledem vojska hnáni do Svitav.

Němci byli ve velkém šoku, ze strachu i apaticky splnili rozkaz opustit své domovy. Přístup Čechů byl nelítostný a v případě odporu došlo i ke smrtelnému incidentu. Když pětasedmdesátiletý novobělský sedlák Anton Eltschka (čp. 79) odmítl opustit svůj statek se slovy, že jeho předci na tomto místě hospodaří více jak 300 let, byl ihned na místě zastřelen.¹⁵⁶

Otřesným způsobem probíhaly přípravy vysídlení v Radiměři, kde se Němci stali obětí sadistického zacházení, ponižování a šikany. O událostech jsme dostatečně informováni ze vzpomínek vyhnaných Němců.

Místní správní komise vydala nařízení, aby se všichni muži dostavili 12. července ráno za účelem registrace k budově bývalého obecního úřadu. Zde byli rozděleni na dvě skupiny. Ta druhá, tvořená převážně sedláky určenými pro odsun, nejdříve pod ozbrojeným dohledem připravila ubytování pro vojáky, a poté byla zavřena do tělocvičny místní školy. Co se dělo za

¹⁵³ SELINKA, Anton. *Chronik des Ortes Deutsch-Bielau Schonhengstgau*. 1969, s. 91-2

¹⁵⁴ DOLESCHAL, Josef. *Bohnau*. 1952, s. 124

¹⁵⁵ Tamtéž

¹⁵⁶ SELINKA, Anton. *Chronik des Ortes Deutsch-Bielau Schonhengstgau*. 1969, s. 92

jejími dveřmi se nebojím nazvat ukájením sadistických sklonů některých členů ozbrojené stráže. Docházelo ke kolektivním »bicím scénám« provázených mučením a vynuceným provoláváním hesel a zpíváním německé hymny. Obzvláště brutálně si prý počínal vrchní komisař Kadlec z Poličky a další, opilí, Češi. Muži byli ráno v tak hrozném stavu, že museli být společně se starými lidmi a dětmi transportováni koňským povozem. Anton Hoffman zemřel zanedlouho na následky týrání, Johann Kirschbaum byl po podlaze vláčen za svůj knír a byl bit, dokud nezůstal bezvládně ležet. Zemřel na následky týrání v Děčíně při transportu. Bit byl údajně i předválečný příslušník německé sociální demokracie.¹⁵⁷

Ženy soustředěné odpoledne mezitím dostávají rozkaz připravit se na sedmidenní cestu. Po návratu se koná první přehlídka osobních věcí: „*Jak supi na kořist se vrhnou na majetek Němců – a berou jim, co se jim zalíbí, zcela libovolně.*“¹⁵⁸ Večer jsou pak svlečené ženy podrobovány ponižujícím osobním prohlídkám v místnostech školy: „*Každý český partyzán koná na svoji vlastní pěst, ke svému osobnímu obohacení.*“¹⁵⁹ Ráno v pět hodin pod pohrůzkou přísného potrestání dostávají rozkaz přivést i svoje děti a společně s týranými muži se vydávají na vyčerpávající tříhodinový pochod pod červencovým sluncem do Svitav.

Nejmírnější průběh mělo vyhnání obyvatel Brněnce. Akci provedli příslušníci SNB z Vítějevse za asistence osmi vojáků z posádky v Německé Bělé. Němci určení k vysídlení se shromáždili ráno v sedm hodin v budově továrny, kde byli podrobeni prohlídce a následně odvedeni pěšky do Svitav. Pro Němce bylo na cestu objednáno 40 kilogramů chleba.¹⁶⁰

Ve Stašově nařídil 12. července vrchní komisař soustředění všech obyvatel za účelem překontrolování policejních přihlášek. Před komisařství se museli v jednu hodinu odpoledne dostavit všichni muži od 15 let, všechny ženy a dívky o dvě hodiny později. Bylo vybráno 33 mužů - sedláci, řemeslníci, příslušníci inteligence, ale jen málo členů NSDAP. Ti byli nejdříve pod záminkou úklidu munice odvedeni za vesnici a před hlavními kulometů čekali několik hodin na další rozkazy. Navečer byli odvedeni do budovy školy. Po půlnoci bylo po vesnici ohlášeno, že všichni obyvatelé se mají ve 4:30 shromáždit před komisařstvím. Na shromáždění před hostincem »Gasthaus zur Post« (dnešní Hostinec u Herbrychů) pak bylo po

¹⁵⁷ *Kronika České a Moravské Radiměře. Z německých materiálů přeložil a k vydání připravil Karel Mauer. Radiměř 2008, s. 61-65. JANDL, Hans. Rothmül und seine Bewohner : Versuch einer Dokumentation. 1970, s. 109-111*

¹⁵⁸ *Kronika České a Moravské Radiměře. Z německých materiálů přeložil a k vydání připravil Karel Mauer. Radiměř 2008, s. 303*

¹⁵⁹ Tamtéž

¹⁶⁰ SOKA Sy, fond MNV Brněnec, kt. 6, inv. č. 99

dvouhodinovém čekání plném nejistoty vybraným Němcům sděleno, aby se během půl hodiny připravili na opuštění svých domovů.¹⁶¹

Po bezesné noci strávené pod širým nebem ve svitavském táboře byli vyhnaní Němci ve čtyři hodiny ráno 14. července odvedeni na nádraží, kde pro ně byly přichystány otevřené nákladní vagony, pokryté dosud vrstvou uhelného prachu. Němci byli za vydatné střelby vojáků nahnáni v počtu 70 až 90 osob do vagonů a kolem desáté hodiny byl transport vypraven směrem na Českou Třebovou.

Podmínky přepravy byly katastrofální. „Mezi námi nemocní, ženy s malými dětmi a dětské kočárky! Byli jsme namačkáni jako slanečci a k tomu nemilosrdně páliło slunce.“¹⁶² Nebyla zajištěna zdravotní péče, potraviny ani voda. Ve znečištěných vagoních samozřejmě nebyly toalety. Prosby o vodu odbíjela česká stráž cynicky s posměchem: „Ať vám dá vodu Hitler.“¹⁶³ Po odmítnutí v Teplicích pokračoval transport do Děčína, kam dorazil po pěti dnech od výjezdu ze Svitav. Zde byl předán ruským okupačním orgánům a cirkulačním vojenským velitelstvím nasměrován na Drážďany. Na německém území transport bloudil, až dosáhl Riesi. Zde se Němci stali ještě obětmi přepadu ruských vojáků, kteří jim vzali poslední kusy oblečení. Vůbec nic nebylo zařízeno, oblast byla navíc přeplněna uprchlíky a všude vládl chaos. Němci hladověli, dočasně byli soustředěni v uprchlickém táboře ve Falkenbergu a nasazováni na vojenské i zemědělské práce. Sami si pak museli hledat ubytování v několika krajích Saska a Saska-Anhaltska.¹⁶⁴

Divoký odsun byl velkou tragédií. Psychická situace krajně vyčerpaných vyháněných byla maximálně traumatická. Obzvláště trýznivá musela být cesta pro matky s malými dětmi a staré lidi. Co se týče úmrtí během odsunu, německé prameny se zmiňují pouze o obětech z Radiměře. Na nedostatečnou péči nebo na následky bití zemřeli čtyři lidé včetně jednorozného vyhladovělého dítěte.¹⁶⁵

¹⁶¹ KLIMPERLE, Franz Josef. *700 Jahre Dittersbach Chronik*. 1992, s. 140-143. SOKA Sy, fond MNV Stašov, kt. 2, nařízení MSK z 12. a 13. července

¹⁶² *Kronika České a Moravské Radiměře*. Radiměř 2008, s. 65. Z německých materiálů přeložil a k vydání připravil Karel Mauer

¹⁶³ Tamtéž

¹⁶⁴ *Kronika České a Moravské Radiměře*. Z německých materiálů přeložil a k vydání připravil Karel Mauer. Radiměř 2008, s. 62. JANDL, Hans. *Rothmül und seine Bewohner : Versuch einer Dokumentation*. 1970, s. 111

¹⁶⁵ JANDL, Hans. *Rothmül und seine Bewohner : Versuch einer Dokumentation*. 1970, s. 142

5.4 Následky divokého odsunu

Už divoké vysídlení německých obcí na Litomyšlsku jednoznačně odsoudili příslušníci československých orgánů ve Svitavách, kteří označili celou akci za protinárodní sabotáž. Kromě kritiky vyhnání antifašistů i některých Čechů ze smíšených manželství poukazovali zejména na dopad akce pro chod průmyslu a zemědělství. Poměry, které nastaly ve většině vysídlených obcí, se jistě moc nelišily od poměrů na poličském okrese:

„Usedlosti osob, které byly takovýmto způsobem evakuovány, jsou opuštěny, též dobytek a domácí zvířectvo, úrodu nikdo nesklízí a takové skutky neposlouží národnímu celku, nýbrž jsou zločinem a sabotáží protinárodní.“¹⁶⁶

„Katastrofální poměry, které nyní nastanou na těchto dědinách, jelikož se nehlásí žádní čeští zájemci o malé chaloupky, nikdo nesklidí úrodu, neokope brambory, které zarůstají ohnicí, dobytek uhyne, různé živly vyplundrují opuštěná stavení...“¹⁶⁷

V obcích s menším počtem vyhnáných obyvatel nebyl jistě problém se zajištěním majetkových poměrů. Například v Modřeci byli vysídleni majitelé usedlostí, které byly v té době už z většiny trvale obsazeny novými osídlenci.¹⁶⁸ Ne všude ale byly usedlosti okamžitě osídleny. Například ve Stašově musela místní správní komise vydat nařízení, aby se obyvatelstvo pod hrozbou vojenského soudu zdrželo veškerých krádeží v opuštěných domech.¹⁶⁹ Po vyhnání zde zůstalo 30 neobsazených usedlostí.¹⁷⁰

Movitosti měly být sice všude zabezpečeny a klíče odevzdány, ani to však nebránilo zlodějům v rozkrádání státního majetku. V Jedlové a v Limberku, odkud pocházela téměř polovina vyhnáných, nebylo možné krádeže ohlídat.¹⁷¹ Ostatně ostražba majetku v obcích, které jsou pro zdejší kraj typicky protáhlé kolem hlavní silnice a dosahují délky i deseti kilometrů, nebyla patrně v silách bezpečnostních orgánů.

Předsedající Rady ONV na schůzi 26. července stručně konstatoval, „že bylo nutno zajistit budovy a inventáře po odsunutých Němcích, poněvadž se děly škody na budovách a

¹⁶⁶ Citace převzata ze SKŘIVÁNEK, Milan. *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947* [redakčně připravil Vladimír Wolf]. 1. vyd. Hradec Králové : Historický klub, pobočka Hradec Králové, 1995, s. 42

¹⁶⁷ Citace převzata ze SKŘIVÁNEK, Milan. *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947* [redakčně připravil Vladimír Wolf]. 1. vyd. Hradec Králové : Historický klub, pobočka Hradec Králové, 1995, s. 45

¹⁶⁸ SOKA Sy, fond MNV Modřec, kt. 1, Inv. č. 32, Seznam bytů obývaných německými příslušníky, kr. 468, Paměti obce Modřec 1945-80, sepsala Marie Pazlarová

¹⁶⁹ SOKA Sy, fond MNV Stašov, kt. 2, Nařízení z 15. července

¹⁷⁰ SOKA SY, fond ONV Polička, kt 107, Příděl půdy po odsunutých pod č. j. 145/45

¹⁷¹ Například v Jedlové zbylo 37 neobsazených usedlostí (SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 107, zpráva komisaře pro správu obce z 22. 7. pod č. j. 530/45)

*domácím zařízení.*¹⁷² Ve stejný den se konala schůze předsedů místních národních výborů a komisařů. Jedním z výsledků porady byla vyhláška, zabývající se také ochranou národního majetku. Vzhledem k tomu, že část veřejnosti nepovažovala v tehdejší době přisvojení si opuštěného majetku Němců za trestné, upozornil ONV ve své vyhlášce z 30. července na skutečnost, že veškeré nemovité předměty jsou národním majetkem a „jejich držení je protiprávní a trestné“. Současně bylo proklamováno upuštění od trestního stíhání, pokud bude tento majetek navrácen do 15. srpna. Pokračující případy odnímání a skrývání majetku státní moci budou vyšetřovány a přísně trestány.¹⁷³

Zpřesnění poznatků může přinést další výzkum. Kolik majetkových podstat a kým bylo rozkradeno, už se ale nikdy nedopátráme.

¹⁷² SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 17, zápis ze zasedání 6. schůze Rady ONV v Poličce 26. 7. 1945

¹⁷³ SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 17, č. j. 3469/45, Vyhláška z 30. července jako příloha k zasedání Rady ONV z 26. 7. 1945

6. Organizovaný odsun v roce 1946

Když na ustavující schůzi okresního národního výboru zvoleného v zářijových volbách předseda Adolf Klimeš jmenoval nejdůležitější nacházející úkoly, zmínil také osídlovací proces a s ním související odsun Němců. Následující úryvek dostatečně vystihuje negativní postoj k německé menšině, který zastávali vedoucí představitelé okresu a který zastávala i většina české společnosti: „*Odsun Němců, jímž odstraníme vnitřní nebezpečí ohrožující po staletí pevnost českého státu, musí být proveden a bude také proveden. Mezi Němci a námi nakupilo se tolik jejich zrady a našeho utrpení, že nemohli bychom zapomenouti, ani znovu jim věřiti, a proto musí odejít tam, kam je srdce vždycky táhlo.*“¹⁷⁴

Postup organizovaného vysídlení německých obyvatel zajišťovalo několik úřadů a institucí. Pro poličský okres to byly příslušné aparáty okresního a místních národních výborů se správními komisemi ve spolupráci s bezpečnostními složkami, poličskou pobočkou okresního úřadu ochrany práce a pardubickou úřadovnou Osídlovacího úřadu v Praze. S těmi spolupracovaly ještě orgány pověřené zemědělským osídlením, tedy zejména Osídlovací komise ministerstva zemědělství v Litomyšli.¹⁷⁵

6.1 Pardubická pobočka Osídlovacího úřadu v Praze a plán odsunu

Konkrétní plán odsunu Němců z oblasti východních Čech včetně Poličska vypracovávala pardubická oblastní úřadovna Osídlovacího úřadu v Praze, která spolupracovala s dalšími institucemi a úřady.

Zřízením místní osídlovací úřadovny v Pardubicích byl pověřen její budoucí přednosta a vrchní rada politické správy JUDr. Rudolf Mlynář výnosem Osídlovacího úřadu z 8. října.¹⁷⁶ Už 23. října se konala první schůze osídlovacích referentů okresních národních výborů pardubické oblasti, na které dostali první instrukce k připravovanému transferu a odevzdali jmenné seznamy Němců podle rodin a kategorií. Na dalších schůzích se pak řešily konkrétní problémy spojené s odsunem a následným osídlováním – například vybudování osídlovacích

¹⁷⁴ SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 1, zápis z ustavující schůze ONV z 9. 11. 1945, s. 25, referát odstupujícího předsedy Adolfa Klimeše

¹⁷⁵ Součástí Osídlovací komise v Litomyšli byla i poměrně samostatná pracovní skupina pro německé obce okresu Polička

¹⁷⁶ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 105, Osídlovací úřad pro zemi Českou a Moravskoslezskou při ministerstvu vnitra v Praze č. 398 - dopis předsedovi ONV Polička z 18. října 1945

aparátů až do obcí, rozdělení sběrných středisek, odsunové kartotéky nebo zajištění majetku, národní správy aj.¹⁷⁷

Osídlovací úřadovna měla na starost sestavení plánu, určovala počty Němců určených pro odsun. Detaily odsunu, zejména výběr konkrétních osob do transportů, už zajišťovali místní osídlovací referenti za pomoci příslušných referátů místních správních komisí a národních výborů. Způsob přepravy osob do sběrného střediska pak závisel na domluvě místních osídlovacích referentů s referenty okresů, ve kterých se sběrná střediska nacházela.

První plán odsunu Němců, který počítal se započítáním organizovaného odsunu už v prosinci, byl připraven na začátku listopadu a korigován na schůzi osídlovacích referentů v Pardubicích 27. listopadu.

Pro odsun Němců z okresů Polička, Čáslav, Chotěboř, Havlíčkův Brod, Humpolec a Ledec Nad Sázavou byla určena tři sběrná střediska v okrese Havlíčkův Brod – Bartoušov (kapacita 700 osob), Bedřichov (kapacita 800 osob) a Štoky (kapacita 2000 osob). Přes tyto tábory mělo být z okresů v průběhu prosince odsunuto ve čtyřech etapách celkem 3560 osob, mezi nimi 1200 Němců z Poličska.

Pro okresy Chrudim, Pardubice, Ústí nad Orlicí a Vysoké Mýto byly určeny sběrné tábory v Parníku (kapacita 600 osob) a v Ústí nad Orlicí (kapacita 400), kterými mělo během prosince projít 1840 osob. Z Lanškrounského okresu mělo být přes středisko v Lanškrouně odsunuto 2000 osob. Nejmenší transport měl směřovat z Opatova (kapacita 300), určeného pro zbylé Němce z litomyšlského okresu.¹⁷⁸ Celkově tak mělo být v prosinci z oblasti pardubické osídlovací úřadovny odsunuto 7430 Němců. Rozvrh byl na další schůzi v půlce prosince nepatrně upraven a celkový počet zvýšen na osm tisíc. Seznamy 1200 osob určených k odsunu z okresu Polička byly do Pardubic předány 15. prosince.¹⁷⁹

Pro případ, že by ještě do konce roku 1945 došlo ke sjednání konkrétních přijímacích podmínek se spojenci (vzhledem k obtížné situaci v okupačních pásmech k tomu však nedošlo), obdržely okresní národní výbory ještě před vydáním centrálních směrnic pro soustavný odsun podrobné pokyny. V nich bylo zdůrazněno, že připravovaný odsun se má provádět „*způsobem lidským a spořádaným*“. Důraz byl kladen na dostatečné vybavení

¹⁷⁷ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 105, Osídlovací úřad pro zemi Českou a Moravskoslezskou při ministerstvu vnitra v Praze, Pracovní schůze s osídlovacími referenty oblasti pardubické z 22. 11. 45 pod č. j. 80 a dopis z 18. října 1945

¹⁷⁸ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 105, Plán odsunu Němců z oblasti úřadovny Osídlovacího úřadu pro zemi Českou a Moravskoslezskou v Pardubicích z 28. 11., č. j. 103

¹⁷⁹ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 105, Plán odsunu Němců z oblasti úřadovny Osídlovacího úřadu pro zemi Českou a Moravskoslezskou v Pardubicích 18. 12. 1945

Němců šatstvem a pro zimní období nezbytnými příkrývkami (pokud Němci neměli, mělo jim být vydáno oblečení z evakuačních skladů ZNV při ONV) a na lékařské prohlídky pro prevenci epidemií. O zdravotní službu ve střediscích a při transportech už se měli postarat němečtí lékaři. Důvodem těchto a dalších opatření byla nejen snaha zajistit vysídlovaným Němcům důstojné podmínky transferu, ale také záměr vyvolat dobrý dojem o odsunu v zahraničí: „*Rovněž jest nepřípustné v rámci dobré pověsti našeho státu, aby byli Němci předáváni ve zbědovaném stavu zdravotním,*“ uvádí předseda Mlynář v pokynech. Němci přidělení na práci neměli být odsunováni z místa bydliště, ale z místa svého pracovního nasazení.¹⁸⁰

Pro zajištění průběhu řádného odsunu v poličském okrese byla nejdůležitější schůzka komisařů a orgánů SNB s předsedou ONV a odsunovým referentem, která byla svolána na pokyn pardubické osídlovací úřadovny 8. ledna. Během ní byly probrány všechny důležité pokyny a povinnosti správních komisí a národních výborů a všichni zúčastnění byli seznámeni se zněním směrnic ministerstva vnitra z 31. prosince. Opět mělo být zdůrazněno, že odsun se má provést způsobem lidským a spořádaným a že je v zájmu všech, aby své úkoly plnili zodpovědně a byli nápomocni ze všech sil. „*Neboť čím dříve budou Němci odsunuti, tím dříve bude náš stát zbaven živlu v každém směru tak obtížného.*“¹⁸¹

6.2 Transporty z pardubické oblasti

S organizovanými transporty z pardubické oblasti se započalo v únoru 1946. Na tři měsíce dopředu byl vypracován nový rozvrh, který počítal s odsunutím 10 800 osob ve třech etapách. Do březnového kontingentu mělo být zařazeno 600 Němců z Poličska, v dubnu je mělo následovat dalších 500 osob. Němci měli být vybavováni podle směrnic pro soustavný odsun, povoleno bylo vyvést hotovost 1000 marek a zavazadlo o maximální váze 50 kilogramů na osobu. Němci měli být opatřeni evidenčním a přepravním lístkem, do vagonu byli umisťováni v počtu 30, přičemž jejich jména, bydliště, povolání a cíl cesty byly zaznamenávány v trojjazyčných seznamech.¹⁸²

¹⁸⁰ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 105, Soustavný odsun z republiky Československé - oblastní pokyny z 19. 12. 1945, č. j. 167

¹⁸¹ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 105, Soustavný odsun z republiky Československé - oblastní pokyny z 19. 12. 1945, č. j. 167

¹⁸² SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 105, Rozvrh odsunu Němců z oblasti Osídlovací úřadovny Pardubice z 13. 2. 1946

Množství a pořadí transportů se pak v průběhu odsunu dále přizpůsobovalo okolnostem. Konkrétní datum stanovovalo ministerstvo vnitra.¹⁸³

První transport, vypravený z Lanškrouna, převzala spojenecká správa 20. února. Pak byly vypravovány většinou tři až čtyři transporty měsíčně střídavě z Havlíčkova Brodu (celkem 9 transportů), Lanškrouna (10) nebo Ústí nad Orlicí (9). Jeden transport byl vypraven i z okresu Litomyšl. Do 20. července zamířilo do americké zóny přes přejímací stanice v Domažlicích a Chebu 17 vlaků, od srpna do září pak následovalo přes Hřensko a Františkovy Lázně dalších 10 do sovětské zóny. Organizovaný transfer uzavřely antifašistický transport 9. října a závěrečný 2. listopadu (vypravený až po oficiálním skončení odsunu) – oba do americké zóny. Každý měl přibližně 1200 osob - z pardubické oblasti tedy bylo organizovaným transferem vysídleno necelých 35 tisíc Němců.¹⁸⁴

6.3 Transporty z okresu Polička

Původně dohodnutý rozvrh, který počítal s prvním odsunem 1200 Němců už v únoru, byl změněn na 600 osob v březnu a 500 v dubnu. To samozřejmě vyvolalo v obcích komplikace, protože ONV už připravil nástup nových osídlenců do německých usedlostí. Ti ale nechtěli do domácností, které stále ještě obývali Němci, nastoupit.¹⁸⁵ Protože se patrně nejednalo o jedinou námitku proti změně již dohodnutých rozvrhů, umožnila úřadovna okresním národním výborům vypracovat optimální časový rozvrh a počet transportů. V Poličce chtěli mít Němce vysídleny už do konce srpna. Návrhy však měly jen informační funkci a transporty s konečnou platností sestavovala oblastní úřadovna.¹⁸⁶

Před započítáním organizovaného odsunu se na Poličsku v březnu 1946 nacházelo 5582 osob německé národnosti.¹⁸⁷ Transporty z poličského okresu do sběrných středisek máme dokumentovány od 26. března do konce října. Pro Němce z Brněnce, Banína, České Dlouhé, České Radiměře, Německé Bělé a Lavičného byly přistavovány vagony do stanice v Březové nad Svitavou. Němci z Jedlové, Limberka, Modřece a Stašova byli vypravováni z poličského nádraží. Transporty směřovaly na Havlíčkův Brod nebo do Lanškrouna.

¹⁸³ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 105, Odsun Němců – pokyny z 21. 2. 1946, č. j. 259/46

¹⁸⁴ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 109, Seznam transportů vypravených z pardubické oblasti

¹⁸⁵ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 105, žádost osídlovacího referenta Švejdy o dodržení dohodnutého pořadu odsunů ze 16. února, č. j. 3719 III 7a/1946

¹⁸⁶ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 105, Odsun Němců z 1. 3. 1946, č. j. 4653 III 7a/46

¹⁸⁷ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 105, pravidelný výkaz Němců bydlících v okrese pro Ministerstvo vnitra k č. j. B-300/116-28.7-1945, 15. března 1945, č. j. 142 pres.

Za průběh odsunu zodpovídali předseda okresního národního výboru Adolf Klimeš (po nenadálém úmrtí ho ve funkci nahradil Boleslav Martinů), a dále okresní osídlovací referent František Švejda, se kterým spolupracoval ještě bezpečnostní referent Miloš Čermák. Místní národní výbory a správní komise si pro zajištění odsunu zřizovaly vlastní odbory nebo referáty, jejichž členové byli pověřeni konkrétními úkoly. Například v Baníně byl zřízen Odbor pro odsun a zajištění majetku po Němcích, jeho členové byli pověřeni zajištěním majetku po Němcích, zajištěním potravin a zásob, další člen MNV měl na starost opatření povozů pro převoz odsunovaných na nádraží, další krmení a ošetření dobytka.¹⁸⁸ A nebyla to výlučně mužská práce. V Jedlové si pro prohlídky žen správní komise zvolila dokonce 3 referentky.¹⁸⁹

Vypravování transportů byl většinou přítomen zástupce osídlovací úřadovny v Pardubicích a cílového sběrného střediska. Převozem Němců k »navagónování« a dohledem nad transportem do jeho převzetí ve sběrném středisku byli pověřeni příslušníci SNB, posílení v případě většího počtu Němců asistenčními oddíly československé armády.¹⁹⁰

Vybavení odsunovaných se řídilo směrnicemi pro soustavný odsun. Němci si za hranice mohli odvést osobní věci a oblečení v zavazadle do váhy 50 kilogramů. Pozdější transporty umožňovaly vzít si 60 nebo i 70 kg včetně domácího nádobí a řemeslníci si mohli pro výkon svého povolání odvést i nářadí. Na osobu bylo možné vyvézt 1000 marek a osobní šperky (náušnice a snubní prsteny), vkladní knížky však byly zabavovány. Přestárlé osoby a sirotci se v žádném případě odsunovat neměli, pouze se zvláštním povolením ONV. Základní jednotkou byly scelené rodiny – pokud byl muž držen ve vazbě, vězení nebo v zajateckém táboře, měl být pro odsun uvolněn a to i v případě, že byl potrestán menším trestem do deseti let.¹⁹¹ Běžně však docházelo k tomu, že vojenská správa válečné zajatce nepropouštěla. Nemohlo tak dojít ke scelení jejich rodin, jež tím pádem nemohly být zařazeny do odsunů. Vysídlování se tím značně komplikovalo.¹⁹²

Ještě před započítáním transportů bylo zřejmé, že vysídlení takového množství osob přinese nemalé komplikace v zemědělství. Rada ONV se na své schůzi 19. března usnesla

¹⁸⁸ SOKA Sy, fond MNV Banín, kn 1, Kronika - zápis z první pracovní schůze MNV v Baníně z 16. 7. 1946

¹⁸⁹ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 105, Správní komise v Jedlové. Odsun Němců - přípravy z 16. 1. 1946

¹⁹⁰ Na odsun 13. 5. bylo do obcí nasazeno 26 příslušníků SNB (SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 107, pokyny okresního velitelství SNB v Poličce ze 7. 5. pod č. j. 736/46). Současně bylo zažádáno u posádkového velitelství v Poličce o poskytnutí asistenčních oddílů v počtu 5-10 mužů do každé obce (SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 107/ korespondence č. j. 6988/46)

¹⁹¹ SOKA Sy, fond MNV Polička, kt 3/6 pokyny k odsunu č. j. 9688/46 a pokyny z 26. 9. 1946

¹⁹² SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 17, zápis ze schůze Rady ONV ze 17. 7. 1946, s. 206

podat žádost na ministerstvo zemědělství, aby u ministerstva národní obrany prosadilo zvýšení počtu branců zařazených do náhradní vojenské služby, kteří by mohli nedostatek pracovních sil nahradit.¹⁹³

První transport o počtu 614 osob¹⁹⁴ byl z poličského nádraží vypraven 26. března a směřoval do Bedřichova. Velitel sběrného střediska obratem ONV v Poličce upozornil, že transport „*nevyhovoval po žádné stránce vydaných předpisů a že v něm nachází se osoby, které na hranicích nebudou v žádném případě převzaty.*“¹⁹⁵ Němcům bylo odebráno spodní prádlo a oblečení a zabavovány peníze. Vedle duševně chorých byli odsunuti i přestárlí lidé bez rodinných příslušníků. A velitel tábora pokračoval: „*Divím se jenom jedinému, jak úřední lékař mohl propustiti osoby a dovoliti jejich naložení se zdravými, když ihned na první pohled je vidět jejich nemoc.*“¹⁹⁶ Do transportu byly totiž zařazeny osoby se svrabem, zavšivené a asi 40 pohlavně nemocných žen (patrně následek pobytu ruských vojáků po osvobození). Zpráva nebyla předána do Pardubic a sloužila spíše jako osobní pokárání od velitele tábora. Němcům byly dodatečně chybějící věci zaslány.¹⁹⁷

Střediska v okrese Havlíčkův Brod byla cílovou stanicí i tří transportů následujících – 13. května (780 osob)¹⁹⁸, 4. června (600)¹⁹⁹ a 24. června (746).²⁰⁰ Na Havlíčkův Brod směřoval i transport 600 osob²⁰¹ 22. července.

Mezitím byl 3. července vypraven kontingent o počtu 601 osob²⁰² do tábora v Lanškrouně. Sem směřovaly i další dva transporty - 6. srpna (491 osob)²⁰³ a 8. října (253 osob).²⁰⁴

¹⁹³ SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 17, zápis ze schůze Rady ONV z 19. 3. 1946, s. 78

¹⁹⁴ Jedlová 300, Limberk 220, Modřec 31, Stašov 63 (SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 109, odsunové seznamy)

¹⁹⁵ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 105, stížnost velitele sběrného střediska Bedřichov z 8. 4. pod č. j. 201/46

¹⁹⁶ Tamtéž

¹⁹⁷ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 105, stížnost velitele sběrného střediska Bedřichov z 8. 4. pod č. j. 201/46 a odpověď ONV z 11. 4., č. j. 9048 III 7a/46

¹⁹⁸ Banín, Brněnec, Česká Dlouhá po 60, Jedlová 30, Lavičné 60, Limberk 34, Německá Bělá 180, Radiměř 270, Polička 26 (SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 109, odsunové seznamy)

¹⁹⁹ Jedlová 210, Limberk 270, Modřec a Stašov po 60, (SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 109, odsunové seznamy)

²⁰⁰ Banín 90, Německá Bělá 60, Radiměř 346, Stašov 90, Rohozná 14, Brněnec 1 (SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 109, odsunové seznamy)

²⁰¹ Patrně neúplné transportní seznamy vykazují pouze 560 – Jedlová 410, Limberk 90, Stašov 60, (SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 106 a 109, odsunové seznamy)

²⁰² Limberk 330, Stašov 210, Modřec 61, (SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 109, odsunové seznamy)

²⁰³ Banín 90, Dlouhá 44, Lavičné 55, Německá Bělá 103, Radiměř 201, (SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 109, odsunové seznamy)

²⁰⁴ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 109

Vrcholu dosahovalo vysídlování na konci srpna 1946, do té doby okres v transportech opustilo 4432 Němců, tedy přibližně 80% (Příloha č. 5). Neúplné záznamy z torzovitě dochovaných transportních seznamů (většinou bez udání sběrného střediska nebo data) pak ještě dokumentují transporty menšího rozsahu.²⁰⁵ Údajům získaným v litomyšlském archivu přibližně odpovídají i výkazy odsunutých osob vypracovaných ve sběrných střediscích a uložených v Národním archivu v Praze. Podle nich mělo být z táborů u Havlíčkova Brodu mezi 23. dubnem a 9. zářím odsunuto do Německa 3465 osob²⁰⁶ z okresu Polička. Z tábora v Lanškrouně mezi 18. červencem a 31. říjnem 1185 osob²⁰⁷, celkem tedy 4650 osob.

Kromě transportů vypravovaných ONV v Poličce pouštěli místní Němci okres i přes středisko ve Svitavách,²⁰⁸ popř. odcestovali za svými příbuznými v rámci scelení rodin a byli zahrnuti do odsunu v jiném okrese. V průběhu srpna už do výkazu německých osob přestali být zahrnováni němečtí antifašisté, specialisté a členové smíšených manželství, což představovalo 611 osob, tedy více než 10% celkového počtu Němců nacházejících se na území okresu před zahájením vysídlovací akce.²⁰⁹

Po celou dobu probíhal odsun hladce a podle plánu. Bezpečnostní referent Miloš Čermák zhodnotil dosavadní průběh odsunu na schůzi Rady ONV na začátku září: „*Od nařízených odsunových orgánů neměli jsme až dosud žádných výtek, žádná osoba, která byla zařazena do odsunu, nebyla vrácena. Naopak zdejší ONV dostal od příslušného vojenského útvaru v Pardubicích pochvalu, že dobře a bez závad organizuje a provádí transporty.*“²¹⁰

Organizovaný odsun byl de facto dovršen na konci října 1946. V listopadu podléhalo odsunu v poličském okrese 73 Němců, vesměs čekajících na scelení rodin, přičemž řada z nich měla podanou žádost o vyjmutí.²¹¹

²⁰⁵ Například 30. srpna 66 Němců ze Stašova, v září 38 osob, 5. října 93 osob (SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 106 a 109, odsunové seznamy)

²⁰⁶ NACR, fond MV II-NR, kt. 8073, seznamy odsunutých ze středisek v Havlíčkově Brodě

²⁰⁷ NACR, fond MV II-NR, kt. ?, seznamy odsunutých ze střediska v Lanškrouně

²⁰⁸ Náhodou jsem při prohlížení seznamů v Národním archivu narazil na několik rodin z obcí poličského okresu (například 21 osob ze Svojanova 22. 9. 1946, 7 osob z Brněnce o týden pozěji). Přesnou a relevantní evidenci znemožňuje častá absence místa bydliště v seznamech. Přes Svitavy byli také odsunováni někteří obyvatelé České Radiměře, patrně se svými příbuznými z Moravské Radiměře (JANDL, Hans. *Rothmül und seine Bewohner : Versuch einer Dokumentation.* 1970, s. 135)

²⁰⁹ SOKA SY, fond ONV Polička, kt. 105, výkaz o odsunu Němců za měsíc srpen pro osídlovací úřadovnu v Pardubicích, č. j. 17773 III 7a 19/1946

²¹⁰ SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 17, s. 131, zpráva bezpečnostního referenta pro schůzi rady 6. 9. 1946 s 131

²¹¹ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 105, výkaz o poštu Němců podléhajících odsunu pod č. j. 25806 III-7a/1946 z 12. 11. 1946 a kn 17, s. 153, zápis ze schůze Rady z 22. 11. 1946

Na listopadové schůzi Rady ONV byl celý průběh odsunu kladně zhodnocen: „ONV v Poličce byl v oblasti jeden z nejlepších okresů, který obstarával agendu odsunu přesně podle směrnic a časových rozvrhů. Při tom postupováno nekompromisně a neměli jsme žádných závad.“²¹² Při této příležitosti bylo doporučeno vyslovit všem úředníkům a orgánům zúčastněných na odsunu plnou pochvalu.

²¹² SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 17, s. 153, zápis ze schůze Rady ONV z 22. 11. 1946

7. Postavení vybraných skupin německého obyvatelstva

7.1 Smíšená manželství

Otázka postupu vůči osobám ze smíšených rodin byla vzhledem k národnostně smíšenému charakteru oblasti velmi aktuální. Podle úředního výkazu ze začátku srpna spadalo do kategorie rodinných příslušníků ze smíšených manželství 532 osob.²¹³ Velký význam mělo ustanovení dekretu č. 33/1945 Sb. z 2. srpna 1945, ve kterém bylo stanoveno, že ve státoobčanských záležitostech se mají vdané ženy a nezletilé děti posuzovat samostatně. Podle dekretu a pozdějších směrnic k jeho provedení mohly německé manželky a nezletilé děti československých státních občanů zažádat v lhůtě šesti měsíců o vrácení státního občanství, přičemž se jejich žádosti měly „*posuzovati blahovlně*.“ Do vyřízení své žádosti jim bylo přiznáno československé státní občanství na přechodnou dobu.²¹⁴

V daleko obtížnějším postavení se nacházely manželky Češky, které byly vzhledem k praxi okupačních orgánů považovány automaticky za Němky, ačkoliv se v období války hlásily k čsl. národnosti a svoje děti mnohdy vychovávaly česky. Na základě dekretu byla přijata zásada, že Češky provdané za Němce státní občanství nepozbyly, pokud se samy bez nátlaku nepřihlásily k německé národnosti nebo neusilovaly o udělení německé státní příslušnosti. Zejména v prvních měsících po osvobození však byla na mnoha místech praxe taková, že československé ženy i s dětmi byly vystaveny stejným restrikcím jako Němci a dokonce byly divoce vysídlovány za hranice. Situace manželek Češek byla o to tíživější, že jejich němečtí manželé buď padli, nacházeli se v zajetí, internaci nebo byli odvedeni na nucené práce mimo bydliště. Manželé tak ve většině případů nemohli podávat žádosti o vrácení státního občanství, což nepříznivě ovlivňovalo život celé rodiny.²¹⁵

Lze předpokládat, že i z poličského okresu byly vyháněny osoby ze smíšených rodin – svědčí o tom alespoň některá čistě česká jména na evakuačních seznamech například z Německé Bělé.²¹⁶ Velitelství 30. pěšího pluku ve Vysokém Mýtě vydalo 18. července

²¹³ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 105, výkaz pro osídlovací úřadovnu v Pardubicích k 1. 8. 1946, č. j. 17777 III-7a/1946.

²¹⁴ *Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky : studie a dokumenty 1940-1945*. Uspořádal Karel Jech. 1. vyd. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR; Brno : Doplněk, 2003, s. 314-317

²¹⁵ STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa*. 1. vyd. Praha: Academia, 1991, s. 318

²¹⁶ SOKA Sy, fond MNV Bělá nad Svitavou, kt 4, inv. č. 88, č. j. 465-I/1945

nařízení okresním národním výborům ve své oblasti, aby evakuaci osob ze smíšených manželství neprováděly, dokud nebudou vydány zpřesňující směrnice ministerstva národní obrany.²¹⁷ Zpráva však situaci v okrese nemohla ovlivnit – v té době už divoký transport z poličského okresu překračoval hranice s Německem. Každopádně všechny správní komise a národní výbory v okrese byly na konci července instruovány, aby vzaly prozatím Němce žijící ve smíšeném manželství pod ochranu.²¹⁸

Přístup k národnostně smíšeným rodinám byl v nadcházejícím období organizovaného transferu závažným problémem, československé orgány mu věnovaly nemalou pozornost a tisk pravidelně poukazoval na nejasnosti a krivdy týkající se smíšených manželství.

Organizovaný odsun se podle ústředních odsunových směrnic na rodinné příslušníky žádající podle příslušných paragrafů dekretu č. 33/1945 Sb. o vrácení československého státního občanství nevztahoval.²¹⁹ Důležitou změnu v postavení Němců ze smíšených manželství přinesly směrnice ministerstva vnitra o úlevách pro některé osoby německé národnosti z 27. května 1946,²²⁰ které stanovily podmínky, za kterých se na Němce nevztahovala majetková ani společenská omezení, včetně přidělu německých potravinových lístků. Tyto osoby získaly zvláštní legitimace, které udělovalo ministerstvo vnitra na základě dílčích seznamů vyhotovených okresním národním výborem. Poličský ONV v zásadě doporučoval poskytnutí úlev, pokud se Němci ze smíšených manželství za okupace výrazně neprovinili. Ministerstvo se ve většině případů při rozhodování doporučením ONV řídilo.

První dílčí seznamy byly vypracovány v průběhu srpna 1946 a úředníci včetně odsunového referenta ONV si nevěděli pořádně rady s tím, na koho se směrnice o úlevách vlastně vztahují. Seznamy vykazovaly řadu závad, předně do nich byli zahrnováni rodiče, sourozenci a jiní příbuzní manželů a také zletilé děti. Pojaty do nich neměly být ani německé manželky českých občanů s dětmi a německé vdovy bez uvedení národnosti manžela. Ministerstvo vnitra konstatovalo: „*Těchto závad jest tolik, že je nemožno jmenovitě je vypisovati.*“²²¹ Všechny osoby, na které se úlevy nevztahovaly, byly ze seznamů vyškrtnuty a dva seznamy – z Poličky a Německé Bělé – byly vráceny k přepracování. Ministerstvo vnitra tak poskytlo úlevy pro 101 rodin z 16 obcí. Seznamy měly být také doplněny o všechny

²¹⁷ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt 105, č. j. 4629, důvěrná zpráva z 18. 7. 1945

²¹⁸ SOKA Sy, fond MNV Polička, kt 3/2

²¹⁹ SOKA Sy, fond MNV Polička, kt. 3/4, Ústřední směrnice k provádění soustavného odsunu Němců z Československa č. B-300/1990

²²⁰ SOKA Sy, fond MNV Polička, kt. 3/4, Směrnice o úlevách pro některé osoby německé národnosti

²²¹ SOKA Sy, fond ONV Polička, kt. 105, č. B-300/8942-46, Dílčí seznamy osob žijících ve smíšených manželstvích – vydání legitimací 15. 9. 1946

rodiny, u kterých byl manžel Němec nezvěstný, internován nebo se dosud nevrátil ze zajetí (případy pro poličský okres více než běžné).

Po přepracování potvrdilo ministerstvo vnitra v listopadu 87 legitimací²²² a v prosinci dalších 31.²²³ V sedmi případech úlevy přiznány nebyly a kromě toho byli další čtyři muži z dílčích seznamů vyškrtnutí kvůli své činnosti v oddílech SA. Ministerstvo vnitra nechalo rozhodnutí o odsunu na okresním národním výboru.

7.2 Antifašisté

Prameny, které máme k dispozici, moc konkrétních zpráv o přehledu a činnosti německých antifašistů neobsahují. Na Němce, kteří aktivně vystupovali proti okupačnímu režimu nebo byli za války perzekuováni, nebyla uplatňována protiněmecká opatření, a tudíž nepodléhali odsunu. S probíhajícím vysídlováním a ztrátou přirozeného sociálního prostředí však postupně slábla jejich účast na veřejném životě a mnozí z nich se už od podzimních měsíců roku 1945 přikláněli k dobrovolnému odchodu za hranice. K odchodu jistě přispěl negativní postoj české většiny a jistou motivací mohla být snaha podpořit antinacismus a budování socialismu v Německu.

Přehled antifašistů máme k dispozici ze začátku září a udává 56 osob, nejvíce v Německé Bělé, kde měla před válkou silnější pozici komunistická strana.²²⁴ Jiný nedatovaný seznam antifašistů obsahuje 50 osob.²²⁵

Antifašisté, kteří se dobrovolně rozhodli k odchodu do Německa, odcestovali společně s antifašisty z Litomyšlska a Moravskotřebovska 1. října 1946 transportem vypraveným ze Svitav.²²⁶

²²² SOkA Sy, fond ONV Polička, kt. 105, č. B-300/20980-46, Zaslání potvrzených legitimací pro smíšená manželství z 26. 11. 1946. Jedlová 20, Rohozná 12, Lavičné 10, Brněnec 9, Č. Dlouhá a Č. Radiměř po 6, přičemž ve dvou dalších případech byli příslušníci SA zařazeni k odsunu, kterému sice jejich rodinní příslušníci nepodléhali, ale měl jim být umožněn odchod s manžely

²²³ SOkA Sy, fond ONV Polička, kt. 105, č. B-300/23307/46, Zaslání potvrzených legitimací pro smíšená manželství a neschválení dalších dílčích seznamů 21. 12. 1946 – z 6 tři neuznány. Tamtéž č. B-300/24004-46, Zaslání potvrzených legitimací pro smíšená manželství z 31. 12. 1946, z 32 legitimací 4 neuznány. Nejvíce přiznaných v Německé Bělé (14) a Poličce (11)

²²⁴ Německá Bělá 39 antifašistů (v roce 1935 59 hlasů pro KSČ), Česká Dlouhá 15, Limberk 2 (SOkA Sy, fond ONV Polička, kt 105, výkazy z jednotlivých obcí okresu, č. j. 142 přes). Volební výsledky ve SKŘIVÁNEK, Milan. *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947* [redakčně připravil Vladimír Wolf]. 1. vyd. Hradec Králové : Historický klub, pobočka Hradec Králové, 1995, s. 101

²²⁵ SOkA Sy, fond ONV Polička, kt 105, přehled antifašistů v okrese Polička. Německá Bělá 39, Česká Dlouhá 7, Lavičné 4

²²⁶ SKŘIVÁNEK, Milan. *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947* [redakčně připravil Vladimír Wolf]. 1. vyd. Hradec Králové : Historický klub, pobočka Hradec Králové, 1995, s. 92

7.3 Specialisté

Zvláště kvalifikovaní Němci pracující v hornictví a v průmyslu byli označováni jako specialisté. Němci nepostradatelní v průmyslových odvětvích měli být vyřazeni z odsunu už na základě směrnic z 31. prosince 1945. Pokud mohli prokázat, že se nedopustili nějakého protistátního činu a svou práci vykonávali svědomitě, byly jim vydávány ochranné legitimace a kromě vyjmutí z odsunu se na ně nevztahovala ani bytová a mzdová omezení pro běžné Němce. Dostávali také české potravinové lístky.

Vzhledem k převážně zemědělskému charakteru okresu na Poličsku velké množství specialistů nebylo. Průmyslové podniky byly v podstatě umístěny jen v Brněnci. Legitimace byly vydány šesti zaměstnancům v Brněnci, s rodinnými příslušníky se ochrana týkala 19 Němců.²²⁷ V České Radiměři pracovali ve strojírenské firmě Karel Schwab specialisté tři, ochrana se týkala i pěti rodinných příslušníků.²²⁸ V dalších záznamech nejsou specialisté odděleni ve výkazech od svých rodin, lze předpokládat, že se ochrana vztahovala na tři osoby a 10 rodinných příslušníků.²²⁹ Jiný přehled vypracovaný v červenci pro osídlovací úřadovnu v Pardubicích udává počet 15 specialistů.²³⁰

²²⁷ SOkA Sy, fond ONV Polička, kt 105, legitimace specialistů zaslaných ONV v Poličce 21. 8. 1946. č. j. 19120 III 7a/1946

²²⁸ SOkA Sy, fond ONV Polička, kt 105, Národní správa fy Karel Schwab - seznam specialistů německé národnosti z 15. 8. 1946

²²⁹ SOkA Sy, fond ONV Polička, kt 105, výkazy z jednotlivých obcí okresu, č. j. 142 pres. Jeden specialista v Jedlové, v Limberku i s rodinnými příslušníky 5 osob, v Německé Bělé 4 osoby

²³⁰ SOkA Sy, fond ONV Polička, kt 105, hlášení ONV v Poličce k žádosti pardubické úřadovny č. 1237 z 9. července 1946.

8. Osídlovací proces

Poněkud živelný průběh osídlování v prvních měsících po osvobození přešel postupně v řízený proces. Okresní národní výbor v Poličce se podařilo ustavit v poměrně krátkém čase již během května 1945 a po krátkém období reorganizací začaly od června pracovat jednotlivé komise a referáty, které měly průběh osídlování na starost.

Vlastní osídlovací plán vypracovával pro oblast českých zemí Osídlovací úřad ministerstva vnitra se sídlem v Praze, který současně vypracoval plán odsunu německého obyvatelstva.²³¹ Výhradně zemědělské osídlování bylo v kompetenci ministerstva zemědělství. Péči o co nejrychlejší provedení veškerých příprav pro osídlení, především o konfiskace podle dekretu č. 12/1945 Sb. z 21. června, byly pověřeny osídlovací komise ministerstva zemědělství. Během srpna začala pracovat Osídlovací komise ministerstva zemědělství v Litomyšli, jejíž součástí byla i celkem samostatná pracovní skupina pro německé obce poličského okresu.²³² Osídlovací komise prováděla soupis a přehled konfiskovaného zemědělského majetku, dozor nad národními správci a později vypracovávala osídlovací plány. Při jejich sestavování jí pomáhaly na úrovni obcí místní rolnické komise, jejichž delegáti se scházeli v Okresní rolnické komisi.²³³

Osídlovací plán byl připraven do začátku roku 1946 a čekalo se na odsun Němců. Podle zprávy osídlovací komise pro Radu ONV se v okrese do 25. ledna usídlilo 426 rodin vesměs z poličského okresu, pouze 70 jich přišlo odjinud.²³⁴

Množství usedlostí bylo nevhodných k osídlení z důvodu sešlosti. Tyto domy by vyžadovaly obrovské investice k přizpůsobení k obývání, navíc se v mnoha případech jednalo o usedlosti nerentabilní z hlediska rozměru zemědělské půdy. Tyto stavby, vedené v evidenci jako takzvané »bouračky«, byly od začátku určeny k demolici. V několika obcích okresu měly značný podíl (např. ve Stašově 36%), velké množství vykazovaly i Limberk, Česká

²³¹ Jeho statut byl vydán vyhláškou ministerstva vnitra č. 72/1945 Sb. z 24. 9. 1945, byl podřízen Ústřední komisi pro vnitřní osídlení zřízené na základě dekretu č. 27/1945 Sb. Tato komise prováděla centrální dohled nad celou osídlovací akcí

²³² VELEŠÍK, Vladimír. *Osídlování svitavska v letech 1945-1947*. In Pomezí Čech a Moravy (svazek 4) : Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 2000, s. 211. Její oficiální název zněl Osídlovací komise ministerstva zemědělství pro politický okres Litomyšl a Polička

²³³ Komise byly zřizovány dle dekretu č. 28/1945 Sb. a jejich hlavním úkolem bylo napomáhat osídlovacím komisím při osídlovacích pracích

²³⁴ SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 17, zpráva osídlovací komise pro schůzi Rady ONV 25. 1. 1946

Radiměř nebo Německá Bělá.²³⁵ V listopadu 1946 bylo k demolici určeno 253 budov.²³⁶ Velká část z nich nebyla vůbec osídlena a nejpozději do konce 50. let zbourána.

Národním správcům a osídlencům předávalo ministerstvo zemědělství usedlosti do vlastnictví formou dekretů od jara 1946. V poličském okrese bylo předáno k 1. březnu 520 dekretů,²³⁷ velké slavnostní předání u příležitosti výročí osvobození se mělo konat 7. a 8. května v Limberku a v Baníně,²³⁸ další dekrety byly předány po odsunu Němců.²³⁹ Na konci listopadu tak bylo osídleno 1044 usedlostí, 38 jich bylo zajištěno pro reemigranty a 77 neosídleno.²⁴⁰

Zbylé pozemky byly následně rozparcelovány na doplnění menších usedlostí nebo určeny k zalesnění. Část pozemků obcí Jedlová, Limberk a Stašov byla už dříve vyčleněna pro zřízení horského pasteveckého družstva Limberk – Stašov, které mělo zajistit pastvinářské využití pozemků, které se z hlediska zemědělské výroby nadále jeví jako nerentabilní.²⁴¹

Na závěr shrnutí konečné bilance vysídlení Němců ze sledovaných obcí, které se výrazně podepsalo na počtu obyvatel. Podle výsledků studie Vladimíra Velešíka klesl počet obyvatel ve sledovaných obcích k 22. 5. 1947 o 40% vzhledem ke stavu v roce 1930 - z 9 284 na 5 496.²⁴²

²³⁵ VELEŠÍK, Vladimír. *Osídlování svitavska v letech 1945-1947*. In Pomezí Čech a Moravy (svazek 4) : Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 2000, s. 215

²³⁶ SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 1, s. 147, zápis ze schůze pléna ONV z 22. 11. 1946

²³⁷ VELEŠÍK, Vladimír. *Osídlování svitavska v letech 1945-1947*. In Pomezí Čech a Moravy (svazek 4) : Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 2000, s. 216

²³⁸ SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 1, s. 63, zápis ze schůze pléna ONV 24. 4. 1946

²³⁹ SOKA Sy, fond MNV Modřec, kr. 468, Paměti obce Modřece 1945-80, sepsala Marie Pazlarová, s 10

²⁴⁰ SOKA Sy, fond ONV Polička, kn 1, s. 147, zápis ze schůze pléna ONV z 22. 11. 1946

²⁴¹ VELEŠÍK, Vladimír. *Osídlování svitavska v letech 1945-1947*. In Pomezí Čech a Moravy (svazek 4) : Sborník prací ze společenských a přírodních věd pro okres Svitavy. Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 2000, s. 228

²⁴² Tamtéž, s. 245, tabulka č. 1. Stav obyvatelstva v osídlovaných obcích politického okresu Polička. Pro srovnání počet obyvatel Limberka klesl o 30%, nejhůře byl postižen Stašov, ve kterém se jednalo dokonce o 60% úbytek

9. Závěr

Ve své bakalářské práci popisuji proces vysídlení okresu Polička v letech 1945 a 1946. Soužití obou etnik bylo vzhledem k vývoji česko-německých vztahů od druhé poloviny 19. století relativně bezkonfliktní. Na každodenní úrovni k vážným ekonomicky nebo politicky motivovaným střetům nedocházelo – důvodem je zemědělský charakter Poličska a národnostní složení obcí, ve kterých byla jasně definovaná pozice německé nebo naopak české většiny a menšiny. Určitý problém nastal, když bylo majoritní postavení Němců v dříve téměř čistě německých obcích ohroženo netaktní českou menšinovou politikou (přistěhovalectví, zakládání menšinových škol). Nezdařený pokus o připojení k Německému Rakousku po vyhlášení Československé republiky na podzim 1918 měl za následek fakt, že se většina politicky uvědomělých Němců s novým státem vnitřně neztotožnila. Prožitek hospodářské krize ve třicátých letech a pocit přehlížení ze strany českých orgánů měl pak za následek radikalizaci a otevřenost myšlenkám nového Sudetoněmeckého hnutí Konrada Henleina, které postupně získávalo stále větší podporu. Řada Němců však nadále zůstala věrna demokratickým principům Československé republiky.

Faktor, který podle mého názoru nejvíce ovlivnil česko-německé vztahy na Poličsku, byl prožitek mnichovské krize. Obsazení výlučně českých obcí včetně Poličky německým vojskem, německý diktát územních požadavků a chování německých obyvatel a strážníků oddílů v průběhu krize měl za následek traumatizaci českého obyvatelstva a vzájemné odcizení, které dovršila druhá světová válka a okupace. Němci navíc s blížícím se koncem války žádným způsobem nepřispěli k pádu nacistického režimu, mnozí ho aktivně podporovali. Výsledkem bylo nekompromisní zacházení s Němci po válce ze strany českých orgánů, souhlasně přijímané většinou českého obyvatelstva. Tento přehled je zdůvodněním jednání většiny Čechů vůči německému obyvatelstvu v roce 1945.

I když nemůžeme s šedesátiletým odstupem posoudit motivace jednání konkrétních jedinců, prožitkem Mnichova a války rozhodně nemůžeme odůvodnit rozsáhlé rozkrádání majetku nebo násilí páchané na Němcích i několik měsíců po válce. Ne národy, ale konkrétní lidé jsou nositeli dobra a zla, a našli bychom je na obou stranách.

V květnu 1945 územím poličského okresu ustupoval hlavní voj německé branné moci. Po kapitulaci docházelo ke střetům s jednotkami Rudé armády a partyzánskými složkami. Osvobození se obešlo bez závažných excesů. Už od roku 1943 působil v Poličce ilegální národní výbor, který v obměněné podobě převzal správu nad celým územím okresu včetně pohraničních obcí 11. května. Díky zkušeným úředníkům a energickým osobám v čele byl

pozdější okresní národní výbor schopný poměrně rychle zabezpečit konsolidaci poměrů. V českých obcích byly jmenovány místní národní výbory, v obcích s převahou německého obyvatelstva vykonávali správu komisaři a postupně vznikající místní správní komise.

Oblast poličského okresu nebyla přímo zasažena válečnými akcemi. Značné škody na movitém majetku však způsobil pobyt Rudé armády (pro ruské vojáky byl prožitek spojeneckého území něčím zcela novým a neznámým) a jednotek podléhajících provizornímu posádkovému velitelství československé armády v Poličce. Vojenské a polovojenské jednotky postrádaly v řadě případů sebekázeň, spolehlivost při plnění jim svěřených úkolů a neosvědčily se v hospodaření a zacházení s národním majetkem.

V německých obcích způsobili značné škody ruští vojáci. Dramatické okolnosti obsazení obcí Rudou armádou měly za následek sebevraždy nebo úmrtí německých obyvatel. Docházelo k násilnostem na ženách, krádežím a rekvírování dobytka, němečtí muži byli odvečeni k pracovnímu nasazení do ruského zajetí. Záhy byla českými správními orgány zaváděna protiněmecká opatření zahrnující majetková a sociální omezení. V řadě případů však české orgány překračovaly své pravomoci, na některých místech docházelo k násilnostem a krádežím národního majetku.

Divoký odsun byl se vši razancí proveden v ranních hodinách 13. července 1945. Za asistence ozbrojených obecních strážů a příslušníků Sborů národní bezpečnosti ho provedli českoslovenští vojáci 30. pěšího pluku Aloise Jiráska z Vysokého Mýta. Ze svých domovů v deseti obcích bylo vyhnáno 2118 osob, tedy přibližně 27% všech Němců v okrese. Vyhnání bylo součástí větší vyčišťovací akce organizované československou armádou v prostoru hřebečského jazykového ostrova, při které bylo na konci června vyhnáno 8350 Němců ze sousedního okresu Litomyšl nebo v polovině července asi 1500 osob z Lanškrounska.

Seznamy vypracovávali v utajení komisaři obcí, samotní Němci o vyhnání nic netušili. Výběr osob do transportu byl patrně motivován snahou o co největší zisk z hospodářských usedlostí a vystěhování osob, které neměly pracovní využití. Vybírání byli místní sedláci, ženy s dětmi a staří lidé. Koncentrace osob určených k evakuaci probíhala za dramatických okolností, během krátké doby (zpravidla do dvou hodin) se museli Němci připravit na cestu, při osobních prohlídkách jim byly zabavovány věci. Otřesným způsobem probíhaly přípravy v České Radiměři, kde byli zadrženi muži celou noc sadisticky týráni českými strážemi, docházelo ke kolektivním bicím scénám a dva muži na následky zranění zemřeli při transportu.

Němci byli pod dohledem hnáni pěšky do Svitav. Zde je následujícího dne naložili do otevřených vagonů a vypravili do sovětské okupační zóny. Pro transport nebyla zajištěna

voda ani potraviny, navíc byl cestou přepaden a Němci okradeni téměř o všechno. Hygienické podmínky byly katastrofální. Ve válkou rozvráceném Německu pak vyhnaní měsíce bloudili bez materiálního zajištění.

Divoký odsun byl velkou tragédií. Psychická situace krajně vyčerpaných vyháněných byla maximálně traumatická. Obzvláště trýznivá musela být cesta pro matky s malými dětmi a staré lidi. Zprávy o úmrtí během transportu máme pouze z České Radiměře, jednalo se o čtyři osoby včetně jednorozhodného vyhladovělého dítěte. Divoký odsun přinesl i velké ztráty na majetku, protože v obcích docházelo k rozkrádání nezajištěných usedlostí.

Jeho průběh potvrzuje, že vyhánění německých obyvatel neprobíhalo pouze v pohraničních oblastech republiky v atmosféře mocenského vakua. A rozhodně se neomezovalo jen na kategorie německých pomnichovských přistěhovalců, jak to stanovoval tzv. Košický vládní program. V případě Poličska se jednalo o armádou připravovanou akci v době řádného fungování českých orgánů dva měsíce po skončení války a tři týdny před schválením požadavku humánního odsunu na konferenci v Postupimi.

Přípravy k organizovanému transferu byly zahájeny na začátku října 1945. Konkrétní plán odsunu Němců z oblasti východních Čech včetně Poličska vypracovávala ve spolupráci s dalšími úřady a institucemi pardubická oblastní úřadovna Osídlovacího úřadu v Praze. Na okresní úrovni byli za průběh organizovaného vysídlování odpovědní předseda ONV a okresní osídlovací a bezpečnostní referenti. První plán odsunu byl připraven na začátku listopadu 1945 a předpokládal se započítáním transferu už v prosinci, transporty však byly zahájeny až v únoru následujícího roku. Do listopadu 1946 bylo z pardubické oblasti vypraveno celkem 29 transportů, kterými bylo vysídleno přibližně 35 tisíc Němců.

Zjistit přesný počet osob odsunutých transporty z poličského okresu je vzhledem k neúplnosti seznamů obtížné. První vlak byl z poličského nádraží vypraven 26. března a do konce srpna bylo celkem v sedmi transportech vysídleno 4432 Němců, tedy přibližně 80%. Transporty směřovaly do sběrných středisek Bedřichov, Bartoušov a Štoky v okrese Havlíčkův Brod a do střediska v Lanškrouně. Podle úředních záznamů bylo z táborů u Havlíčkova Brodu mezi 23. dubnem a 9. zářím odsunuto do Německa 3465 Němců z Poličska a z tábora v Lanškrouně mezi 18. červencem a 31. říjnem 1185 Němců z Poličska, celkem tedy 4650 osob. Organizovaný odsun tak byl de facto ukončen na konci října 1946, protože v listopadu na sledovaném území podléhalo odsunu pouze 73 Němců.

Směrnice i nadřízené orgány zdůrazňovaly, aby byl organizovaný odsun prováděn spořádaně a lidsky. Lze konstatovat, že tomu tak bylo. Z organizačního hlediska vysídlení proběhlo bez vážných komplikací.

Vzhledem k národnostně smíšenému charakteru oblasti se jevila jako velmi aktuální problematika smíšených manželství. Na konci roku 1946 bylo na poličském okrese evidováno 129 smíšených manželství. Okresní národní výbor v zásadě doporučoval poskytnutí úlev a ministerstvo vnitra se při konečném rozhodování doporučením ONV řídilo. Pouze v sedmi případech nebyly německému manželovi poskytnuty úlevy a čtyři muži měli vzhledem ke své nacistické minulosti podléhat odsunu – o jejich vysídlení měl dále rozhodnout ONV.

Antifašistů bylo na Poličsku poměrně málo. Na podzim 1946 bylo v této kategorii evidováno 56 osob, většina v Německé Bělé, kde měla před válkou relativně silnou pozici komunistická strana. Antifašisté, kteří se dobrovolně rozhodli k odchodu do Německa, odcestovali společně s antifašisty z Litomyšlska a Moravskotřebovska 1. října 1946 transportem vypraveným ze Svitav.

Stejně tak se na sledovaném území nacházelo málo průmyslových specialistů, jejichž počet nepřesáhl 15 osob. Důvodem je převážně zemědělský charakter sledovaného území.

S vysídlením německého obyvatelstva těsně souvisí osídlování obcí. Živelný průběh osídlování v prvních měsících po osvobození přešel postupně v řízený proces. Během srpna začala pracovat Osídlovací komise ministerstva zemědělství v Litomyšli, jejíž součástí byla i celkem samostatná pracovní skupina pro německé obce poličského okresu. Osídlovací plán byl připraven do začátku roku 1946 a k jeho naplnění docházelo průběžně s vysídlováním Němců. Na konci listopadu 1946 bylo osídleno 1044 usedlostí, 38 zajištěno pro reemigranty, 77 neosídleno a 253 určeno k demolici. Ztrátu v počtu obyvatel, kterou vysídlení způsobilo, se nepodařilo nahradit. Ve sledovaných obcích klesl podle údajů z roku 1947 počet obyvatel o 40% vzhledem ke stavu v roce 1930 - z 9 284 na 5 496.

Rozšíření výzkumu tématu vysídlení poličského okresu po roce 1945 nabízí materiály bezpečnostních orgánů, které by měly být v průběhu roku 2009 zinventarizovány v Archivu bezpečnostních složek Ministerstva vnitra České republiky v Kanicích u Brna. Další možností je navázání kontaktu s vysídlenci v Německu a využití jejich vzpomínek nebo pramenů, které nejsou v České republice k dispozici.

10. Použité prameny a literatura

Prameny

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli

fond Okresní národní výbor Polička

fond Městský národní výbor Banín

fond Městský národní výbor Bělá nad Svitavou

fond Městský národní výbor Brněnec

fond Městský národní výbor Modřec

fond Městský národní výbor Polička

fond Městský národní výbor Stašov

Archiv bezpečnostních složek Ministerstva vnitra ČR Kanice u Brna

fond Hlavní velitelství SNB Praha 1945-1946

fond bývalá Krajská správa SNB Hradec Králové

Národní archiv ČR v Praze

fond Ministerstvo vnitra II-Nová registratura

Městské muzeum a galerie Polička

Materiály k roku 1945

Německé kroniky a rukopisy

DOLESCHAL, Josef. *Bohnau*. 1952 (Obecní úřad Radiměř)

JANDL, Hans. *Rothmül und seine Bewohner : Versuch einer Dokumentation*. 1970 (Obecní úřad Radiměř)

KLIMPERLE, Franz Josef. *700 Jahre Dittersbach Chronik*. 1992 (v držení Marie Páralové a Anděly Němcové, Stašov)

KOBLISCHKE, Wenzel. *Laubendorf, Geschichte und Chronik : Schicksal einer sudetendeutschen Bauerngemeinde* (Obecní úřad Pomezí)

SELINKA, Anton. *Chronik des Ortes Deutsch-Bielau Schonhengstgau*. 1969 (v držení Anny Korbářové, Bělá nad Svitavou)

WALLA, Leopold. *Blumenau*. ([online] [cit. 12-12-2008]. Český překlad dostupný z WWW <<http://www.kvetna.cz/historie>>)

Monografie

BENEŠ, Edvard. *Odsun Němců z Československa*. Výbor z pamětí, projevů a dokumentů 1940-1947. K vydání připravil Karel Novotný. 2. vyd. Praha : Dita, 2002. ISBN 80-85926-34-2

BENEŠ, Zdeněk et al. *Rozumět dějinám : vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848-1948*. 1. vyd. Praha : Pro Ministerstvo kultury České republiky vydala Gallery, 2002. ISBN 80-86010-55-4

- CHURAŇ, Milan. *Postupim a Československo : mýtus a skutečnost*. 1. vyd. Praha : Libri, 2001. ISBN 80-7277-062-4
- KAPLAN, Karel. *Pravda o Československu 1945-1948*. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. ISBN 80-7038-193-0
- KONEČNÝ, Stanislav; RŮŽIČKA, Jindřich. *Polička : věnné město českých královen*. 1. vyd. Praha : město Polička v nakladatelství Argo, 2001. ISBN 80-7203-397-2
- KONEČNÝ, Stanislav. *Polička za mnichovské krize : okupace města německou armádou ve dnech 10. října - 24. listopadu 1938*. 1. vyd. Litomyšl : Státní okresní archiv Svitavy, 2003. ISBN 80-239-4854-7
- Kronika České a Moravské Radiměře*. Z německých materiálů přeložil a k vydání připravil Karel Mauer. Radiměř, 2008
- KUČERA, Jaroslav. *Odsun nebo vyhnání? : sudetští Němci v Československu v letech 1945-1947*. 1. vyd. Jinočany : H&H, 1992. ISBN 80-85467-32-1
- SKŘIVÁNEK, Milan. *Odsun Němců ze Svitavska 1945-1947* [redakčně připravil Vladimír Wolf]. 1. vyd. Hradec Králové : Historický klub, pobočka Hradec Králové, 1995. ISBN 80-901027-3-5
- STANĚK, Tomáš. *Odsun Němců z Československa*. 1. vyd. Praha: Academia, 1991. ISBN 80-200-0328-2
- STANĚK, Tomáš. *Perzekuce 1945 : perzekuce tzv. státně nespolehlivého obyvatelstva v českých zemích (mimo tábory a věznice) v květnu-srpnu 1945*. 1. vyd. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, 1996. ISBN 80-85241-99-4
- STANĚK, Tomáš. *Poválečné »excesy« v českých zemích v roce 1945 a jejich vyšetřování*. 1. vyd. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2005. ISBN 80-7285-062-8
- STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945-1948*. 1. vyd. Senoř u Ostravy: Tilia, 1996. ISBN 80-902075-3-7
- VANĚK, Miroslav a kol. *Orální historie : metodické a „technické“ postupy*. 1. vyd. Olomouc : Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0718-3
- Němci a Maďaři v dekretch prezidenta republiky : studie a dokumenty 1940-1945*. Uspořádal Karel Jech; autoři studií Jan Kuklík jr. a Vladimír Mikule; přeložili Jan Hon a Wilfrid Antusch, studii Jana Kuklíka Eva Hošková. 1. vyd. Praha : Ústav pro soudobé dějiny AV ČR; Brno : Doplněk, 2003. ISBN 80-7285-017-2 ISBN. 80-7239-132-1 (Doplněk)

Články elektronické, ze sborníků a periodik

- GRUNTOVÁ, Jitka. *Výsadek Jána Majera* [online]. 2005, inet24 © 2009 [cit. 2009-03-31]. Dostupný z WWW: <<http://www.obec-bela.cz/vysadek-jana-majera>>
- GRUNTOVÁ, Jitka; PAKOSTA, Oldřich. *Osvobození území svitavského okresu v květnu 1945*. In Vlastivědný sborník okresu Svitavy 1985. Okresní muzeum dělnického hnutí ve Svitavách a Okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, 1985, s. 6-16
- GLOSER, Jaroslav ml. *Partyzánské hnutí*. In Okres Svitavy a protifašistický odboj. Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků ve Svitavách ve spolupráci s Okresním muzeem dělnického hnutí ve Svitavách, 1985, s. 89-98
- KUČERA, Josef. *K vývoji německé iredenty v jihozápadní části tzv. Hřebečska v předmnichovské ČSR*. In Sborník prací východočeských archivů č. 7, 1990, s. 111-146

RIPPL, Václav. Polička v letech 1944 a 1945 (9). *Jitřenka*. Prosinec 1993, roč. 67, č. 12, s. 129-130

RIPPL, Václav. Polička v letech 1944 a 1945 (4). *Jitřenka*. Červen 1993, roč. 67, č. 6, s. 66

Volby do Okresního zastupitelstva v Poličce 26. května 1935. *Jitřenka*. 1935, roč. 54, č. 11, s. 167

In verbis

Anna Korbářová, Bělá nad Svitavou 231, rozhovor se uskutečnil 2. října 2008

Angela Kubíková, Stašov 4, rozhovor se uskutečnil 30. září 2008

Anděla Němcová, Stašov 4, rozhovor se uskutečnil 30. září 2008

Marie Páralová, Stašov 115, rozhovor se uskutečnil 30. září 2008

Václav Rippl, Polička, Masarykova 5, rozhovor se uskutečnil 24. září 2008

Pavla Škrancová, Bělá nad Svitavou 129, rozhovor se uskutečnil 2. října 2008

11. Seznam příloh

Příloha č. 1: Přehled obyvatel vybraných obcí okresu Polička v roce 1930 a 1945 (tabulka)

KONEČNÝ, Stanislav. *Polička za mnichovské krize : okupace města německou armádou ve dnech 10. října - 24. listopadu 1938*. 1. vyd. Litomyšl : Státní okresní archiv Svitavy, 2003, s. 190

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond ONV Polička, kt. 107

Příloha č. 2: Obecní stráž v Modřeci, která zajišťovala bezpečnost v okolí a podílela se na divokém odsunu (fotografie)

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond MNV Modřec, kr. 468, Paměti obce Modřece 1945-80

Příloha č. 3: Žádost ONV v Poličce o urychlený odsun z 1. července 1945 (fotografie)

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond ONV Polička, kt. 107

Příloha č. 4: Seznam Němců určených k evakuaci ze Stašova ze 4. července 1945 (fotografie)

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond ONV Polička, kt. 107

Příloha č. 5: Přehled úplných transportů vypravených z okresu Polička (tabulka)

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond ONV Polička, kt. 102, 106, 109

Příloha č. 6: Přehled vypravených transportů ze středisek v okrese Havlíčkův Brod v roce 1946 (tabulka)

Národní archiv České republiky v Praze, fond Ministerstvo vnitra II – Nová registratura, kt. 8073

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond ONV Polička, kt. 109

Příloha č. 7: Přehled vypravených transportů ze střediska v Lanškrouně v roce 1946 (tabulka)

Národní archiv České republiky v Praze, fond Ministerstvo vnitra II – Nová registratura, kt. 8065

Státní okresní archiv Svitavy se sídlem v Litomyšli, fond ONV Polička, kt. 109

Příloha č. 1: Přehled obyvatel vybraných obcí okresu Polička v roce 1930 a 1945

Obec	1930			Červenec 1945			
	Celkem	Čechů	Němců	Evakuováno 13. 7.	Celkem Zůstalo	Čechů	Němců
Banín	686	150	536	147	382	44	338
Brněnec	627	372	255	65	352	222	130
Č. Dlouhá	329	94	235	72	208	65	143
Č. Radiměř	1199	17	1182	302	1091	35	1056
Jedlová	1857	63	1794	515	1499	29	1470
Limberk	1753	113	1640	463	1132	30	1102
Něm. Bělá	1147	297	849	269	650	193	457
Nová Bělá	269	15	253	46	169	9	160
Modřec	318	9	309	50	219	2	217
Stašov	921	62	859	189	699	45	654
Celkem	9104	1192	7912	2118	6401	674	5727

Příloha č. 2: Obecní stráž v Modřeci, která zajišťovala bezpečnost v okolí a podílela se na divokém odsunu

Příloha č. 3: Žádost ONV v Poličce o urychlený odsun z 1. července 1945

~~Okresní národní výbor v Poličce, č. 102.81.~~

Čís. 10/45 ~~Dne 1. července 1945.~~

Velitelství pěšího pluku 30
ve Vysokém Mýtě.

Vše: Odsun německého obyvatelstva.

a/ Z celkového počtu Němců zdejšího okresu 7.500 nutno zatím odsunouti 2.330.

b/ Odsunouti jest z obce Banín 150, Německá Bělá 250, Brněnec 35, Česká Dlouhá 30, Jedlová 500, Lavičné 50, Limberk 500, Modřec 70, Česká Radiměř 450, Stašov 300.

Současně nutno odsunouti z obce Moravská Radiměř, která souvisí a propletena jest s Českou Radiměří 500 osob. S obcí Moravská Radiměř zvětší se tedy počet německého obyvatelstva na 2.830.

c/ Ve snížených obcích jest ponechatí pro zachování chodu hospodářského života tento počet německého obyvatelstva: Banín 350, Německá Bělá 510, Brněnec 180, Česká Dlouhá 150, Jedlová 1500, Lavičné 167, Limberk 1000, Modřec 197, Česká Radiměř 720, Stašov 540. Také v obci Moravská Radiměř, jejíž část obyvatelstva navrhuje odsunouti současně s Českou Radiměří, zůstane asi 65 % obyvatelstva pro zachování chodu hospodářského života.

d/ Počet českého obyvatelstva, které by mělo býti přisunuto dle počtu rodin bude činit 350 rodin, předpokládaje, že by se českými rodinami osídlovaly německé usedlosti v té velikosti, ve které nyní jsou. Kdyby však měl se zřizovati menší statky /10-12 ha/ velikosti, jak to má na mysli dekret presidenta republiky o konfiskaci německého majetku, pak by bylo zapotřebí k osídlení asi 500 českých rodin.

e/ Pro odsun nutno připravití pro stanici Polička 30 vagonů a 2 vagonů pro zavazadla^a pro stanici Březová-Brněnec 21 vagonů a 2 vagonů pro zavazadla. Vagony přisunouti 12. t. m. směr z obou stanic přes

Příloha č. 4: Seznam Němců určených k evakuaci ze Stašova ze 4. července 1945

Komisařství pro správu obce Stašova.

Stašov dne: 4/7. 1945.

Seznam osob k evakuování.

Čp.	Jméno před. domác.	počet osob	Čp.	Jméno před. dom.	počet osob
1	Vendolská Anděla	3	86	Gretz Leopoldína	4
4	Bittner Johan	3	93	Klodner Johan	4
7	Hanzal Václav	1	94	Leinvébr Štefan	3
8	Drašar Jan	4	95	Juránek Johan	4
14	Balcar Vilém	5	101	Kukla Florián	4
15	Bittnerová Florentína	5	102	Leinvéber Otto	2
25	Siegl Bedřich	3	105	Kukla Rudolf	4
26	Ruth Jan	3	109	Leinvéber Poldi.	2
31	Balzar Johan	1	112	Beck Friedrich	1
32	Futsík Rudolf	2	114	Jandlová Adela	3
39	Petrová Emilie	3	118	Kukla Felix	9
40	Richtr Poldine	3	132	Leinveber Johan	6
43	Klodner Poldina	3	141	Gromes Johan	4
47	Neudert Johan	4	150	Krejčí Johan	6
49	Ehrnberger Aloisie	2	156	Šidlo Poldi	4
50	Klodner Vilém		172	Schauer Anton	5
51	Schauer Josef	3	173	Neudert Felix	4
62	Vendolská Marie	3	174	Schlezer Anna	3
73	Šmid František	5	182	Pecháček Josef	2
77	Leinvébr Jan	10	190	Klodner Emil	-
80	Petr Josef	6	205	Friedrich Silvestr	9
85	Leinvébr Johan	5	215	Siegel Anton	3
Celkem-----		77	Celkem-----		86
			+-----		77
			Úhrnem.....		163

Celkový počet osob včetně v udávaném počtu.

Dvojmo.

Příloha č. 5: Přehled transportů vypravených z okresu Polička

Datum transportu	Počet odsunutých	Směr transportu
13. července 1945	2 118	Teplíce-Šanov
26. března 1946	614	Havlíčkův Brod
13. května 1946	780	Havlíčkův Brod
4. června 1946	600	Havlíčkův Brod
20. června 1946	746	Havlíčkův Brod
3. července 1946	601	Lanškroun
22. července 1946	600	Havlíčkův Brod
6. srpna 1946	491	Lanškroun
8. října	253	Lanškroun
Celkem v roce 1946	4685	

pozn. Do přehledu byly zahrnuty jen úplné dochované seznamy, u kterých je známo cílové odsunové středisko. Součet pro rok 1946 je tedy orientační a neobsahuje konečný počet osob vysídlených v období organizovaného odsunu

Příloha č. 6: Přehled vypravených transportů ze středisek v okrese Havlíčkův Brod v roce 1946

Číslo transportu	Datum předání	Směr	Bartoušov		Bedřichov		Štoky	
			Celkem	Okres Polička	Celkem	Okres Polička	Celkem	Okres Polička
46022	25. 4.	Domažlice, USA			600	594		
46034	28. 5.	Domažlice, USA			600	495	360	92
46044	17. 6.	Domažlice, USA			600	569	300	84
46057	13. 7.	Domažlice, USA			540	539	450	182
46075/201	5. 8.	Hřensko, SSSR	300	120	300	174	600	319
46080/231	16. 8.	Hřensko, SSSR	301 + 21	4 + 2	300	12	600	104
46089/46	3. 9.	Fr. Lázně, SSSR			300 + 20	9 + 3	600	11
46093/46	10. 9.	Fr. Lázně, SSSR	300	59	300 + 21	74 + 14	600	5
Celkem vypraveno osob				185		2483		797
Celkem z okresu Polička			3465					

Příloha č. 7: Přehled vypravených transportů ze střediska v Lanškrouně v roce 1946

Číslo transportu	Datum předání	Směr	Vypraveno ze střediska	
			Celkem	Okres Polička
28176	20. 7.	Domažlice, USA	1200	605
28240/665	18. 8.	Fr. Lázně, SSSR	1228	340
28990/305	13. 9.	Hřensko, SSSR	1227	28
28350	2. 11.	USA	1200	212
Celkem				1185